

KÜLTÜR EVRENİ

UNIVERSE CULTURE - ВСЕЛЕННАЯ КУЛЬТУРЫ

Bahar/ Spring/Vesna 2026 • Yıl/ Year/ Год 18 • Sayı/ Number/ Число 62

ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

Sosyal Bilimler

QUARTERLY INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Social Sciences

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ

общественные науки

ISSN: 1308-6197

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA

Tel: 0090.312 4259353 – kulturevreni@gmail.com

**Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate
Editor Ответственный секретарь**

Saliha Sinem İVGİN

**Editörler Kurulu/ Editorial Board
Руководитель работы**

Hayrettin İVGİN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор

Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редакция

▪Prof. Dr. Celal DEMİR▪Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY▪ Dr. Yaşar KALAFAT
▪ Prof. Dr. İsmail PARLATIR ▪ Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU
Nail TAN ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN ▪ Prof. Dr. Naciye YILDIZ

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: kulturevreni@gmail.com

www.kulturevreni.com

Fiyatı / Price /

Стоимость

450 TL (Yurt içi / Domestic)

10 \$ / 10 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Стоимость подписки Abone Bede-

li / Subscription Price

1800 TL (Yurt içi / Domestic)

40 \$ / 40 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date

10 Nisan 2026

Baskı / Pres / Типография

Bizim Büro Dijital Matbaası

Kapak Resmi:

Gemi minyatürlü vazo.KÜТАНУА

Temsilcilikler / Representative / Представители

■
AZERBAJCAN

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE

e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

■
NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU

e-mail: ebulfEZamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

■
KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA

e-mail: zharkyn123@mail.ru Tel: 0077057129963

■
TÜRKMENİSTAN

Wezir AŞİRNEPESOV

e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

■
KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

■
RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Alfina SİBGATULLİNA

e-mail: alfina2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

■
ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Tahir KAHHAR

e-mail: tahirkahhar@gmail.com Tel: 00998970028853

■
ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Emrulla Eşuroğlu KERİMOV

e-mail: karimov_amrullo@mail.ru Tel: 00998977778054

■
ÖZBEKİSTAN

Dr. Rustam CABBAROV

e-mail: r_jabbarov1980@mail.ru Tel: 00998901683838

■
GÜRCİSTAN

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ

e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Kültür Evreni dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,

Web sayfası aracılığıyla yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.

Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission Instructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative

Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Danışma Kurulu

Advisory Board

Консультативный Совет

- Akd. Prof. Dr.Fuad MEMMEDOV (Simurg Association of Culture/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsmail HACIYEV (AMEA Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Teymür BÜNYADOV (AMEA Etnografya Enstitüsü / AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Vasif MEMMEDALİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali DUYNAMAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Arif MÖHSÜNOĞLU (Batman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Celal DEMİR (Afyon Kocatepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGIYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Elçin İSGENDERZADE (Bakü Teknik Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Güner GÜLSEVİN (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Uluslararası İpek Yolu Turizm ve Kültürel Miras Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA (Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Metin ERGUN (Başkent Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Minara ALİYEVA (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muslihiddin Muhiddinov KUTBİDDİNOVİCH (Semerkant Devlet Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Prof. Dr. Mustafa SEVER (Bilkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muxtar Kazımoğlu İMANOV (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Piriştina Üniversitesi.Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)

- Prof. Dr. Seadet ABDULAYEVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Piriştina Üniversitesi. Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Vüqar EHMED (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA (Universty Kazmpu/KAZAKHSTAN)
Prof. Dr. Zufar SEYITJANOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Azamat Kurahmedov ERKİNOVİCH (Semerkant Devlet Yabancı Diller Enstitüsü/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Habibe MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Emrulla Eşuroğlu Kerimov (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Iryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Nurlan SAGYNDYKOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Pakizat AUESBAEVA (Muhtar Auezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Ranetta GAferOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Reyhan Gökben SALUK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Vasili MOSİAŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Zülfikâr BAYRAKTAR (Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI (Dokuzeylül Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Meyser KAYA (Korkut Ata Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Halk Bilimci. Em./TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

- Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Gül Mükerrerem ÖZTÜRK (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSES (TDK Ankara/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)

- Not** : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

- *Kültür Evreni Dergisi'ne T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.*
- *Ministry of Turkish Republic Culture and Tourism is a subscriber to Cultural Universe Magazine*
- *Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонементом на журнал «Kültür Evreni» («Вселенная Культуры»)*

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Editörlerden/ From The Editors/ От Редакции (Prof. Dr.) Hayrettin İvgin/Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak	7
Bir Kastamonu Türküsü Gövcüoğlu (Gökçeoğlu) ve Aile Hakkında Bazı Bilgiler <i>A Kastamonu Folk Song: Gövcüoğlu (Gökçeoğlu) And Some Information About The Family</i> Народная Песня Кастамону «Гёвджюоглу» (Гёкчеоглу) И Некоторые Сведения О Семье Prof. Dr. Eyüp Akman	9
Kastamonu Salnameleri Çalışmalarında Son Durum <i>Current Status In The Studies On The Kastamonu Yearbooks (Salname)</i> Современное Состояние Исследований Сальнаме (Ежегодников) Кастамону Doç. Dr. Zeki Gürel	22
Divan Şiirinde Kuyular ve Kutsal Sular <i>Wells And Holy Waters In Divan Poetry</i> Колодцы И Священные Воды В Поэзии Дивана Dr. Yasin Şen	37
Hataî Özelinde Yesevî’den Anadolu Âşıklarına Etkileşim Zinciri <i>The Chain Of Interaction From Yesevî To The Anatolian Minstrels, With Special Reference To Hataî</i> Цепь Взаимоотношений От Ясави До Анатолийских Ашыков На Примере Творчества Хатаи Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet Yardımcı	66
Şairler Haqanı Haqanı <i>Şairler Hakanı Hakanı</i> Khagani: The Poet Of Poets <i>Шах Поэтов – Хагани</i> Doç. Dr. Səbinə Əhmədova	83
Zəmanəmizin Muğam Sultanı <i>Zamanımızın Muğam Sultanı</i> The Mugham Sultan Of Our Time <i>Султан Мугама Нашего Времени</i> Almaxanım Əhmədli	95

**Teog (Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş) ve Lgs(Liselere Giriş Sistemi)
Sistemlerinin Karşılaştırılması**

Comparison Of Teog (Transition From Basic Education To Secondary Education) And Lgs (High School Entry System)

Сравнительный Анализ Систем Перехода Из Начальной В Среднюю Школу
(Теог) И Системы Поступления В Лицеи (Lgs)

Dr.Zeki Dağlı- Raşit Yetim.....105

ANILAR/ ВОСПОМИНАНИЯ/MEMORIES:

Kastamonuşinas, Şair, Âşık İhsan Ozanoğlu ve Konya 10. Türkiye Âşıklar Bayramı, Diğer Anılarım

Kastamonu's Scholar, Poet, Âşık İhsan Ozanoğlu (Kastamonuşinas) And The 10th Turkey Âşiks' Festival In Konya, Other Memories

Исследователь Кастамону, Поэт И Ашык Ихсан Озаноğlu И Конья: 10-Ый Фестиваль Ашыков В Турции И Другие Воспоминания

Nail Tan.....115

..

Kültür Evreni Dergisi Yayın İlkeleri.....143

Universe Culture Journal Publication Princiles.....146

Ребования По Изданию.....149

EDİTÖRLERDEN

Saygıdeğer Okuyucularımız,
Saygıdeğer Okuyucularımız,

Kültür Evreni dergimizin 62. sayısına ulaşmanın bahtiyarlığı ile sizlerle birlikteyiz.

18. yılımızın 2. sayısı elinizdedir. Bu dergimizde 8 yazı bulunmaktadır. Yazıları yer alan akademisyen, bilim insanı, uzman ve araştırmacılar şunlardır:

Prof. Dr. Eyüp AKMAN, Doç. Dr. Zeki GÜREL, Dr. Yasin ŞEN, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI, Doç. Dr. Səbinə ƏHMƏDOVA, Almaxanım ƏHMƏDLİ, Dr. Zeki DAĞLI- Raşit YETİM ve Nail TAN.

Kültür Evreni dergisinde yazılarını yayımlatmak isteyenler, dergilerimizin sonunda bulunan “Yayın İlkeleri”ne göre hazırlayacakları yazılarını (kulturevreni@gmail.com) e-postasına gönderebilirler.

Kültür Evreni dergisinin önceki sayılarını elde etmek, görmek, okumak, arzu ettikleri yazılara ulaşmak isteyenler (www.kulturevreni.com) internet sitemizden ücretsiz olarak çıktılarını alabilirler.

Kültür Evreni dergisinin elinizdeki bu İlkbahar 2026 dönemi 62. sayısının hayırlı- uğurlu olmasını diliyoruz.

Ayrıca sizlerle yeni sayılarda birlikte olmayı umuyor, çalışmalarınızda kolaylıklar arzuluyor, siz okuyucularımız ve yazarlarımıza saygılar, sevgiler ve selamlar iletiyoruz.

Editör

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

FROM THE EDITORS

Dear Esteemed Readers,

We are delighted to share with you the 62nd issue of our *Universe of Culture* journal. With this issue, you hold the second issue of our 18th year. This issue contains 8 articles. The academics, scholars, experts, and researchers whose work appears in this issue are:

Prof. Dr. Eyüp AKMAN, Assoc. Prof. Dr. Zeki GÜREL, Dr. Yasin ŞEN, Dr. Mehmet YARDIMCI (Assistant Professor), Assoc. Prof. Dr. Səbinə ƏHMƏDOVA, Almaxanım ƏHMƏDLİ, Dr. Zeki DAĞLI – Raşit YETİM, and Nail TAN.

Those wishing to publish their articles in *Universe of Culture* may prepare their manuscripts according to the “Publication Principles” included at the end of our journal and send them to our email: kulturevreni@gmail.com.

Readers who wish to obtain, view, read, or access articles from previous issues of *Universe of Culture* can do so free of charge via our website: www.kulturevreni.com, where they can also download and print the articles.

We wish the Spring 2026 Issue (No. 62) of *Universe of Culture* to be beneficial and auspicious. We hope to meet you again in future issues, wish you ease and success in your work, and send our respect, love, and greetings to all our readers and contributors.

Editor

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

ОТ РЕДАКТОРА

Уважаемые читатели!

Мы искренне рады новой встрече с вами на страницах 62-го выпуска нашего журнала по социальным наукам «Вселенная культуры». Перед вами второй номер журнала за 2026 год, который в этом году отмечает своё 18-летие. Данный выпуск содержит 8 статей. Представляем список ученых и исследователей, чьи работы вошли в этот номер: Проф. др. Эюп АКМАН, Доц. др. Зеки ГЮРЕЛЬ, Др. Ясин ШЕН, Др. Мехмет ЯРДЫМДЖЫ, Доц. др. Сабина АХМЕДОВА, Алмаханым АХМЕДЛИ, Др. Зеки ДАГЛЫ — Рашит ЕТИМ, Наиль ТАН.

Желающие опубликовать свои статьи в журнале «Вселенная культуры» могут присылать работы на наш электронный адрес (kulturevreni@gmail.com). Материалы должны быть подготовлены в строгом соответствии с «Правилами публикации», приведенными в конце наших выпусков.

Желающим ознакомиться с предыдущими номерами журнала, а также получить доступ к необходимым статьям, обеспечен бесплатный доступ на наш сайт (www.kulturevreni.com) и право распечатать нужные материалы.

Мы надеемся, что 62-й выпуск журнала «Вселенная культуры» за весенний период 2026 года будет полезным и благотворным.

Рассчитывая на дальнейшее сотрудничество в новых номерах, желаем вам успехов в вашей деятельности и передаем наше глубокое почтение.

Редактор

(Проф.Др.) Хайреттин ИВГИН

Редактор

Проф.Др. Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК

BİR KASTAMONU TÜRKÜSÜ GÖVCÜOĞLU (GÖKÇEOĞLU) VE AİLE HAKKINDA BAZI BİLGİLER

A KASTAMONU FOLK SONG: GÖVCÜOĞLU (GÖKÇEOĞLU) AND SOME INFORMATION ABOUT THE FAMILY

НАРОДНАЯ ПЕСНЯ КАСТАМОНУ «ГЁВДЖЮОГЛУ» (ГЁКЧЕОГЛУ) И НЕКОТОРЫЕ СВЕДЕНИЯ О СЕМЬЕ

Prof. Dr. Eyüp AKMAN*

ÖZ

Kastamonu, Selçuklulardan itibaren hep bir kültür merkezi olmuştur. Bu bakımdan her alanda kültürel bir zenginliğe sahiptir. Bu zenginlik, musiki bakımından da kendini göstermektedir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Kastamonu’da Kemâlî ve Meydânî gibi güçlü âşıkların yetişmesi, bu zenginliğe büyük katkı sağlamıştır. Daha sonra bu âşıkların çırakları da (Âşık Fevzi, Mümin Meydâni, Yorgansız Hakkı Bayraktar, İhsan Ozanoğlu) Kastamonu musikisine, âşık edebiyatına büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda TRT Repertuarında seksenden fazla Kastamonu türküsü yer almaktadır.

Bu yazımızda Kastamonulu bir âşık olan İhsan Ozanoğlu’ndan derlenen Gökçeoğlu veya Gövcüoğlu türküsü ve onun hikayesi üzerinde durulacak, hikayeye konu olan aile hakkında Osmanlı belgelerinden ve mezar taşlarından hareketle bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Gövcüoğlu Türküsü, İhsan Ozanoğlu, Kastamonu Türküleri.

ABSTRACT

Kastamonu has always been a cultural center since the Seljuk period. In this respect, it possesses a cultural richness in every field. This richness is also evident in terms of music. The emergence of strong âşık (minstrel/folk poet) figures like Kemâlî and Meydânî in Kastamonu starting from the nineteenth century greatly contributed to this wealth. Later, the apprentices of these âşıks (like Âşık Fevzi, Mümin Meydâni, Yorgansız Hakkı Bayraktar, and İhsan Ozanoğlu) also provided

* Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi. Kastamonu/TÜRKİYE
(eakman@kastamonu.edu.tr)

great services to Kastamonu's music and âşık literature. In this context, the TRT (Turkish Radio and Television) Repertoire includes more than eighty folk songs (türkü) from Kastamonu.

In this article, we will focus on the folk song Gökçeoğlu or Gövcüoğlu, which was compiled from İhsan Ozanoğlu, an âşık from Kastamonu, and its story. Information about the family that is the subject of the story will be provided based on Ottoman documents and tombstones.

Key Words: Kastamonu, Gövcüoğlu Song, İhsan Ozanoğlu, Kastamonu Songs

Gövcö adına ilk olarak Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu'nun "Anadolu Ağızlarından Derlemeler" adlı kitabında rastladım. Caferoğlu, bütün Türkiye'yi dolaşarak ağız araştırmaları yapmıştır. 1942 yılının yazında da Kastamonu'ya gelmiş ve buralarda derlemeler yaparak incelemelerde bulunmuştur. Onun kaynak kişilerinden biri de İhsan Ozanoğlu'dur. Ozanoğlu ona epey malzeme vermiştir. Bu malzemelerden biri de "Gövcö" türküsüdür. Ozanoğlu önce türkünün hikayesini anlatmıştır. Hikaye kısaca şöyledir: Gövcö, Kuzyaka nahiyesinde bulunan Gövcö köyünün ağasıdır. Bu ağanın da çok güzel bir kızı vardır. Bu kız, bir gün şehre iner. Şehirde "ayak takımından" bir genç, bu kıza âşık olur. Kızın peşini bırakmaz. Genç, aşkıdan harap olmaktadır. Onun bu haline köyün çobanı acır ve onları kavuşturmak için yardım edeceğini söyler. Kızın babası Gövcö, biraz şüphelenmiş gibidir. Bunun üzerine kızını başkasına verir. Tam Hak gecesi (düğün gecesi) kız ile yavuklusu kaçmaya karar verirler. Genç âşık, kızın evine girer. Kız da ufak tefek eşyalarını toplamış beraber gece olmasını beklemektedirler. Tam bu sırada odalarına Gövcö girer ve delikanlıyı orada görür ve öldürür. Hiçbir şey olmamış gibi, ertesi gün düğün yapılır, kız evlenir. Çocuğun cesedini bir dere kenarına atmışlar. Çoban orada arkadaşının cesedini görür ve duygulanarak aşığıdaki türküyü yakar:

Varın bakın Gövcö'n bacaları tüter mi
Gül dalına bülbül konmuş öter mi
Benim vadem yardan evvel yeter mi
Doğan aylarınan doğdum dulundum
Bir Pazar gecesi gafletinen vuruldum

Evlerinin önü meşedir meşe
Meşenin dağları dönmüş güneşe
Daha neler gelsin bu garip başa
Dolaşdım dağları kar bulamadım
Kendime münasip yar bulamadım

Ilgaz dağlarını aştım da geldim
Yad illeri gezdim dolaştım geldim
Senin hasretinle coştum geldim
Doğan aylarınan doğdum dulundum
Bir Pazar gecesi gafletinen vuruldum

Evlerinin önü mahzen kazılı
Kaderim böyle imiş çıktı yazulu
Ellere bıraktın körpe kuzunu
Dolaşdım dağları kar bulamadım
Kendime münasip yar bulamadım (Caferoğlu, 1994:7).

İhsan Ozanoğlu'ndan alınan bilgiler bu kadar. Daha sonra bu türkü, Muzaffer Sarısözen tarafından 25.2.1947 tarihinde Hakkı Bayraktar ve Mümin Meydani'den yeniden derlenerek notaya alınmıştır. TRT Repertuvarında “Varın bakın ak yıldız doğmuş mu” adıyla kayıtlıdır. Ayrıca bu türkü Avni Özbenli tarafından da yorumlanmıştır.

Aşağıda gördüğümüz notalı belgeyi bize Süleyman Şenel Bey göndermiştir. Kendilerine teşekkür ediyorum. Burada türkünün çok az bir kısmının notaya alındığını görüyoruz:

Varın bakın ak yıldız doğmuş mu
Benim vurulduğum nazlı yârim duymuş mu
Duyduysa saçlarını yolmuş mu

Doğan ayla doğdum efem dolundum
Kahpelikle sol böğrümde aman vuruldum

Gövcöğlunun bacaları tüter mi
Gül daline bülbül konmuş öter mi
Benim vadem senden evvel yeter mi

Doğan ayla doğdum efem dolundum
Kahpelikle sol böğrümde aman vuruldum

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
TMM REPERTUAR SIRA No: 503
İNCELEME TARİHİ: 22.11.1973

YÖRESİ
KASTAMONU

KİMDEN ALINDIĞI
HAKKI BAYRAKTAR- MÜMİN MEYDANI

SÜRE

DERLEYEN
M. SARISOZEN

DERLEME TARİHİ
25.2.1947

NOTAYA ALAN
M. SARISOZEN

VARIN BAKIN AK YILDIZ DOĞMUŞ MU
(gövcüoğlu)

SERBEST KISIM

1- VA RIN BA KIN AK YIL DIZ DOĞ MUŞ MU

BE Nİ M VU RU L DÜ GÜM NAZ LI YA Rİ M
GÜL DA LI NE BÜL BÜL BÜL KÖN MU S

SERBEST

DUY MUŞ MU DUY DU YU SA SAÇ LA Rİ Nİ YOL MUŞ MU

DUY TER Mİ

DO ĞA N DO ĞA N AY LA DOĞ DUM E FE M

DO LUN DUM KAĞ BE LİK LE

SO L BÖĞ RÜM DE NA MA N YU RUL DUM

VARIN BAKIN AK YILDIZ DOĞMUŞMU GÖVCOĞLUNUN BACALARI TÜTERMİ
BENİM VURULDUM NAZLI YARIM DUYMUŞMU GÜL DALINE BULBUL BULBUL KÖNMUŞ ÖTERMİ
DUYDUNSA SAÇLARINI YOLMUŞMU BENİM YADEM SENDEN EVEL YETERMİ

BAĞLANTI { DOĞAN DOĞAN AYLA DÖRDÜM EFEM DOLUNDUM
KAHBELİKLE SOL BÖĞRÜMDEN AMAN YURULDUM

2- GÖV COĞ LU NUN BA CA LA Rİ TÜ TER Mİ

2- BE NİM VA DEM YAR DA NEV VEL YE TER Mİ

NOT : PARÇANIN GİRİŞ VE ARA SAZLARI OLARAK RİTİMLİ BÖLÜMLER ÇALINABİLİR

Peki Gövco kimdir, bu sülale hakkında neler biliyoruz? Bu sorunun cevabını alabilmek için Gövco köyüne gitmeliydik. İshak-zâde Âşık Fevzi¹, Hâtîrât-ı Fevzi

¹ Kastamonulu Âşık Fevzi, İshak-zâde lakabıyla anılır. 1857-1917 yılları arasında yaşamıştır. Âşık Kemâlî'ye çıraklık etmiş, ondan âşık edebiyatı usul ve kaidelerini öğrenmiştir. İyi bir tahsil görmüş, medreseden icazet almıştır. Kastamonu'da Hâlidîye tarikatının kurucusu olan Ahmet Siyahi Efendi ve onun oğlu Ahmet Hicabi'den dersler almıştır. Fevzi, klasik şiire ilgi duymuş bu tarz şiirler yazmıştır. Tarih düşürmede oldukça başarılıdır. Dört adet şiir mecmuası tertip etmiştir. Hâtîrât-ı Fevzi

adlı eserinde Gövco köyünden ve Gövco'dan bahseder. 1883 yılında Gökçeoğlu Mehmet Ağa bu köye bir cami yaptırmıştır. Âşık Fevzi bu Mehmet için şunları söylemektedir: “Araç Kazâsına mülhak Mergüze Nâhiyesi kurâsından Sarıkavak Karyesinden hânedân-ı zîşân, eşrâf ve a’yândan Göğcioğlu Hâcı Mehmed”. Bu caminin kitabesini de Âşık Fevzi yazmıştır. Gövco köyündeki eski cami yıkılmış fakat eski kitabe, 1968 yılında yapılan camiye ilave edilmiştir. Âşık Fevzi aynı eserinde, Gövco köylü Bekir Âgâhî adında bir âşıktan söz eder. Hem Gövco köyündeki camiyi görmek hem de Fevzi'nin bahsettiği âşığın ailesini tespit etmek amacıyla geçen ay değerli araştırmacı Mustafa Gezici hoca ile şuan adı İslam olan Gövco köyüne gittik. Caminin kitabesini gördük, Bekir Âgâhî'nin ailesini tespit ettik, Gövco hakkında bilgi aldık ve Gövco ailesine ait mezarlığı ziyaret ettik. Orada eski tarihli mezarları görünce şaşırдық. Hepsini yıkık vaziyetteydi. Bu mezar taşlarını okumak için yeniden köye geleceğimizi köy imamına söyleyip köyden ayrıldık. Bir cumartesi günü (8 Kasım 2025) değerli araştırmacı emekli öğretmen Tuncay Sakallıoğlu, Mustafa Gezici ve ben tekrar o köye mezar taşlarını okumak için gittik. Mezar taşı okumada mahir olan Tuncay hoca elinde fırçası, tebeşiri ve diğer malzemeleriyle hazırlıklı gelmişti. Üçümüz, üç dört saat mezarlıkta kaldık ve o aileye ait mezar taşlarını okuduk. Öğle yemeğini köy imamının hazırladığı mükellef bir sofrada yedik. Kendilerine teşekkür ediyoruz.

Şimdi gelelim tarihi kayıtlarda bu sülale adının nasıl geçtiğine. Gövco, Gökçeoğlu kelimesinin halk arasındaki kısaltılmış halidir. Gökçeoğlu veya Gökçeoğlu sülalesi, bugün Kastamonu Kuzyaka bölgesinde İslam köyünde yaşamıştır. Oldukça varlıklı, hanedan bir sülaledir. Bu sülale hakkında bilgi almak için evvela Osmanlı dönemi nüfus kayıtlarına bakalım.

1248/1832 tarihli Mergüze'ye ait nüfus defterine göre İslam köyü(Eski adıyla Kefere veya Gavur), Has Sarıkavak divanına bağlıdır. Bu defterde Gökçeoğlu sülalesine ait bilgiler (Defter no 936, sayfa 23) şöyledir: Gökçeoğlu Esseyyid Mehmed bin Esseyyid Halil, orta boylu şabb-ı emred, sinn 21, oğlu Zeynelabidin sinn 1 (tevellüd 1247).

1253/1837 tarihli defterdeki (Defter no 937, sayfa 47) bilgiler şöyledir: Gökçeoğlu Esseyyid Mehmed bin Esseyyid Halil, orta boylu sarı sakallı sinn 29, oğlu Zeynelabidin sinn 4

1256/1840 tarihli defterdekiler ise (Defter no 938, sayfa 33) şöyledir: Orta boylu kumral bıyıklı Gökçeoğlu Mehmed bin Halil, sinn 25, oğlu Abidin sinn 5, diğer oğlu Ahmet sinn 1(tevellüd 1256).

Üç kayıta da kişilerin yaşlarında farklılıklar görünmektedir. Biz burada son kayıttaki yaşları temel aldık. Yaptığımız saha araştırmalarında elde ettiğimiz mezar taşlarındaki ölüm tarihleri de şecere oluşturmamıza yardımcı oldu. Bilindiği gibi

adlı şiir mecmuasında kendi şiirleri yer alır. Fusûl-ı Âşıkân adlı mecmuasında ise başka şairlere ait bine yakın şiir bulunur. Bu eser 2024 yılında tarafımızdan neşredilmiştir. Hâtürât-ı Fevzi adlı eseri ise yine tarafımızdan hazırlanmış, basıma hazır vaziyettedir. Bir mecmuaı üzerine de Tarık Büyüm, yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

ilk Osmanlı nüfus sayımı 1830 tarihinde olmuştur. Bu sayım, sadece erkekleri kapsamaktadır. Bundan maksat, askerliğe elverişli olan kişileri tespit etmektir. Daha sonra 1832,1837,1840 yıllarında da sayımlar sürmüştür. Kadınların da sayıldığı ilk nüfus sayımına ise 1881 yılında başlanmış fakat bu sayımdan da bir başarı elde edilememiştir. Bu gün de temel aldığımız ve kullandığımız en son sayım 1904 ve 1905 yıllarında yapılmıştır. Bu sayımda hem erkekler hem de kadınlar sayılmıştır. Günümüz nüfus sisteminde bu sayım bilgileri kullanılmaktadır. Ailenin şeceresini oluşturmadan önce bir de Temettuat defterindeki aile ile ilgili bilgilere bakalım.

1261/1845 tarihli Mergüze Has Sarıkavak karyesi Temettuat defterinde ailenin toplam mal varlığını görüyoruz. Gökçioğlu Mehmed Ağanın emlak ve arazi ve temettuatı şöyledir: Ashâb-ı çiftlikândan idüğü.70 dönüm ekilen tarla, 60 dönüm ekilmeyen tarla, bir asiyaab(değirmen), 10 baş erkek manda, 2 öküz, bir sağman manda, bir erkek malak, 2 sağman inek, 2 gayrı sağman inek, 2 düğe, 2 dana, iki buzağı. Şeriki (ortağı) olarak da aynı köyden Çarmanoğlu Ali ve oğlu, Yanıkoğlu Mustafa ve oğlu Mehmet, Yatıkoğlu İbrahim, Hacıosmanoğlu Mehmet görülmektedir. Mehmet Ağanın bütün bu mallardan yıllık temettuatı/kazancı 860 kuruştur.

Bu mal varlıklarından anlaşıldığına göre Gövco, oldukça zengindir.

Yukarıdaki belgelerden ve nüfus bilgilerinden hareketle Göğçioğlu ailesinin şeceresini şöyle oluşturabiliriz.

HALİL(ö.1828)

↓

Mehmet² (d.1815)

↓

Abidin³ (d.1835)+Ahmet⁴ (d.1840)

Abidin (d.1835)<Ayşe⁵ (d.1844)

↓

Mustafa (1866)+Hüseyin(ö.1876)

Mustafa⁶ (1866)<Hayriye⁷ (1871)

↓

İsmet⁸ (1891)+Tevfika⁹ (1895)+Sıdıka¹⁰ (1903)+Zehra¹¹(1904)

² Aile mezarlığında mezarını bulamadık. Bundan dolayı ölüm tarihini tespit edemedik.1883 tarihinde köyün camisini yaptırdığına göre ölümü 1883 sonrasındadır.

³ Ö.4 Zilkade 1309/31 Mayıs 1892.

⁴ Ö.1314/1896.Ahmet'in evladı olup olmadığını tespit edemedik. 6 numaralı mezar taşında Gökçeoğlu Mehmet zevcesinden bahsedilir. Bu Mehmet kimdir tam olarak bilemiyoruz. Günümüzde Gökçeoğlu sülalesine mensup olan "Gökçeöz" soyadında bir aile vardır. Bu ailenin başında Mehmet yer alır. Mehmet'in oğlu İbrahim Talat(d.1899), bunun oğlu Satı, Satı'nın oğlu Mehmet Fatih Gökçeöz.

⁵ Kedicik doğumlu. Baba adı Memişefendizade Mustafa anne adı Tutu.

⁶ Ö.1337/1921.

⁷ Baba adı Ahmet anne adı Azime.

Kastamonu İslam Köyü Gökçeoğlu(Gövco) Mezar Kitabeleri 1-

Fî 4 Zilkade 1309.

Değil midir sonı ölmek cihânın ey zâ'ir
Mu'ammer olsa bin yıl cihânda nev'i beşer
Düşünme lezzet zevki bırak gazabı gönül
Bütün safâ vü cefânın neticesi makber
Göğci-zâde Âbidin Beğın rûhuna fâtiha.

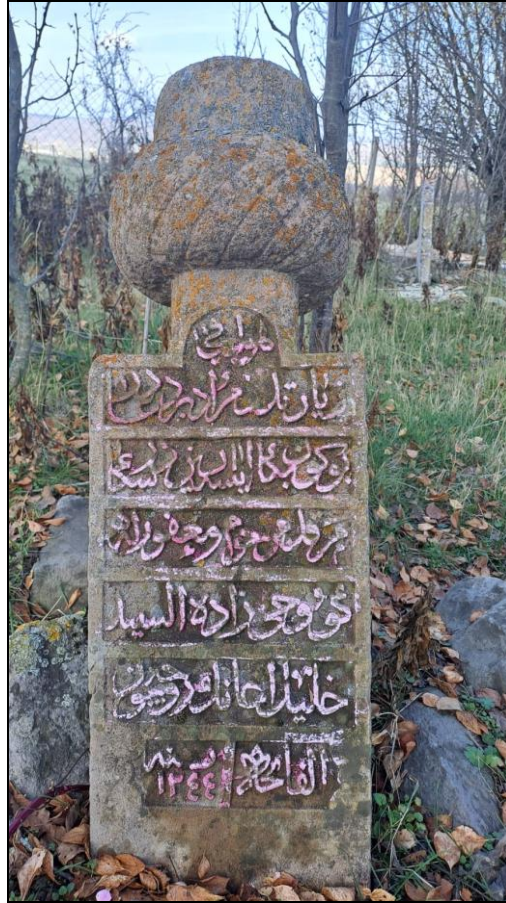
⁸ Önce Hamdi Beyle evlenmiştir. Bu evlilikten Ayşe (d.1911) adlı bir kız olmuştur. Bu kız da Mehmet Reşat Yücememiş ile evlenmiştir. Bundan da Vasfiye, Semiye ve İbrahim doğmuştur. İsmet'in diğer evliliği Dereköylü Salih Kasırkaoğlu ile olmuştur. Bu evlilikten Abidin (d.1931-ö.1969) doğmuştur.

⁹ Eşi Mustafa Hedanioğlu.

¹⁰ Ö. 1980.

¹¹ Haydarlar köyünde evli. Eşi Mehmet Aslan. Çocukları Mustafa ve Şevket.

2-

Ziyâretden murad duâdır
Bugün bana ise yarın sanadır
Merkad-i merhûm ve mağfûrünle
Göçci-zâde Esseyid Halil Ağanın
Rûhuna el-fâtiha. 1244/1828

3-

Hüve'l-bâkî
Emretdi Hudâ eyledi fermân
Erişdi ecel vermedi amân
.....doymadım dünyada
Göğci-zâde Âbidin Beğın mahdûmı
Hüseyin Beğın rûhuna fâtiha. 1293/1876.

4-

Aşağıdaki kitabe metnini İshak-zâde Âşık Fevzi kaleme almıştır.

Hüve'l-bâkî

Bu yatan Göğci-zâde'dir

İzzeti pek bâlâdadır

Cennet-i mu'allâdadır

Gül gibi tez soldı

Herkes ekmeğini yerdi

Allah'dan murâda erdi

Âhiri toprağa girdi

Hâk idi hâk buldı

Fark iderdi nîk ü bedi

Târîhini Fevzî didi

Eşrâf-ı beldeden idi

Ahmed Beğ fevt oldı

1314/1896.

Aynı mezarın ayak taşında ise şunlar yazar:

Göğci-zâde hânedân sınıfından bir mergûb idi. Hasta düştü. On sene menzûl idi. Menkûb di.

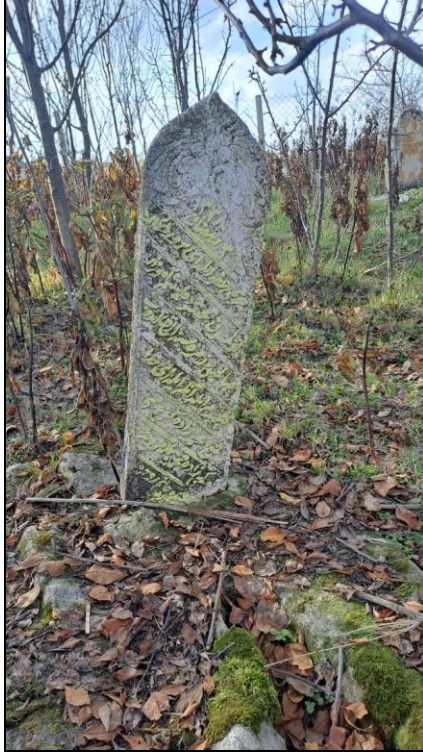
5-

Hüve'l-bâkî 1337
Terk itdi bu mülki dâr-ı âhirete
Mesken olsun sana firdevs-i cennet
Ahlâk-ı hamidiyle sevdirmiş idi
Kendini bu halka güzide haslet
Rahmet eylesün Mevlâ nebi-i zîşân
İtsün kıyâmetde ana şefaât
Göğci-zâde hatip Mustafa
Efendinin rûhuna fâtiha

Burada adı geçen Hatip Mustafa, Abidin Beyin oğludur. Bu Mustafa, dedesi Mehmet Ağa ile babasının 1883 yılında yaptırdığı bu camiye 10 Mayıs 1884 tarihinde hatip olarak atanır. Bu atanma yazısı için Araç Şer'iyye sicillerine bakılabilir(Fazıl Çiftçi-Fahri Maden, Kastamonu Şer'iyye Sicillerinde Araç, Ankara, 2022, s.973, hüküm 973).

6-

3 Ramazan 1338

Cürmümü afv eyle ey perverdigâr
Olmasın mahşerde işim âh u zâr
Sâlihîn zümresine ilhâk idüp
Hem-dem eyle anlar ile ey Hudâ
Şeyh Mehmet-zâde kerimesi
Göğci-zâde Mehmed Beğın zevcesi
Feride hanım rûhuna el-fâtiha. [21 Mayıs 1920]

Sonuç: Bu makaleyle, unutulmuş Gövco türküsü ve hikayesi tekrar gündeme gelmiş ve aile hakkında Osmanlı belgeleri ve mezar taşlarından hareketle bilgi verilmiş, ailenin şeceresi ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, fotoğraflanan mezar kitabeleri okunmuş ve bunlar metnin sonuna ilave edilmiştir.

Kastamonu gibi bir kültür şehrinin, sadece merkezinde değil köylerinde dahi çok kıymetli kültür varlıkları vardır. Bunların başında mezar taşları ve diğer kitabeler gelir. Bu değerlerin kaybolmadan gün yüzüne çıkarılması, Kastamonuluların ve kültür araştırmacılarının öncelikli görevidir.

KAYNAKLAR

Akman, Eyüp(2024). *Fusûl-ı Âşıkân, Kastamonulu İshak-zâde Hasan Fevzi*, AKM Yayınları, Ankara

Büyüm, Tarık (2021). *Kastamonulu İshak-zâde Fevzi Mecmuası (İnceleme-Metin-Mestap Tablosu)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Caferoğlu, Ahmet (1994).*Anadolu Ağızlarından Toplamalar (Kastamonu-Çankırı-Çorum-Amasya)*, TDK Yayınları, Ankara

Maden, Fahri- **Çifci**, Fazıl(2022). *Kastamonu Şer'iyye Sicillerinde Araç*, Sonçağ Yayınları, Ankara

BOA., NFS.d. 936, H.29.12.1248

BOA. , NFS.d. 937, H.29.12.1253

BOA. , NFS.d. 938, H.29.12.1256

BOA., ML.VRD.TMT.d.4383, H.29.12.1261

KASTAMONU SALNAMELERİ ÇALIŞMALARINDA SON DURUM

CURRENT STATUS IN THE STUDIES ON THE KASTAMONU YEARBOOKS (SALNAME)

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИССЛЕДОВАНИЙ САЛНАМЕ (ЕЖЕГОДНИКОВ) КАСТАМОНУ

Doç. Dr. Zeki GÜREL*

ÖZ

Salnâme”, son zamanlarda kullanılan “yıllık” kelimesinin karşılığıdır. Salname, bir yıllık dönemi içeren ve bu dönem zarfındaki olayları, iktisadî ve sınaî konuları istatistik de kullanarak topluca veren yıllıklar için kullanılan bir tabirdir. Osmanlılarda ilk salname 1847 yılında yayınlanmıştır. Salnameler kendi içinde değişik gruplara ayrılmaktadır. Evvelâ, Devlet Salnameleri/Umumî Salnameler/Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’leridir ki ilk defa 1847 tarihinde yayınına başlanmıştır. İkincisi bazı nezâret ve resmî kurumların yayınladıkları salnameler olup, bu salnamelerde kurumların teşkilât yapıları ve görevlileri gibi konulara yer verilmiştir. İlk defa 1866 tarihinde başlayan vilâyetlerin salname yayınlama geleneğine Kastamonu’da vilâyet matbaasının kurulması (1869) ile Kastamonu da katılmıştır. İlk Kastamonu Salnamesi 1869 tarihinde yayınlanmıştır. En son yayınlanan Kastamonu Salnamesi 1903 tarihlidir. Toplam 21 adet Kastamonu Salnamesi mevcuttur. Kastamonu Vilayet Salnameleriyle ilgili olarak lisans ve yüksek lisans tezi çalışmaları yapılmıştır. Kastamonu Salnamelerinden hareketle bazı şehir ve ilçelerle ilgili kitap ve makaleler de yayımlanmıştır. Fakat Kastamonu Vilayet Salnameleri bir bütün olarak Arap harfli Türk alfabesinden Latin harfli Türk alfabesine aktaran bir çalışma yapıp yayımlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler:Salname, Kastamonu, Kastamonu Salnameleri, Kastamonu Salnameleriyle ilgili çalışmalar.

* Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kastamonu Üniversitesi Kültür Sanat Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü. Kastamonu/TÜRKİYE

ORCID: 0000-0001-5129-7033, (zgurel@kastamonu.edu.tr)

ABSTRACT

“Salnâme” is the Ottoman term corresponding to the modern word “yearbook.” It refers to annual publications covering a one-year period and presenting events, as well as economic and industrial matters, often supported by statistical data. The first salnâme in the Ottoman Empire was published in 1847. Salnâmes are classified into different categories. First are the State Yearbooks (*Devlet Salnâmeleri / Umumî Salnâmeler / Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*), whose publication began in 1847. The second group consists of yearbooks published by certain ministries and official institutions, including information on their organizational structures and personnel. The tradition of publishing provincial yearbooks began in 1866. Kastamonu joined this tradition following the establishment of the provincial printing house in 1869. The first Kastamonu Yearbook was published in 1869, and the last one in 1903. In total, 21 Kastamonu Yearbooks were published. Undergraduate and graduate theses have been prepared on the Kastamonu Provincial Yearbooks. Additionally, several books and articles focusing on specific cities and districts have been published based on these yearbooks. However, a comprehensive study transliterating the Kastamonu Provincial Yearbooks from the Ottoman Turkish (Arabic script) into the modern Turkish (Latin alphabet) has not yet been completed and published.

Key Words: Salnâme (Yearbook), Kastamonu, Kastamonu Yearbooks, Studies on Kastamonu Yearbooks.

Giriş

En basit ifadeyle tarih, geçmişin bilimi olarak tarif edilmiştir. Fransız Annales Okulu kurucularından Marc Bloch, bu tarifi “zaman içinde insanların ilmi” şeklinde ifade etmiştir. Amerikalı tarihçi Turner ise tarihi, “geçmişten bize ulaşan, günümüzde ortaya çıkan tenkitçi ve yorumcu bir anlayışla incelenen kalıntılar” şeklinde tarif etmiştir. Bu tarifler daha da çeşitlendirilebilir. Burada tarihçinin işini kolaylaştıran unsur, ona geçmişin açıklanmasında yardımcı olan bilgi ve kalıntıların ifade ettiği değerdir. Tarihçinin bu değeri takdir işi ise yöntem bilimi ve tenkit ile mümkün olabilmektedir¹

Tarihin kaynakları modern teknolojinin günlük hayata girmesinden önceki devirler için sözlü, yazılı ve kalıntılar olarak sınıflandırılmışken, yakın dönem tarihi alanında araştırma yapacaklar için teyp ve video kayıtları ve filmler, diskler de sesli ve görüntülü arşiv malzemesi olarak belge niteliği taşımaktadır. Kütükoğlu’na

¹ Mehmet Serhat Yılmaz, “Kastamonu Tarihinin Kaynakları Üzerine Bir İnceleme”, *Kastamonu Bilim Günleri 2011*, Kastamonu, 2011, s.219.

göre tarihin kaynakları, sözlü kaynaklar, yazılı, çizili, sesli ve görüntülü kaynaklar ve müzelik malzeme olarak üç grupta sınıflandırılmıştır.² Kastamonu ile ilgili yazılı kaynaklar arasında da Kastamonu Salnameleri önemli veriler içermektedir.

Salname, bir yıllık dönemi içeren ve bu dönem zarfındaki olayları, iktisadî ve sınaî konuları istatistik de kullanarak topluca veren yıllıklar için kullanılan bir tabirdir. Osmanlı’larda ilk salname 1847 yılında yayınlanmıştır. Salnameler kendi içinde değişik gruplara ayrılmaktadır. Evvelâ, Devlet Salnameleri/Umumî Salnameler/Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’leridir ki ilk defa 1847 tarihinde yayınına başlanmıştır. İkincisi bazı nezâret ve resmî kurumların yayınladıkları salnameler olup, bu salnamelerde kurumların teşkilât yapıları ve görevlileri gibi konulara yer verilmiştir. Üçüncü olarak vilâyet salnameleri olup vilâyetin idarî taksimatı, memur listeleri, mahalle ait tarihî ve coğrafi konular, ekonomik durum ve nüfus gibi konular hakkında bilgiler verilmiştir. Bu çerçevede ilk yayınlanan vilâyet salnamesi 1866 tarihli Bosna Salnamesidir. Bir de özel salnameler vardır. Ebuziya Tevfik’in 1873 yılında yayınladığı *Salnâme-i Hadika’sı* ve Gaspıralı İsmail’in *Salnâme-i Türki’si* özel salnamelere birer örnektir.

İlk defa 1866 tarihinde başlayan vilâyetlerin salname yayınlama geleneğine Kastamonu’da vilâyet matbaasının kurulması (1869) ile Kastamonu da katılmıştır. İlk Kastamonu Salnamesi 1869 tarihinde yayınlanmıştır. En son yayınlanan Kastamonu Salnamesi 1903 tarihlidir. Toplam 21 tane Kastamonu Salnamesi mevcuttur. 22. Salname çalışması yapılmış ama yayınlanmamıştır.

28 Ağustos 1921-10 Ağustos 1922 tarihleri arasında Kastamonu’da valilik vazifesinde bulunan Rafet Bey³, 22. Kastamonu Salnamesi için hazırlık yaptırmıştır. Rafet Bey valilik vazifesine başlayınca Kastamonu ve havalisinde bulunan eski eserleri, tarihi malzemeyi derleyip toparlayıp ve daha önceki yıllarda alışlageldiği üzere sadece memur isimlerinin yazılı olduğu listeler şeklinde bir salname değil Kastamonu’ya ait hemen her bilginin bulunabileceği kapsamlı bir salname yayınlanmasını arzu ediyordu. İsmail Hakkı (Uzunçarşılı) “Halimi Çelebi Camii Yahup Ağa İmaretî” adlı yazısında (Açıksöz, Sayı:318, 25 Teşrin-i evvel 1337, s.1) bu bilgileri veriyor⁴.

Söz konusu 22. Kastamonu Salnamesi için İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), Dr. Fazıl berki (Tümtürk), Abdül Ahad Nuri ve Mehmet Behçet Bey araştırma ve çalışmalar yapmışlardır. Hatta o zamanki Millî Eğitim Müdürü bu çalışmalarını daha sonra 1925 yılında “Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi” adıyla bir kitap halinde yayınlamıştır. Kitabın yeni baskısını da Kastamonu valiliği İl Özel İdaresi 1998 yılında yayınlamıştır⁵.

²Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, İstanbul, 1994, s.1, 18-28

³Zeki Gürel, *Kastamonu Türk’ün Kaidesi*, Ankara, 2025, s.474-478

⁴Mehmet Serhat Yılmaz, “22. Kastamonu Vilayet Salnamesi Yayınlandı mı?”, *Yeni Kastamonu*, (09.06.2015).

⁵Behmet Behçet, *Kastamonu Tarihi Eserleri Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, Kastamonu, 1998.

1.Kastamonu Salnameleri

1. *Salname-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1286 H. (1869 M.), Kastamonu Vilâyet Matbaası 132 sayfa, 120 x 180 mm., fiyatı: 5 kuruş.

2. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, 1287 H. (1870 M.), Kastamonu Vilâyet Matbaası, 132 sayfa, 120 x 180 mm., fiyatı: 6 kuruş.

3. *Salname-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, 1288 H. (187/M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 120 x 180 mm., fiyatı: 8 kuruş.

4. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, 1289 H. (1872 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 163 sayfa, 120 x 170 mm., fiyatı: 8 kuruş.

Bu sallame Kastamonu valisi İbrahim Edhem Pertev Paşa zamanında hazırlanıp yayımlanmıştır. Halid-i Bağdadî'nin son halifesi Seyyid Ahmet Siyâhî Hazretlerine intisab ettiğini şu şiirinden;

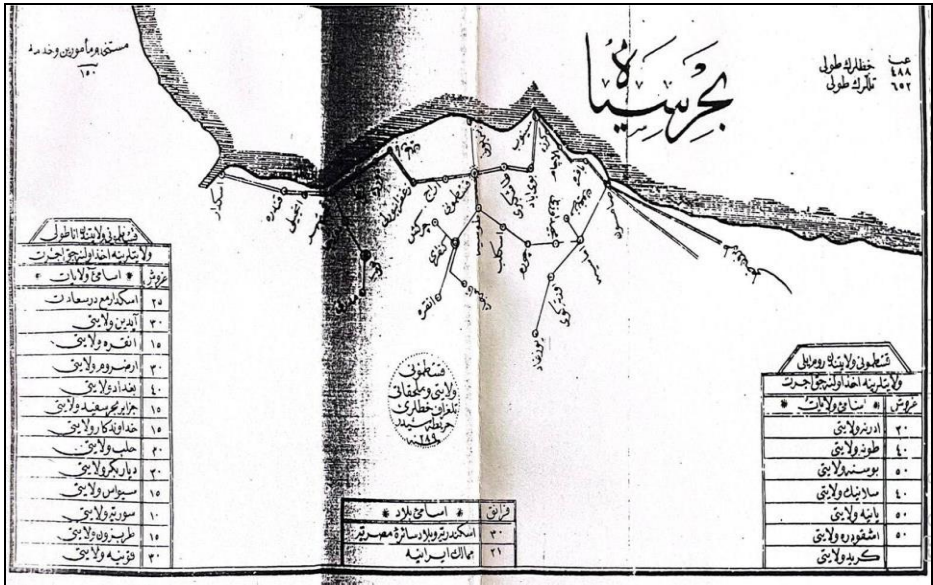
“Severim zâtını bî reyb ü riyâ

İntisâb ettiğim günden tâ

Buna şâhid tutarım Allah'ı

Seyyid'in muhlîsiyim vallâhi”

bildiğimiz İbrahim Edhem Pertev Paşa vefat ettiğinde Şeyh Şaban'ı Veli Türbesinde defnedilmiştir (Gürel, 2024:45). 4. Salnamede yer alan haritaya göre Kastamonu vilayeti 1872 tarihinde Samsun'dan Üsküdar'a kadardır.

5. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1290 H. (1873 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 164 sayfa 120 x 170 mm., 8 kuruş.

6. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1291 H. (1874 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 189 sayfa 120 x 170 mm., 9 kuruş.

7. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1292 H. (1875 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 196 sayfa, 120 x 170 mm, 10 kuruş.

8. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1293 H. (1876 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 173 sayfa, 120 x 170 mm., 10 kuruş.

9. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1294 H. (1877 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 180 sayfa, 120 x 170 mm., 10 kuruş.

10. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1295 H. (1878 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 120 sayfa, 120 x 170 mm., 10 kuruş.

11. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1296 H. (1879 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 132 sayfa, 120 x 170 mm., 10 kuruş.

12. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1297 H. (1880 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 176 sayfa, 120 x 170 mm., 10 kuruş.

13. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1298 H. (1881 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 191 sayfa, 120 x 170 mm., 15 kuruş.

14. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1299 H. (1882 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 206 sayfa, 120 x 170 mm., 10 kuruş.

Bu salnamede il merkezi ile diğer ilçeler hakkında daha fazla bilgi verilmiş. Bu salnamenin sonuna 35 x 65 ebadında bir harita eklenerek Kastamonu il sınırları gösterilmiştir. Bu haritada Kastamonu hudutları şöyledir: Doğuda Trabzon iline bağlı Alaçam'ın batısından Sivas ili hududu, güneyinde Kalecik, Kıbrıscık ve Gönük Kastamonu'da kalmak üzere Ankara ili, batıda Sakarya nehri hudut olarak bugünkü Hendek'ten geçen hudut çizgisini, doğusunda kalanlar Kastamonu'yu teşkil etmektedir.

15. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1306 H. (1888 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 560 sayfa, 160 x 230 mm., 15 kuruş.

Bu salnamede ilk 181 sayfada 1866 tarihinden 1887 tarihine kadar çeşitli bakanlıklardan gelen emirlerin özetleri yazılmış. Meselâ bir emir şöyle:

“Ruhsatsız içki satılmaması, evlerde içki satılmaması, cami ve ev etrafına cenaze defni men edilmişse de, ruhanî sıfatını kazanmış kişilerin bundan istisna edildiği, Ramazanlarda il ve mülhakatında imsak topu atılması, kağrı tabir edilen iki tekerlekli arabaların yolları tahrip ettiğinden bir müddet verilerek yasaklanması ve dört tekerlekli tatar arabalarının kullanılmasına alıştırılması.”

Bu emir o zaman Kastamonu'da nasıl uygulanmış, yansımaları neler olmuştur?..

16. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1310 H. (1892 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 552 sayfa, 150 x 220 mm., 15 kuruş.

17. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1311 H. (1893 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 344 sayfa, 150 x 220 mm., 15 kuruş.

17. Kastamonu Salnamesine göre Kastamonu Vilâyeti Anadolu'nun kuzeyinde, doğusunda Sivas ve Trabzon Vilâyetleri, güneyinde Ankara Vilâyeti, batı-

sında İzmit Sancağı ve kuzeyde Karadeniz ile çevrelenmiştir. Kastamonu Vilâyeti 1893 yılında 4 sancak, 22 kaza ve 28 nahiyeden ibaret olup Kastamonu, Bolu, Sinop ve Çankırı (Kengiri) sancaklarından teşkil olunmuştur.

Kastamonu Vilâyeti (1893)			
Kastamonu Sancağı	Bolu Sancağı	Çankırı Sancağı	Sinop Sancağı
Kastamonu Taşköprü Safranbolu Araç Cide Tosya Daday İnebolu	Bolu/Merkez Gerede Mudurnu Göynük Düzce Ereğli Bartın Hamidiye	Çankırı/Merkez İskilip Çerkeş	Sinop/Merkez Boyabat Ayancık

18. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1312 H. (1894 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 376 sayfa, 150 x 220 mm., 10 kuruş.

19. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1314 H. (1896 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 495 sayfa, 150 x 230 mm., fiyatı: ?

Bu salnamenin en büyük özelliği ildeki bütün mahalle ve köylerin isimleri ile birlikte evlerde, kadın ve erkek nüfusunu göstermesidir. İlden başlayarak her ilçenin köy ve mahallerinde evler ve nüfus ayrı ayrı yazılmış toplamları da belirtilmiştir.

Kastamonu, Bolu, Çankırı ve Sinop sancağının bütün köyleri ayrı ayrı yazılan bu listede, o tarihte Zonguldak ili olmadığından Bolu sancağına bağlı ilçeler olduğundan onun köyleri ve nüfusları da bulunuyor.

Geldiğimiz şu günde ayrıca aradan geçen 129 yılda köy ve mahalle adlarında pek çok değişiklik olmuş; halk ağzında değişmeye uğramış, Cumhuriyet devrinde İçişleri Bakanlığında yapılan isim değişiklikleri de olmuştur. Söz konusu bu salnameden yer adlarının asıl isimlere ulaşmak mümkün olacaktır.

20. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1317 H. (1899 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 350 sayfa, 150 x 220 mm., fiyatı: 10 kuruş.

21. *Salnâme-i Kastamonu*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1321 H. (1903 M.) Kastamonu Vilâyet Matbaası, 388 sayfa, 150 x 220 mm., fiyatı: 15 kuruş.

Dört yıllık bir aradan sonra çıkartılan bu salname Osmanlı Devleti zamanında yayınlanan son salnamedir. Bundan sonra salname yayınlama geleneğine ara verilmiştir.

Bu salnamede sancaklar, ilçeler ve bucaklar hangi ilçeye bağlı oldukları da belirtilerek haklarında bilgi verilmiştir. Zonguldak, geçen dört yıl içinde ilçe olduğundan bu ilçe hakkında da özel bilgiler verilmiştir.

2.Kastamonu Salnameleri ile İlgili Olarak Bugüne Kadar Yapılan Çalışmalar

Kastamonu salnameleri konusunda lisans ve lisansüstü çalışmalar yapılmış olup ayrıca salnamelere dayalı olarak yapılan çalışmalar da vardır.⁶ Salnamelerin üçü Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi tarafından Latin alfabesine aktarılmıştır.⁷ Bunların dışında Kastamonu salnamelerinin transkripsiyonu konulu lisansüstü çalışmaların künyeleri aşağıda verilmiştir.⁸

2.1. Lisansüstü Tezler

1-Uğur, İnan, H.1311 (M.1893) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnamesi'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2005, 490s.

2-Faruk Çoban, H.1288 (M.1871) ve H.1317 (M.1899) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnameleri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2006, 775s.

2.2. Lisans Tezleri

1-Savaş Aksoy, Vilayet Salnamelerinden Kastamonu Vilayeti 5. Salnamesinin 1-68 Sayfaları Arasının Günümüz Alfabesine Çevirisi (H.1290-M.1873), Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 1998, 67s.

2-Ahmet Kutlu, Mustafa Karabacak, Kastamonu Vilayeti Dördüncü Salnamesi (H.1289), Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 1998, 163s.

3-Murat Kolakoğlu, Ertan Sincar, Kastamonu Vilayeti Altıncı Salnamesi (H.1291), Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 1998, 200s.

4-Hüseyin Özgür Düzenci, On Dört Numaralı Kastamonu Vilâyeti Sâlnâme-si- Asıl Metin ve Türkçe Transkripsiyon (H.1299-M.1882), Kastamonu Üniversite-

⁶ Serkan Küçük, Salnamelere Göre Kastamonu (Kastamoni) Vilayetinin Demografik Yapısı, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005, 188s.

⁷ Kastamonu Salnamesi-1 (1286/1869), (Çeviren: Ömer Türkoğlu), Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi, Kastamonu Salnamesi-11 (1296/1879), (Çeviren: Ömer Türkoğlu), Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi, Kastamonu Salnamesi-21 (1321/1903), (Çeviren: Ömer Türkoğlu), Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi (Üç salname de spiral cilt yapılmış durumda Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır).

⁸ Yukarıda belirtilen lisansüstü çalışmalara Eğitim Fakültesi'nde yapılanlar için Eğitim Fakültesi Kütüphanesi'nde Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde yapılanlar için ise Fen Edebiyat Fakültesi Kütüphanesinden ulaşılabildi ama şu anda bu kütüphaneler yoktur. Söz konusu bu çalışmaların birer nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır, meraklıları buradan ulaşabilir.

si Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2007, 206s.

5-Vehbi Kahveci, Üç Numaralı Kastamonu Vilâyeti Sâlnâmesi'nin Orijinal Metni ve Latin Alfabesine Transkribi 1288H. (1871M.), Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2007, 162s.

6-Ayhan Özdemir, Kastamonu VIII Numaralı Kastamonu Vilayeti Sâlnâmesi, Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2007, 173s.

7-Filiz Özdemir, Kastamonu VI. Vilayet Sâlnâmesi H.1291 (M.1875), Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2007, 191s.

8-Fatma Tatlıgün, Kastamonu IV. Vilayet Sâlnâmesi H.1289 (M.1873), Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2007, 164s.

9-Semiha Dinçer, Nurullah Yaşar, VII. Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi H.1292/1876M (66-131 Sayfalar Arası Metin ve Transkripsiyon), Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2008.

10-Süleyman Açıkel, Yedinci Kastamonu Vilayet Sâlnâmesinin (1-131) Sayfaları Arasının Latin Harflerine Transkripsiyonu, Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2008.

11-Adnan Bala, Kastamonu VII. Vilayet Sâlnâmesi (1-65 Sayfaları Arası Metin ve Transkripsiyon), Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2008, 65s.

12-Tuba Coşkun, On Sekizinci Kastamonu Vilayeti Sâlnâmesi'nin 1-194 Sayfaları Arası Transkripsiyonu (H.1312-M.1896), Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2010, 196s.

13-Hüseyin Geben, On İki Numaralı Kastamonu Vilayeti Sâlnâmesi'nin Transkripsiyonu (H.1297-M.1881), Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2010, 178s.

14-Sibel Beşparmak, XIX. Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi H.1310/1896 (301-491 Sayfalar Arası Metin ve Transkripsiyon), Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2010, 195s.

15-Orhan Demirezen, Kastamonu XIX. Vilayet Sâlnâmesi (152-300 Sayfaları Arası) H.1314/M.1896, Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2010, 155s.

16-Veysel Çiçek, On Altı Numaralı Kastamonu Vilayeti Salnamesi'nin Transkripsiyonu (H.1310-M.1894), Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2010, 147s.

17-Gökhan Ertürk, On Altı Numaralı Kastamonu Vilayeti Salnamesi'nin 249-400 Sayfaları Arası Transkripsiyonu (H.1310-M.1894), Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2010, 154s.

18-Müfit Bayraktar, On Altı Numaralı Kastamonu Vilayeti Salnamesi'nin Transkripsiyonu (H.1310-M.1894), Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2010, 250s.

19-Muharrem Koç, Kastamonu XX. Vilayet Salnamesi (1-127 Sayfaları Arası) H.1317/M.1899-1900, Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2010, 110s.

20-Memik Yücebudad, Dokuz Numaralı Kastamonu Vilayeti Salnamesi'nin Transkripsiyonu (H.1294-M.1877), Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2010, 183s.

21-Sebiha Arıcan, On Numaralı Kastamonu Vilayeti Salnamesi'nin Transkripsiyonu (H.1295-M.1878), Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2010, 129s.

22-Emrah Kırmızıoğlu, XVIII. Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi'nin (195-376) Sayfalar Arası Transkripsiyonu H.1309-M.1896, Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2010, 182s.

23-Zühal Gökmen, Kastamonu XX. Vilayet Salnamesi (244-356 Sayfaları Arası Transkripsiyonu) H.1317/M.1900, Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (2010-2011 öğretim yılı yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2011

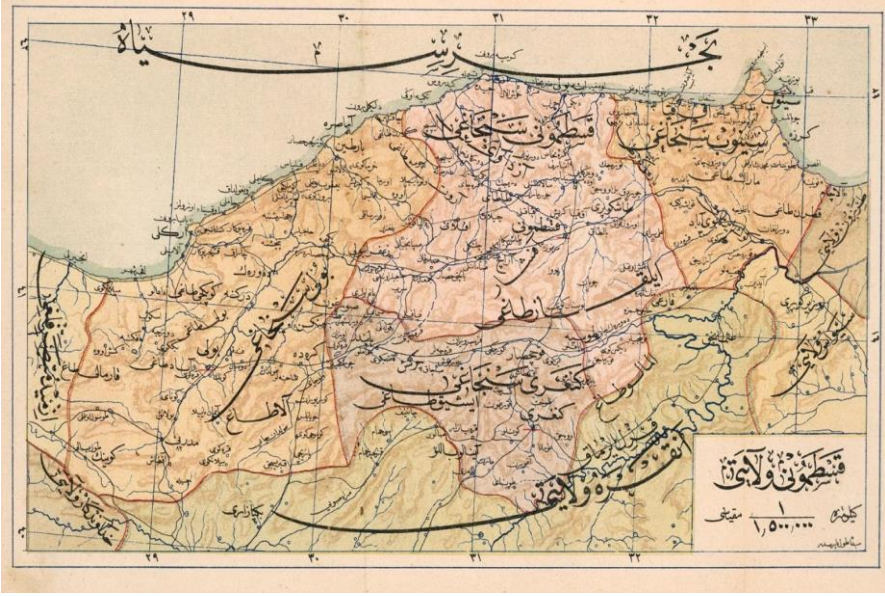
24-Türkan Hançer, Kastamonu XX. Vilayet Salnamesi (130-243 Sayfaları Arası Transkripsiyonu) H.1317/M.1900, Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (2010-2011 öğretim yılı yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2011.

25-Recep Uzunhasan, Kastamonu XIX. Vilayet Salnamesi (1-151 Sayfaları Arası) H.1314/M.1896, Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (2010-2011 öğretim yılı yayımlanmamış Lisans Tezi), Kastamonu, 2011.

Yukarıda belirtilen salnameler konusunda yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde, Kastamonu tarihinin diğer alanlarına göre daha iyi bir durumda olduğu söylenebilir. 1869-1903 yılları arasında Kastamonu tarihinin aydınlatılmasında önemli bir kaynak olan mevcut yirmi bir salnameden on sekizi Latin Harfli Türk

Alfabetine transkripsiyonlu olarak aktarılmıştır, iki/2, on üç/13 ve on beşinci/15. salnamelerin ise henüz üzerinde çalışma yapılmamıştır.⁹

3.Kastamonu Salnamelerine Dayalı Olarak Yapılmış Yayın Çalışmaları

Kastamonu Salnamelerinin yayımlandığı yıllarda (1869-1903) tarihlerinde Kastamonu Vilayeti bugünkü idarî taksimata baktığımızda oğün için pek çok ilimizi içinde barındırmaktaydı. Bunların başında elbetteki Bugünkü Kastamonu gelmektedir ama o zaman için Boyabat'tan Üsküdar'a kadar Kastamonu olduğunu düşünürsek bugün için kendi tarihî kaynaklarını araştırmak isteyen Ankara, Bolu, Çankırı, Karabük, Sinop, ve Zonguldak Kastamonu Salnamelerine müracaat etmek mecburiyetindedir. Osmanlı Devleti döneminde Bolu, Çankırı ve Sinop' u da içine alan Kastamonu Vilayeti, daha sonra Bolu'nun 1907'de, Çankırı ve Sinop' un 1918'de ayrılmaları ile bugünkü duruma gelmiştir.

Bunun bilincinde olan araştırmacılar da Kastamonu Salnamelerinden hareketle söz konusu iller ve ilçeleriyle ilgili araştırmalar yaparak bu çalışmalarını yayına dönüştürmüşlerdir.

1.Zeki Gürel,"Salname-i Kastamonu'da Bolu", *Bolu Şehrengizi*, Abant İzzet baysal Üniversitesi Yayını, Bolu, 2008, s.45-57.

"1910 yılına kadar Bolu'nun da Kastamonu'ya bağlı olduğunu biliyoruz. İşte bunun için Bolu tarihiyle ilgili çalışma yapacakların bu 21 salnameyi mutlaka ince-

⁹ Mehmet Serhat Yılmaz, "Kastamonu Tarihinin Kaynakları Üzerine Bir İnceleme", *Kastamonu Bilim Günleri 2011*, Kastamonu, 2011, s.230-233.

lemeleri gerekir diyoruz. Biz bu çalışmamızda söz konusu Kastamonu salnamelerinin künyelerini verecek; bunlarda Bolu'yu ilgilendiren bölümleri kısaca işaret edecek ve nihayet salnamelerden sadece birinden hareketle BOLU SANCAĞI'nın o günkü durumunu tespit edeceğiz"¹⁰

Zeki Gürel'in bu çalışması Bolulular için Kastamonu Salnamelerine yönelmeleri konusunda dikkatleri çekmiş olmalı ki; daha sonra Kastamonu Salnamelerinde Bolu adıyla iki çiltlik bir çalışma yapılmış ve bu çalışma Bolu Belediyesi tarafından da kitap olarak yayımlanmıştır.

2. Eyüp Akman, *Kastamonu Vilayet Salnamelerine Göre Araç ve Mergüze*, Gazi Kitapevi, Ankara, 2008.

3. "1314 Senesi Kastamonu Vilayet Salnamesi Genel Bilgiler", Kastamonur, 15 Nisan 2010, <https://www.kastamonur.com/category/kastamonu/kastamonu-kaynaklar/page/20/> Erişim:17.09.2025, saat: 14:47.

4. İzgeer, Ahmet Zeki, *Kastamonu Salnamelerinde Taşköprü (1869-1903)*, Taşköprü Belediyesi yayını, Ankara, 2010, 244 s.

5. Tuncay Karakök, "H. 1288 (M. 1871) Tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesine Göre Kastamonu Vilayeti", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010, Cilt:6, Sayı: 11, s.267-276.

6. Orhan Salcı, "1314 Senesi Kastamonu Vilayet Salnamesi Genel Bilgiler", Kastamonur, <https://www.kastamonur.com/1314-senes-kastamonu-vilayet-salnames8/>, Erişim:17.09.2025, saat: 13:58.

7. Önal Güven, *Osmanlı devri Kastamonu Salnamelerinde Bolu Sancağı*, 2 Cilt, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları merkezi yayını, Ankara, 2011.

8. Kaynar, Salim, *Kastamonu Vilayet Salnamelerinde Tosya Kazası (1869-1903)*, Tosya belediyesi Yayını, Tosya, 2011, 258+38s.+1 harita

9. Erol Karıcı, "Hicri 1299 (1882) Kastamonu Vilayeti Salnamesi'ne Göre Kastamonu Sancağı ile Bağlı Kazaların İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapılarını Tespitler", *Yerel Politikalar Dergisi*, 7 Ocak 2012, Sayı:2, s.116-147.

10. Ercan Çelebi, *Kastamonu Vilayet Salnamelerine Göre Tosya'da Eğitim*, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Nisan 2017, s. 57-74.

11. Tamer Güven, "Kastamonu Vilayet salnamelerine Göre 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Taşköprünün Ekonomik ve Toplumsal Durumu", *Uluslararası Taşköprü Pompeiopolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumu 10-12 Nisan 2017 Özet Kitabı*, Editörler: Mustafa Eğilmez-Serap balcı-Gözde şahin Kapankaya-Çiğdem Kayabaşı-Sonay Çobanoğlu, Ankara, 2017, Ankara Ofset Basım Matbaacılık, s.297-298.

12. Sadun Duran, *1869-1916 Kastamonu ve Bolu Salnamelerinde Ereğli*, 2018, 186 s.

¹⁰ Zeki Gürel, "Salname-i Kastamonu'da Bolu", *Bolu Şehrengizi*, Abant İzzet baysal Üniversitesi Yayını, Bolu, 2008, s.45.

bilgilerden hareketle yeni yayınlar yapmışlardır. Bu demektir ki Kastamonu salnameleri daha pek çok yayına kaynaklık edecektir.

1869-1903 yılları arasında Kastamonu tarihinin aydınlatılmasında önemli bir kaynak olan mevcut yirmi bir salnameden on sekizi Latin Harfli Türk Alfabesine transkripsiyonlu olarak aktarılmış, iki/2, on üç/13 ve on beşinci/15. salnamelerin ise henüz üzerinde çalışma yapılmamıştır.

Kastamonu Vilayet Salnameleriyle ilgili olarak yapılan çalışmaları yazımızda derli toplu olarak biraraya getirmeye çalıştık. Bizim bu makelemizde ulaşamadığımız çalışmalar da olabilir. Vakit geçirilmeden yapılması gereken iş; Kastamonu Vilayet Salnamelerinin tamamını sırasıyla Arap Harfli Türk Alfabesinden Latin Harfli Türk Alfabesine aktarmak ve bir bütün olarak yayınlamaktır. Söz konusu bu yayın prejtis kitap olarak sınırlı sayıda basılmalı arşivlerde ve kütüphanelerde yerini almalı ve mutlaka Kastamonu Üniversitesi Yaşayan Müze ve Şehir Arşivi tarafından da elektronik ortamda bütün dünyanın erişimine açılmalıdır. Arzu eden araştırmacıların istifadesine sunulmak üzere orijinal (Arap Harfli Türk Alfabesiyle olan) baskılarından bir takımının kopyası da söz konusu arşivde yerini almalıdır¹¹

Salname yayınlama geleneği Cumhuriyet Devrinde yerini Şehir Yıllıklarına bırakmıştır. Kastamonu Şehir Yıllığı da 1968 yılında yayınlanmıştır¹². Son yıllarda “şehir yıllıkları”nın yerini “Şehir Kütükleri” almıştır¹³. Şehir Kütükleriyle ilgili çalışmaları konu alan bir bildiri de “3.Millî Kültür Şurası Samsun Bölge Toplantısı”nda 28 Haziran 1997 tarihinde Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel tarafından sunulmuştur. Gürel, “Mahallî Kültürden Millî Kültüre ve Türk Kültürünü Milletlerarası Düzeyde Temsil Etmek” başlıklı bu bildirisinde hazırlanması düşünülen Kastamonu Kütüğü için bir içeriği de diğer illere de örnek teşkil edecek içerikle sunmuştur¹⁴. Aradan geçen zaman içerisinde Kastamonu ve Kastamonulular bir Kastamonu Kütüğü hazırlayıp yayınlamamışlar ama Türkiye’de pek çok şehir söz konusu bu bildiri-den hareketle yeni adıyla “Şehir Ansiklopedileri” hazırlayıp yayınlamışlardır. Örnek olarak *Kayseri Ansiklopedisi*’ni, *Yozgat Ansiklopedisi*’ni ve *Kocaeli Ansiklopedisi*’ni verebiliriz.¹⁵ Bugüne kadar Türkiye’de şehrimizle ilgili yayınlanan şehir ansiklopedilerinin altı tanesi İstanbulla ilgilidir. Diğerleri ise şunlardır: *Adana Ansiklopedisi*, *Ankara Ansiklopedisi*, *Bursa Ansiklopedisi*, *Diyarbakır Ansiklopedisi*, *Erzurum Ansiklopedisi*, *İzmir Ansiklopedisi*, *Kayseri Ansiklopedisi*, *Kocaeli Ansiklopedisi*, *Konya Ansiklopedisi*, *Yozgat Ansiklopedisi*.

¹¹ Kastamonu Vilayet Salnamelerinin 21 tanesinin/tamamının fotokopileri Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Kütüphanesinde mevcuttu. Ama şu anda o kütüphane yok. Kastamonu Salnamelerinin tamamı için İSAM’ın kütüphanesine ve Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesine müracaat edilebilir.

¹² Kastamonu İl Yıllığı 1967, Abnkar, 1968, Ulusal Basımevi, 434 s.

¹³ Zeki Gürel, “Örnek Alınacak Bir Çalışma:Van Kütüğü”, *İLESAM Bülteni*, Ocak-Nisan 1995, Yıl:5, Sayı:40, s.17

¹⁴ Zeki Gürel, “Mahallî Kültürden Millî Kültüre ve Türk Kültürünü Milletlerarası Düzeyde Temsil Etmek”, *Türkistan Yazıları*, Ankara, 2004, s.61-73.

¹⁵ Kayseri Ansiklopedisi, 5. Cilt, Kayseri, 2016, 2364 s.

Vakit geçirilmeden *Kastamonu Salnameleri* Latin Harfli Türk Alfabesine aktarılmalı ve bir an önce hazırlanması gereken “Kastamonu Ansiklopedisi” hazırlanırken de kaynak olarak kullanılmalıdır. 2016 yılı Kastamonu Üniversitesi’nin kuruluşunun 20. Yıldır. *Kastamonu Ansiklopedisi* de geçmişi-bugünü-geleceğiyle şehre ışık tutan bir çalışma olarak Kastamonu Üniversitesi’nin kuruluşunun 20. Yılına armağan olarak yayınlanırsa çok anlamlı bir hizmet olacaktır diye düşünüyoruz. Söz konusu bu ansiklopedi prestij baskı olarak matbu olmalı ama asıl sürdürülebilir ve geliştirilip yenilenebilir bir ansiklopedi olarak elektronik baskı olarak hizmete sunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim-Yiğit, Mehmet-Oğuzbaşaran, Bekir (1993). *Van Kütüğü*, Ankara: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayını, xii+951 s.
- Anadol, Çağatay (1993). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 8 Cilt, İstanbul:Kültür Bakanlığı Türkiye Ekonomik ve Toplumsal hayat Vakfı Yayını.
- Behmet Behçet (1998). *Kastamonu Tarihi Eserleri Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, 194 s., Kastamonu: Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi Yayını.
- Birekul, Mehmet-Orak, Muhammet Ali (2012). *Konya Ansiklopedisi*, 9 Cilt, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Çağlayan, Mustafa Yılmaz (2014). *Erzurum Ansiklopedisi: Tarih, Coğrafya,, Kültür, Biyografi*, 1 Cilt, Erzurum: Eser Basın yayını.
- Demircioğlu, Aziz (1987). *Kastamonu’da Basılan Eserler 1869-1928*, Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 80s.
- Eski, Mustafa(2000). *Kastamonu Valileri*, Ankara: Kastamonu Valiliği Yayını.
- Ekicigil, Recep (1982-1983). *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, 4 Cilt, İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Eryılmaz, Çoşkun (2015). *Antik Çağdan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi*, 10 Cilt, İstanbul: İBB Kültür AŞ.
- Gökdağ, Fatih (2015). *Kayseri Ansiklopedisi*, 5 Cilt, Kayseri:Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayını.
- Gökdemir, Oktay (2013). *İzmir Kent Ansiklopedisi*, 10 Cilt, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını.
- Gürel, Zeki (2025). *Kastamonu Türk’ün Kaidesi*, Ankara: NET Kitaplık.
- Gürel, Zeki (2008). *Bolu Şehrengizi*, Bolu: Abant izzet baysal Üniversitesi Yayını.
- Gürel, Zeki (1995).“Örnek Alınacak Bir Çalışma:Van Kütüğü”, *İLESAM Bülteni*, Yıl:5, Sayı:40, s.17

Gürel, Zeki (2004). “Mahallî Kültürden Millî Kültüre ve Türk Kültürünü Milletlerarası Düzeyde Temsil Etmek”, *Türkistan Yazıları*, Ankara:Berikan Yayınları.

Gürel, Nazlı Rânâ (2004). *Bir Osmanlı Aydını İbrahim Edhem Pertev Paşa*, Ankara:Berikan Yayınları.

Kastamonu İl Yıllığı 1967 (1968). Ankara: Kastamonu Valiliği Yayını.

Kastamonu İl Yıllığı 1973 (1973). Ankara: Kastamonu Valiliği Yayını.

Selvi, Haluk-Çelik Muhammet Bilal-Şirin, İbrahim-Atalı, Levet (2023).*Kocaeli Ansiklopedisi Şehre Işık Tutan Ansiklopedi*, 3 Cilt, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Kütükoğlu, Mübahat S.(1994). *Tarih Araştırmalarında Usûl*, İstanbul.

Kocu, Reşat Ekrem (1944-1973). *İstanbul Ansiklopedisi*, 10 Cilt, İstanbul: Koçu Yayınları.

Okyay, Gökdemir (2010). *İstanbul Ansiklopedisi*, 1 Cilt, İstanbul: NTV Yayını.

Seroğlu, Mithat (1968). *Resimli İstanbul Ansiklopedisi*, 1 Cilt, İstanbul: Yeni İstanbul Yayınları.

Yılmaz, M. Serhat (2011). “Kastamonu Tarihinin Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kastamonu Bilim Günleri 2011*, Kastamonu.

Yılmaz, Mehmet Serhat (2015). “22. Kastamonu Vilayet Salnamesi Yayınlandı mı?”, *Yeni Kastamonu*, (09.06.2015).

Elektronik Kaynaklar

URL-1 Kayseri Ansiklopedisi,

(Erişim:2.10.2025, saat:12:34)

<https://www.google.com/search?q=Kayseri+Ansiklopedisi&oq=Kayseri+Ansiklopedi->

[si&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCTEwMjgyajBqNKgCALACAQ&sourceid=chrome&ie=UTF-8](https://www.google.com/search?q=Kayseri+Ansiklopedisi&oq=Kayseri+Ansiklopedi-si&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCTEwMjgyajBqNKgCALACAQ&sourceid=chrome&ie=UTF-8)

URL-2 Kocaeli Ansiklopedisi. <https://avesis.kocaeli.edu.tr/yayin/a4853683-5112-4bb1-90f3-3c80dd11808b/kocaeli-ansiklopedisi>

(Erişim:2.10.2025, saat:12:48)

DİVAN ŞİİRİNDE KUYULAR VE KUTSAL SULAR

WELLS AND HOLY WATERS IN DIVAN POETRY

КОЛОДЦЫ И СВЯЩЕННЫЕ ВОДЫ В ПОЭЗИИ ДИВАНА

Dr. Yasin ŞEN*

ÖZ

Divan edebiyatına dair çalışmalar, divanlar üzerine olduğu gibi bu eserler üzerinden belirlenen herhangi bir konuya yönelik de olabilmektedir. Bu araştırmalar eski şiirimizin zengin dünyasını bütün renkliliği ile gözler önüne sermektedir. Bizim bu yazımızın konusu eski şiirimizde yer alan kuyular ve kutsal sulara dairdir. Beyitlerde de görüldüğü üzere bu konular şiirimizin hayal dünyasını beslemiş ve renkli bir hayal dünyasının oluşmasına yardım etmiştir. Konu içinde özellikle Hz. Yûsuf'un içine atıldığı kuyunun sevgilinin güzellik unsurları etrafında zengin hayallere konu olduğunu görüyoruz. Benzer durum Harut ve Marut adlı iki meleğin baş aşağı asıldığı Babil kuyusu için de geçerlidir. Divan şiirinde sularla ilgili benzetmeler ve hayaller de dikkat çekici bir zenginlikte karşımıza çıkar. Burada Âb-ı Hayat, Kevser ve Zemzem gibi dinî ve mitolojik kaynaklarda anılan suların sevgilinin veya memduhun güzellik unsurları etrafında değerlendirildiğini görmekteyiz. Sonuç olarak Divan şiiri, bu yazıda değerlendirmeye çalıştığımız unsurlar bakımından oldukça dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, kuyular, kutsal sular.

ABSTRACT

Studies on Divan literature can be about any topic determined through these works, as well as about the divans themselves. These studies reveal the rich world of our old poetry in all its colour. The subject of this article is about the wells and holy waters in our old poetry. As can be seen in the couplets, these subjects nourished the imagination of our poetry and helped to create a colorful imagination. In the context, we see that the well into which Prophet Joseph was thrown is the subject of rich imaginations surrounding the beauty of the beloved. A similar situation applies to the well of Babylon, where the two angels Harut and Marut were hung upside down. In Divan poetry, we encounter a remarkable wealth of metaphors and

* Bolu / Gerede Anadolu Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.Bolu/TÜRKİYE
(sen_yasin@windowslive.com)

dreams about water. Here we see that waters mentioned in religious and mythological sources such as Ab-ı Hayat, Kevser and Zamzam are evaluated around the beauty elements of the beloved or the praised. In conclusion, Divan poetry attracts considerable attention in terms of the elements we have tried to evaluate in this article.

Key Words: Divan poetry, wells, holy waters.

Giriş:

Mitoloji, millî ve mânevî tecrübelerin, sosyal kabullerin ve inançların yansıdığı büyük ve müşterek bir dünyadır. Bir milletin hayatı algılayış şeklinin ve yaratılışla ilgili inanışlarının kolektif şuuraltında meydana getirdiği bir inanış ve kabuller âleimidir. Mitoloji, aynı zamanda milletlerin hayallerini, diğer topluluklara dair düşüncelerini, milli hedeflerini de ihtiva eder. Bununla beraber bu tür metinlerde geleceğe ve yeni nesillere dair birtakım ikazları ve hayata dair birçok ipucunu da bulmak mümkündür.

Divan edebiyatı çok zengin bir edebî geleneğe sahipti. Çok tabii olarak bu edebiyatın, mitolojisinden ve sâir milletlerin inanışlarından etkilenmesi kaçınılmaz bir şeydi. Klasik edebiyatımız da kendi bünyesinde Türk, Arap ve Fars medeniyetlerinden intikal eden ve tarihin derinliklerinden gelen bir dizi mitolojik malzemeye yer vermiştir. Bu da beraberinde eski edebiyatımızda çok zengin edebî sanatlar ve hayâller dünyasının doğmasına zemin hazırlamıştır.

Divan şiiri, her şeyden önce İslâmî bir edebiyattır. Bu yüzden diğer Müslüman milletlerin tarihî ve mitolojik malzemelerinden istifade etmesi kaçınılmaz olmuştur. Çünkü hangi milletten olursa olsun şâirin gayesi, maksadını ifaya hizmet edecek malzemeyi gelenekten veya bu müşterek İslâm medeniyetinden bulup almaktır. Şairin kullandığı bu malzeme nihayetinde onun hitap ettiği insanların da mâlumuydu. Aslında Fars ve Arap mitolojisinden ve bunların yanında İsrailiyat'tan edebiyatımıza girip de ortak kabul görmüş bu malzemelerin çokluğu hayli dikkat çekicidir.

Bu zengin edebiyat dünyasının ve ortak hayaller âleminin meydana gelmesinde çok etkili roller oynayan birçok kahraman, mekân ve unsur vardır. Bu unsurlardan biri de bu yazının konusu olan kuyulardır.

Hız Peygamber'in zamanından ve belki de daha öncesinden başlayarak kuyular bir dizi mucizeye, hikâyeye, halk inançlarına ve mitolojik anlatılara konu olmuştur.

Bizim burada bahsetmek istediğimiz şey, öncelikli olarak mevzumuzu desteklemesi açısından, kuyularla ilgili Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı âyetlerdir. Bunlardan ilki ve en ilginç olanlarından biri Kur'an-ı Kerim'de "Ashâb-ı Ress" şeklin-

de zikrolunan “kuyu halkı”yla ilgili olanıdır. Furkân Sûresi’nde bu konuyla ilgili âyet şöyle geçiyor:

“Âd’ı, Semûd’u, Ress halkını, bu arada daha birçok nesilleri de inkârda ısrarları sebebiyle helâk ettik.”¹

Kâf Sûresi’nde ise konuyla ilgili âyet şöyledir:

“Onlardan önce Nûh halkı, Ashab-ı Ress, Semûd, Âd, Firavun halkları, Lût’un hemşehrileri, Ashab-ı Eyke ve Tübbâ’ halkı da hakkı yalanladılar. Evet onların hepsi peygamberleri yalancı saydılar da tehdidime müstehak oldular, aza- ba çarptırıldılar.”²

Bu âyetlerde zikredilen kavimler, görüldüğü gibi gönderilen peygamberleri yalanladıkları için helâk edilen milletlerdir. Bizim konumuz olan ve peygamberlerini inkâr ettikleri için helâk edildiği âyetlerle sabit olan Ashâb-ı Ress’in (Kuyu Ashabının) ise bazı kaynaklarda anlatılan hikâyesi şöyledir:

“Peygamberimizin şöyle dediği rivayet edilmiştir: ‘Kıyamet gününde insanlardan ilk kez cennete girecek olanın ‘siyahî’ bir kuldur. Bunun sebebi şudur: Allah bir memleket ahâlisine peygamber gönderdi de o peygambere bu şehir ahâlisinden bu siyahî kuldun başkası iman etmedi. Sonra bu peygambere bir kuyu kazdılar ve Allah elçisini içine attılar. Kuyunun ağzını muhkem ve iri bir kaya ile kapattılar. Bu kul dağlara taşlara gider, kestiği ve topladığı odunları sırtına yüklenir, pazara götürüp satar; parasıyla yiyecek ve içecek satın alır; bunları kuyunun ağzındaki kayayı Allah’ın yardımı sayesinde kaldırır, yanında götürdüğü yiyecek ve içeceği kuyudaki peygambere sarkıttı. Sonra kuyunun ağzını eskisi gibi örterdi. İşte bu siyahî kul cennete gireceklerin ilkidir.”³

Yukarıda rivayet edilen Ashab-ı Ress hakkındaki bu sözler, biraz sonra da görüleceği üzere İran mitolojisinde yer alan Bîjen ve Münije arasındaki mitolojik hikâyeye de oldukça yakındır.

Kuyuları konu alan ve özellikle Mevlevîler arasında çok rağbet bulan bir diğer rivayet de Hz. Peygamber’in bazı ilâhî sırları Hz. Ali’ye söylemesiyle ilgilidir. Hz. Peygamber’in kendisine söylediği sırların altında ezilen Hz. Ali, bir gün kendini çöllere vurmuş ve Medine dışında yer alan bir kuyuya bu sırları söylemiştir. İçinde su bulunmayan kuyu, bu sırların kendisine verdiği coşkununla âdetâ taşıp köpürmüş ve kuyunun etrafını kaplayan suların içinden yavaş yavaş kamışlar büyümeye başlamıştır. Bu kuyunun yakınından geçen bir çoban, kamışlardan birini almış, bazı yerlerinden delikler açmış ve sonra üflemeğe başlamış. İşte daha sonra ney dediğimiz üflemeğe çalgı böylece ortaya çıkmış. Ney sesinin insana çok fazla tesir etmesinin sebebi buymuş.⁴ Aşağıdaki beyitte Şeyh Gâlip bu hikâyeye telmihte bulunmaktadır:

¹ Furkan Sûresi, 38

² Kâf Sûresi, 12-14

³ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, 17. Baskı, İstanbul 2008, s. 35

⁴ İskender Pala, a.g.e., s. 358

*Zemzem-i feyz-i sülûku çıkarır zemzemesi
Sır verir çâh-ı Ali'den dem-i kutbâne-i ney⁵*

(Ney'in sesi ve nağmeleri sülûk feyzinin zemzeminin çıkarır ve Hz. Ali'nin kuyusundan sırlar söyler.)

Şimdi zikredeceğimiz hadise ise, Hz. Peygamber'in kuyularla ilgili bir mucizesini ihtiva etmektedir. Araplar arasında Müslümanlığı kabul eden kabilelerden biri olan Sudâilerin, suyu kışın artan yazın azalan bir kuyuları varmış. Bu kabile, etrafı müşriklerle çevrili olması yüzünden yaşadıkları yeri terk edemiyor ve sürekli su sıkıntısı yaşıyorlarmış. Bu kabilenin mensupları Hz. Peygamber'den kuyularının yaz kış dolu olması için dua talep etmişler. Resulullah, onlardan yedi çakıl tanesi istemiş. Hz. Peygamber, bunları elinin içine alıp üzerlerine okumuş ve onlardan her taşı birer birer Allah'ın adını zikrederek kuyunun içine atmalarını emretmiş. Bu hadiseden sonra ise kuyunun içi dibi görünmeyecek kadar suyla dolmuştur.⁶

Son olarak kuyularla ilgili halk arasında kabul gören bir hikâyeyi de nakletmek istiyorum:

Efsaneye göre Şahmaran (diğer ismi de Yemliya imiş) adlı bir yılan, insan başlıymış ve yılanların şahı olarak kabul edilirmiş. Bu yılan, Danyal peygamberin hüküm sürdüğü bir zamanda, yer altında yaşamış. Bir gün Danyal peygamberin oğlu Cemşasb, arkadaşlarıyla gezerken dağda yağmura tutulup bir mağaraya sığınmışlar. Burada beklerken Cemşasb, sıkıntıyla elindeki ağaçla yeri eşelemeye başlamış. Elindeki ağaç sert bir cisme gelmiş. Bunun yuvarlak bir mermer olduğunu anlamışlar. Mermeri kaldırdıklarında buranın bal ile dolu bir kuyu olduğunu görmüşler. Arkadaşları Cemşasb'ı ipe aşağıya sarkıtıp kuyunun dibine indirmişler. Balı çıkardıktan sonra arkadaşları Cemşasb'ı kuyuda bırakmış ve çekip gitmişler. Cemşasb ne yapacağını düşünürken bir delikten ışık geldiğini fark etmiş. Bıçakla orayı iyice genişletince içerinin yemyeşil ve güzelliklerle dolu bir yer olduğunu görmüş. İçeri girmiş ve orada gezinmeye başlamış. Tam da bu sırada yılanların şahı Yemliya ile karşılaşmış. Yemliya ona çok iyi davranmış. Rivayete göre Cemşasb orada yedi sene kalmış.⁷

Yukarıda da görüldüğü üzere kuyuların birçok âyet ve hadislere, bunun yanında çeşitli dinî, menkıbevî hikâyelere de konu olduğunu görüyoruz. Klasik edebiyat millî, mânevî ve İslâmî pekçok malzemeyi muhtevasında yaşatmış ve buna bağlı olarak kuyulara dair birçok inancı ve hikâyeyi edebî sanatlar çerçevesinde şiirde sık sık kullanmıştır. Kuyu divan şiirinde en çok çâh-ı zenahtân, çâh-ı Yûsuf, çâh-ı Bâbil, çâh-ı Biçen, çâh-ı Nahşeb, çâh-ı pest (alçak çukur-dünya), Çâh-ı Rüstem şeklinde yer alır. Bu terkipler, aslında âşığın dâima içine düştüğü ve türlü belalarla örülü kaderini temsil etmektedir. Bu edebiyatta sevgilinin çene çukuru, ulaştırılması çok güç olan bu dilberin en önemli güzellik unsurlarından birisidir.

⁵ Şeyh Gâlip Dîvânı, s. 415

⁶ Metin Akar, Su Kasidesi Şerhi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 60

⁷ İskender Pala, a.g.e., s. 417-418 (Bu efsane burada bitmiyor. Ancak konumuzla doğrudan bir ilgisinin olması yüzünden bu kadarını vermekle yetindik.)

1- Divan Şiirinde Kuyular

a) Çâh-ı Ken'ân ve Hz. Yûsuf

Divan şiirinde âşık, Yûsuf peygamber misâli mübalağa ile kuyu şeklinde ifade edilen sevgilinin çene çukuruna düşmekte ve bütün acımasızlığına rağmen sevgiliden daima bir yardım gözlemektedir. Aşağıda verdiğimiz beytinde Bâkî bu durumu ifade etmektedir:

Gönül Yûsuf gibi çâh-ı zehadânunda kalmışdur

*Halâs eyle benim şâhum ki zindânunda kalmışdur*⁸

(Ey sevgili! Benim gönlüm Yûsuf peygamberin kuyuda kaldığı gibi senin çene çukurunun kuyusunda kalmıştır. Ey şâhim! Zindanında kaldım beni kurtar.)

Bu beyitte de görüldüğü gibi kuyu istiaresi, Kur'an-ı Kerim'de "ahsenül kassas (kıssaların en güzeli)" şeklinde ifade edilen Hz. Yûsuf kıssasına da telmih olacak şekilde kullanılmaktadır. Hatırlanacağı üzere, kardeşleri Hz. Yakub'un, oğlu Yûsuf peygambere duyduğu muhabbeti kıskanmışlar ve onu bir fırsatını düşürüp bir kuyuya atmışlardı. Hz. Yûsuf bu kuyudan bir kervanın oraya uğraması neticesinde kurtulmuş ve Mısır'da köle pazarında satılmıştı. Ardından, yaşadığı birçok hadiseden sonra Hz. Yûsuf, Mısır sultanı olmuştu. Kur'an-ı Kerim'de Yûsuf Sûresi'nde anlatılan bu kıssada onun kuyuya atılmasıyla ilgili âyet şu şekilde geçmektedir:

*"Yûsuf'u götürüp kuyunun dibine bırakmaya karar verdikleri zaman biz de ona "Andolsun, (senin Yûsuf olduğunun) farkında değillerken onların bu işlerini sen kendilerine haber vereceksin" diye vahyettik."*⁹

Hz. Yusûf'un kıssası eski edebiyatımızda şairlerimizin en sevdiği ve en çok kullandığı ortak mecaz, istiare unsurlarından biri olmuştur. Öyle ki, asırlar boyu işlenen bu edebiyat ve kültür vesilesiyle artık "çâh" deyince Hz. Yûsuf kıssasını hatırlamak kaçınılmaz bir şey haline gelmiştir. Aşağıda yer verdiğimiz Âhmedî'ye ait beyitte şâir, Yusuf kıssasının kollektif şuurda kabulü sayesinde maksadını mümkün olan en az kelimeyle yani teksif edilmiş bir şekilde okuyucuya sunabilmektedir:

Yûsuf bigi oldı esîr zehadânuna gönül

*Çâh-ı belâ-durur bilür iken bu çâhı ben*¹⁰

(Ben bu kuyunun bela kuyusu olduğunu bilirken, gönlüm Yûsuf peygamber gibi senin çene çukuruna esir olmuştur.)

Aşağıdaki beyitte de Behişî, gönlünü Hz. Yûsuf'a benzetmekte ve bu dünyanın kuyuya benzer alâkalarından yani bağlarından kurtulduğunu ve bu sayede Yûsuf peygamber gibi âlemin sultanı olduğunu söylemektedir:

Yûsuf-ı dil olalı çâh-ı 'alâyıkdan birün

*'Âlemün sultânı oldum gussadan âzâd olup*¹¹

⁸ Bâkî Dîvânı, Hazırlayan: Sabahattin Küçük, Ankara 1994, s. 204

⁹ Yusûf, 15

¹⁰ Yusuf Akdoğan, Ahmedî Dîvânından Seçmeler, Ankara 1988, s. 184

¹¹ Yaşar Aydemir, Behişî Dîvânı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap), s. 201

(Gönül Yûsuf'u, dünyâ alâkalarından kurtuldu. Yani âlemin dertlerinden âzâd olup âlemin sultanı oldum.)

Şeyhülislam Yahya da “Kurtulur çâh-ı zenahtâna düşen dil kayddan” diyerek sevgilinin çene çukuruna düşmeyi farklı bir şekilde yorumlamaktadır. Ona göre sevgilinin çene çukuruna düşen gönül âlemin kaydından kurtulacaktır.

Bâkî ise aşağıda vereceğimiz beytinde hayâl dünyasının orijinallliğini konuşturmaktadır. Beyte göre gül, Hz. Yûsuf gibi yokluk kuyusundan zuhûrât âlemine gelmiş ve yine Yûsuf peygamber gibi -satılmak üzere- ölçüye girmiştir. Beyit Yûsuf peygamberin köle pazarında satılmasına telmihte bulunmaktadır:

*Geldi zuhûra çâh-ı ademden çıkup yine
Mizâne girdi Yûsuf-ı Ken'ân-misâl gül¹²*

(Gül yine, yokluk çukurundan çıkıp Ken'an ilinden gelen Yûsuf gibi, ölçüye geldi.)

Hayâlî Bey'in konuyla ilgili beyitleri şöyledir:

*Saadet Mısırın sultanısın gün gibi rûşensin
Hayalin Yûsufuna mesken olmuş tîre çâhem ben¹³*

(Ey sevgili! Sen mutluluk ülkesinin sultanısın ve güneş gibi parlaksın. Bense senin hayalinin Yûsuf'una mesken olmuş karanlık bir kuyuyum.)

*Nefsin cefâlarından cân Yûsufuna gam yok
Olur Azizi Mısırın çâh-ı belâda yatmaz*

(Can Yûsufuna nefsin cefâlarından gam yoktur. Çünkü o, Mısır'ın Azizi olur, belâ çukurunda yatmaz.)

*Çâhdan câha erer miydi benim sultânım
Ger necât istemese Yûsuf-ı Ken'ân senden*

(Eğer Kenan ilinden olan Hz. Yûsuf senden kurtuluş istemeseydi, benim sultanım böyle kuyudan kuyuya erer miydi.)

*Kârbân-ı işrete lâyıkmıdır Yûsuf-misâl
Çâh-ı humda muntazır olmak şarâb-ı Edrine*

(Edirne şarabının, Yûsuf gibi şarap küpünün kuyusunda böyle işret kervanını beklemesi lâyıkmıdır?)

Âşık Çelebi ise Hz. Yûsuf'u bir beytinde şöyle işlemektedir:

*Meger ki togdı günü mâlik-i seher-gâhun
Ki çıkdı çâhda delv ile Yûsuf-ı hâver¹⁴*

(Sabah vaktine mâlik olan güneş doğdu. Sanki Doğu'nun Yûsuf'u kova ile kuyudan çıktı.)

Sevgilinin bir kuyuya benzeyen çene çukuru nerede bahis mevzuu edilirse orada akla ilk gelen konulardan biri Hz. Yûsuf'tur. Aşağıdaki dörtlükte de Ravzî

¹² Bâkî Divânı, s. 290

¹³ Hayalî Divanı, s. 229

¹⁴ Filiz Kılıç, Âşık Çelebi Divânı, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, (sayfa yok)

mısralardaki kelimeler arasında kurduğu bağlantılar yani leff ü neşr sanatı ve Hz. Yûsuf kıssasına yaptığı telmih ile şiirinde önemli bir söyleyiş gücü yakalamıştır.

*Eyâ ey gül-bün-i gülzâr-ı hüsnün verd-i handâni
Esîr-i câna mahbes kıldun ol çâh-ı zenahdâni
Lebün cüllâbına dil-teşne Mısır'un şekeristâni
Benüm sultân-ı hûbânum efendüm Yûsuf-ı sâni¹⁵*

(Ey güzellik bahçesinin gülümseyen gülü! Cân esirini o çene çukurunun kuyusuna hapsedtin. Ey benim güzeller güzeli sultanım ve ey güzellikte ikinci bir Yûsuf olan efendim! Mısır'ın şeker yetişen yerleri senin dudağının gülsuyuna samsamıştır.)

Birinci mısradaki yer alan “hüsn”, ikinci mısradaki çâh” ve “mahbes”, üçüncü mısradaki yer alan “Mısır” ve son mısradaki yer alan “sultan” ve “Yûsuf” kelimeleriyle çağrışım gücü çok yüksek olan bu unsurlar ve dörtlüğün her mısrasında telmih edilen hususlarla Ravzî, son derece güzel ve kuvvetli bir dörtlük yazmıştır.

Şair Haşmet de bir beytinde “kim ki Yûsuf peygamber gibi kuyu belasını çekerse, onun kıymetli la'l taşıyla tartılması normaldir” demeye getirerek bu konuyu bir beytinde şu şekilde işliyor:

*Yûsuf gibi kim çâh-ı belâ kahrı çekerse
Tartılsa nola la'l ile mîzânlar içinde¹⁶*

(Kim ki, Yûsuf gibi belâ çukurunun kahrını çekerse, o kimse tartılar içinde la'l taşları ile tartılsa nola ki! -Bunda şaşılacak bir şey yok.-)

Emrî de bir şiirinde güzel bir hayalle sevgilinin yüzünü kuyudan çıkmakta olan Hz. Yûsuf'a benzetmektedir:

*Gabgab-ı rûyun gören ey âfîtab-ı dil-fürûz
Didi Yûsuf çâh-ı Ken 'ân'dan çıka turur henüz¹⁷*

(Ey gönlün ışığı olan güneş gibi sevgili! Senin yüzüne bakıp da çenenin altını gören kişi “Ken'an kuyusundan Yûsuf henüz çıkıyor.” der.)

Yine Emrî, sevgiliye “güzellik ülkesinin azizi” hitabıyla seslenmekte ve onun zamanın Yûsuf'unun menziline kuyu şekline getirdiğini Hz. Yûsuf kıssasına telmih olacak unsurlarla şöyle dile getirmektedir:

*Letâfet-i zekanun ey 'azîz-i Mısır-ı cemâl
Zemâne Yûsufunun menziline çâh itmiş¹⁸*

(Ey güzellik ülkesinin / Mısır'ının azizi! Senin çenen, bu zamanın Yûsufunun menziline kuyu yapmıştır.)

Diğer bir beytinde de Emrî, güzel bir hayal ile sevgilinin çene çukurundan bir türlü kurtulamadığını söylemektedir:

¹⁵ Yaşar Aydemir, Ravzî Divânı, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s. 67

¹⁶ Haşmet, Haşmet Külliyyatı, Haz.: Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s. 61

¹⁷ Mehmet A. Yekta Saraç, Emrî Divanı, gazel no.: 207

¹⁸ Emrî Divânı, s. 132

Mahbes-i çâh-ı zekândan gönül olmadı halâs

Mushaf-ı hüsnine karşı okıdı bin ihlâs¹⁹

(Gönül, çene çukurunun hapishanesinden kurtulamadı. Güzelliğinin Mushafına karşı bin tane İhlas Sûresi okudu.)

Nev'î de bir beytinde, Hz. Yûsuf ve kuyu meselesini şu şekilde işlemiştir:

Ey Nice Leylâ 'yı meftun eyleyüp zülfün senün

Niçe Yûsuf'lar esîr itmişdür ol çâh-ı zekan²⁰

(Ey sevgili! Senin saçların nice Leylâ'yı kendine bağlamıştır ve çene çukurun nice Yusuf'ları esir etmiştir.)

Konuyla ilgili diğer beyitler şöyledir:

Yûsuf dahi olsan düşürürler seni çâha

Ebnâ-yı zamânın işi ihvana cefadır

Hâşimî²¹

(Yusuf bile olsan seni bir kuyuya düşürürler. Zamanın çocuklarının işi kardeşlerine cefa etmektir.)

Şebnem gibi dil gonca-i handanına düşdü

Yûsuf gibi can çâh-ı zenahdânına düşdü

Şeyhülislam Yahya²²

(Gönül şebnem gibi senin gülen dudaklarına düştü. Can da Yûsuf gibi çene çukuruna düştü.)

Baba nasihatıdır mekr-i hîşten hazet et

Eden fütâde-i çeh Yûsuf'u biraderidir

Seyyid Vehbî²³

(Sana baba nasihatidir: Akrabaların hilesinden sakın. Yusuf'u bile kuyuya düşüren kardeşleridir.)

Necâtî Bey'in konuyla ilgili bir beyti ise şöyledir:

Togar ay gibi tulû' itdi Necâtî ruh-ı dôt

Çeh-i Yûsuf dimelî oldı o şeh yakasına²⁴

(Ey Necâtî! Dostun ruhu, doğan bir ay gibi tulu etti. O şah gibi sevgilinin yakasına Yusuf'un kuyusu demeli.)

a) Babil Kuyusu

Klasik şiirde “çâh-ı Bâbil” şeklinde geçen Babil kuyusu genellikle sihir konusunun yanında Harut ve Marut adlı iki melekle beraber anılır. Harut ve Marut hakkında nakledilenler şöyledir:

¹⁹ Emri Dîvânı, gazel no: 244

²⁰ Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divanı'nın Tahlili, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2001, s. 211

²¹ İskender Pala, a. g. e., s. 96

²² İskender Pala, a. g. e., s. 97

²³ İskender Pala, a. g. e., s. 97

²⁴ Necâtî Bey Dîvânı, Haz. Ali Nihat Tarlan, Ankara 1992, s. 370

Rivayete göre İdris Peygamber zamanında melekler, insanların yeryüzünde günah işlemelerine şaşırılmış. Yüce Allah'a, "Meleklerine secde ettirdiğin insanlar günah içinde yüzüyor. Buna nasıl tahammül ediyorsun!" diye yakarıшта bulunmuşlar. Allah, meleklerle insanların bazı beşerî özelliklerinin kendilerinde olması hâlinde onların da günahkâr olacaklarını söylemiş. Melekler Allah'a "doğruluktan ayrılmayacaklarını" söylemişler. En nihayet Allah, içlerinden kendilerinin seçeceği iki meleği yeryüzüne göndereceğini ve onları imtihan edeceğini söylemiş. Melekler de Hârut ve Mârut'u seçmişler. Böylece Hârut ve Mârut adlı iki melek, insan suretinde yeryüzüne yani Babil'e gönderilmiş.

Bu iki melek, gündüz vakitlerini yeryüzünde adaletle, gecelerini de İsm-i Azam duasını okuyup göğe çıkararak gökyüzünde ibadet ile geçirmeye başlamışlar. Bu sıralar, kocasından boşanmak isteyen İranlı Zühre adında bir kadın, kocasıyla beraber Hârut ve Mârut'un yanına gelir. Kadının güzelliği Hârut ve Mârut'u hemen etkisi altına alır. Durumu kadına bir şekilde bildirirler. Kadın vuslat istiyorlarsa onlardan şu üç şeyden birini yapmalarını ister: Puta tapmak, şarap içmek, haksız yere kan dökmek (yani kocasını öldürmek). Hârut ve Mârut, bunlardan kendilerine göre en hafifi olan şarap içmeyi kabul ederler. Bu iki melek, sarhoş olduktan sonra kadının kocasını da öldürdüler, puta da taptilar. Zühre de, meleklerin şarap içtiği bir esnada onlardan İsm-i Azam duasını öğrenir ve göğe yükselir. Diğer melekler onun üçüncü kattan yukarıya çıkmasına izin vermezler. Sonra da Zühre (Çobanyıldızı, Zühre) diye anılan bir yıldız şekline sokarlar.

Hârut ve Mârut, bu hadiseden sonra İsm-i Azâmı bir fâniye öğretmenlerinin günahı yüzünden cezaya müstahak olurlar. İki melek dünya ve âhiret azaplarından birini seçmeleri hususunda serbest bırakılır. Onlar da dünya hayatının geçici olduğunu söyleyerek dünya azabını seçerler. O zaman Babil'de kıyamete kadar kalmak üzere baş aşağı olarak bir kuyuya asılırlar ve insanlarla sihir yoluyla iletişimde bulunmaya başlarlar.

İnnâşa göre Hârut ve Mârut kendilerine gelen kişilere sihir öğretiyorlar, fakat bunun büyük bir günah olduğunu söylüyorlarmış. Anlatıldığına göre bir kişi, büyü öğrenmek için Hârut ile Mârut'un yanına gider. Onları dilleri sarkmış, derileri simsiyah olmuş bir halde görünce korkusundan "Lâilâhe İllâllâh" deyiverir. Bu iki melek bunu duyunca adama kim ve kimin ümmetinden olduğunu sorarlar. Adam da "Muhammed ümmetindenim." diye cevaplar. Hârut ile Mârut bu cevâbı duyduklarında "Çok şükür, kıyamet yaklaştı, cezamızın bitmesi de yakındır." diye sevinirler.

25

Hârut ve Mârut'un hikâyesi edebiyatımızda ağırlıklı olarak bu sihir bahsi ile ele alınır. Divan şiirinde genelde "Çâh-ı Bâbil" diye anılan bu kuyunun hikâyesi kısaca böyledir.

²⁵ Ahmet Talat Onay, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, Birleşik Yayınları, Ankara 2007, s. 182, 183; İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, 17. Baskı, İstanbul 2008, s. 194

Ahmet Talat Onay, bu kıssanın tamamen uydurma olduğunu söylemektedir.²⁶

“Çâh-ı Bâbil” yukarıda da temas edildiği gibi edebiyatımızda daha çok “sihir” kelimesi etrafında yer almaktadır. Çünkü Hârut ve Mârut’un rivayetlerde zikredilen dünyaya geliş sebeplerinden biri insanları sihre karşı korumak ve onlara sihrin mahiyetini öğretmektir. Aşağıdaki beyitte Şeyh Gâlib, Hârut’u kuyu, fitne, sihir ilişkisi içinde ele almıştır.

*Çâh-ı endîşemde seyr et fitne-i Hârûtunu
Bir nazar kıl gamze-i sehârına âyîneden²⁷*

(Ey sevgili! Harut’a benzeyen fitnelerini benim endişemin kuyusunda seyret. Aynaya bakarak büyücü bakışlarına bir nazar kıl.)

Yine Şeyh Gâlib, Bâbil hikâyesini bir beytinde çâh-ı Bâbil, âb, sâhir-i mucîz kelimelerini kullanarak şöyle ele almaktadır.

*Çıkardı Zemzem-i mânâyı çâh-ı Bâbil’den
Bu kıl-k-i sâhir-i mucîz hitâb-ı âlem-i âb²⁸*

(Bu meclisin mucizeler söyleyen büyücü kalemi, manâ Zemzemini Babil kuyusundan çıkardı.)

Nedîm de bir beytinde sevgilisini şöyle târif etmektedir:

*Gamze-i fettânını koydun ki yıkdı âlemi
Bahse dalmışken çeh-i Bâbil’de câdûlarla sen²⁹*

(Ey sevgili! Sen büyücülerle Babil kuyusunda bahse girdiğinde fitneci bakışlarını ortaya koydun ve bununla âlemi yıktın.)

Ahmet Paşa da güzel bir hayalle, sevgilinin çene çukuru üzerine dökülen saçlarını Bâbil kuyusuna asılan Hârut’a benzetmektedir:

*Şol çeh-i Bâbil’deki Hârût kim vasf itdiler
Bu zenahdânundaki zülf-i perîşân olmasun³⁰*

(Ey sevgili! Şu Babil kuyusunda diye vasf ettikleri Harut, senin çenenin üzerine dökülen perişan saçların olmasın.)

Hayâlî Bey’in bu konuyla ilgili beyitleri şöyledir:

*Devâtım oldu Çeh-i Bâbil ü sözüm efsûn
Füsûnger-i kalemim arz kıldı sihr-i helâl*

(Babil kuyusu benim divitim ve sözüm de büyü oldu. Bir büyücü olan kalemmim sihr-i helâl ortaya koydu.)

*Ol zenah mı yâ rasad-gâh-ı sipîhr-i izz ü nâz
Ya çah-i Bâbil-sitân ya Yûsuf’a zındân mıdır*

²⁶ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 183

²⁷ Şeyh Gâlib Dîvânı, Hazırlayan: Muhsin Kalkışım, Akçağ Yayınları, Ankara 1994, s. 394

²⁸ Şeyh Gâlib Dîvânı, s. 258

²⁹ Muhsin Macit, Nedîm Dîvânı, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 326

³⁰ Harun Tolasa, Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2001, s.

(O çene mi yoksa naz ve yücelik yıldızının gözlem yeri mi? Yoksa Babil kuyusu mu yoksa Yusuf'a zindan mıdır?)

Mihmân-ı zenahdânın idi cân-ı Hayâlî

Hârût ile çâhı yok iken Bâbil içinde

(Ey sevgili! Hayali'nin canı Babil içinde Hârût ve kuyusu yokken senin çene çukurunun misafi idi.)

b) Çâh-ı Biçen/Bîjen

Bîjen, İran'ın mitolojik kahramanlarından biri olan Rüstem'in kız kardeşinin oğludur.³¹ Bir av esnasında Bîjen'i gören Efrasiyab'ın kızı Münîje, ona âşık olur. Münîje, bir sandık içinde Bîjen'i saraya götürür ve orada saklar. Bunu haber alan Efrasiyâb, Bîjen'in yakalanıp öldürülmesini emreder. Devlet adamlarının araya girmesiyle Bîjen, bir kuyuya hapsedilmekle cezalandırılır. Bîjen, bu kuyuda tam yedi sene kalır.³²

Uzun yıllar geçtiği halde, Bîjen'in geri gelmediğini gören babası ve arkadaşları onu aramaya başlar fakat bulamazlar. Rüstem Bîjen'i bulmak üzere Turan'a gönderilir. Türlü maceraların ardından Rüstem Turan'a girmeyi başarır ve Bîjen'i kurtarır. Kuyudan çıkan Bîjen, bütün vücudu yara bere içinde ve perişan bir hâledir. Münîje de Bîjen kuyuda kaldığı müddet içinde dilenerek onun için ekmek temin etmiş ve bu özelliği sayesinde Şehnâme'de sadakatin timsali olarak gösterilmiştir. Klasik şiirimizde Bîjen, kahramanlığı kadar kuyuya atılmasıyla da kendine yer edinmiştir.³³

Sabrî-i Şâkir, bir beytinde yukarıda anlatılan hikâyenin unsurlarını kullanarak Rüstem'in Bîjen'i nasıl kurtardığını şöyle anlatır:

Çıkar Bîjen gibi çâh-ı tahayyürden edip âgâh

Kemend-i Rüstem-âsâ turra-i tâli' mededkârı³⁴

(Âşıklara yardım eden talih mührünü, Rüstem'in kemendiyle Bîjen'i çıkarması gibi hayret kuyusundan çıkarıp âgâh et.)

Nâilî-i Kadîm de, Bîjen'in Münîje'den ayrı kalışını bir beytine şöyle taşımıştır:

Olmadı mümkün kimesne zülf-i yâre dest-res

Tengnâ-yı dehr gûyâ çâh-ı Bîjen'dir bana³⁵

(Kimsenin sevgilinin saçlarına elini uzatması mümkün olmadı. Bu sıkıcı dünya sanki bana Bîjen'in kuyusu gibi gelir.)

³¹ Dursun Ali Tökel, Bîjen'in Rüstem'in torunu olduğunu söylemektedir. Bkz. Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, s. 124

³² Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 8

³³ Dursun Ali Tökel, a.g.e., 124

³⁴ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 8

³⁵ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 8

Sâbit de bir beytinde Rüstem'e benzeyen ikbâlin, gönül Bîjen'ini mihnet kuyusunun kayıtlarından kurtarmasını istemektedir:

Dest-gîr-i kemend-i Rüstem-i ikbâl ile

*Bîjen-i dil oldu kayd-ı çâh-ı mihnetten beri*³⁶

(Gönül Bîjen'i, ikbal Rüstem'inin kemendinin eliyle mihnet kuyusunun kaydından kurtuldu.)

Cem Sultan ise bir beytinde Rüstem-Bîjen hikâyesine telmih yaparak hayal dünyasını şöyle konuşturmuştur:

Mümkün olursa zenahdân-ı çehinden geç gönül

*Niçe Rüstem'ler düşüpdür işbu çâh-ı Bîjen'e*³⁷

(Ey gönül! Eğer mümkün olursa sevgilinin çene çukurundan geç. Bu Bîjen'in kuyusuna benzeyen kuyuya Rüstem gibi nice kahramanlar düşmüştür.)

Nedîm de bir beytinde Rüstem-Bîjen arasındaki ilgiyi şu şekilde ele almaktadır:

Tâk olup Kisrî-i ikbâline kavs-ı Rüstem

*Ola tevcîf-i felek düşmene çâh-ı Bîjen*³⁸

(Rüstem'in yayı, ikbal sarayına tâk olup, feleğin oyuğu düşmana Bîjen'in kuyusu olsun.)

c) Çah-ı Rüstem

Rüstem, Şehnâme'de adı geçen ve İran mitolojisinin efsanevi kahramanlarından biridir. Rüstem, yine İran'ın meşhur kahramanlarından biri olan Zâl'in oğludur. Sekiz yüz sene yaşadığı söylenmektedir. Rüstem çok iri vücutlu olduğu için onun bir lâkabı da "Tehemten"dir. Şehnâme'de anlatıldığına göre Efrasiyab tarafından bir kuyuya hapsedilen yeğeni Bîjen'i kuyudan o kurtarmıştı.³⁹

Klasik edebiyâtımızda "çâh-ı Rüstem" diye anılan kuyunun hikâyesi kaynaklarda geçtiğine göre şöyledir:

Şegad, Rüstem'in üvey kardeşidir ve Kâbil hükümdarının yanında büyümüştür. Rüstem, bu Kâbil hükümdarından her yıl vergi almaktadır. Kâbil hükümdarı, Şegâd büyüyünce bu verginin bir daha alınmayacağını düşünmektedir. Şegad'ın artık büyüdüğü bir sırada Rüstem mutad olduğu üzere vergisini almaya gelmiştir. Şegad kendi ülkesinden vergi aldığı için Rüstem'e çok kızmış ve onu öldürmeye karar vermiştir. Bunun üzerine Kâbil taraflarına dört beş tane kuyu kazılmış ve bunların içine keskin uçlu bıçaklar yerleştirilmiştir. Rüstem bir gün ava davet edilmiş tehlikeyi sezen atı Rahş'ın direnmesine rağmen av esnasında atını koşturmaya başlamıştır. Bu sırada kuyulardan birine düşen Rüstem ve atı delik deşik olmuştur. Rüstem bin bir sıkıntıyla kuyudan çıkmış ve bu işi kardeşinin yap-

³⁶ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 9

³⁷ Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 125

³⁸ Nedîm Divânı, s. 13

³⁹ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 11

tığını anlamıştır. Ölmeden önce de bir ağaç arkasında saklanan üvey kardeşini okla vurup öldürmüştür.⁴⁰

Çâh-ı Rüstem, Nev'izâde Atâyî'nin bir beytinde şöyle geçmektedir:

Sen kazmadun mı Rüstem için çâh-ı kîneyi

Sen düzmedün mi dîde-i Rûyîn-ten'e hadeng⁴¹

(Rüstem için kin kuyusunu sen kazmadın mı? Rûyîn-ten'in⁴² gözüne oku sen atmadın mı?)

d) Çâh-ı Nahşeb

Çâh-ı Nahşeb, Orta Asya'da bulunan Nahşeb (bugünkü Karaşi) beldesindeki İbni Mukanna adlı bir müneccimin büyüyle her gece bir ay çıkardığı kuyudur. Bu aya Mâh-ı Siyâm da denirmiş.⁴³ Aynı zamanda “mâh-ı Nahşebî” diye de bilinirmiş.

Sünbülzade Vehbi, bir meytinde bu kuyuyu şöyle anlatmaktadır:

İçinde ay görünmüş bir kuyudur Çâh-ı Nahşeb hem

O aydır mâh-ı Nahşeb İbn-i Muknî eylemiş icad⁴⁴

(Çâh-ı Nahşeb, içinde ay görünmüş bir kuyudur. Mâh-ı Nahşeb o aydır ki, onu İbn-i Muknî icad eylemiştir.)

Şeyh Gâlib de bir beytinde kuyunun içine yansıyan ayı bahis mevzuu yaparak Nahşeb'i şöyle anlatmaktadır:

Envâr-ı Mâh-ı Nahşebîdir şu'le-i sadâ

Ayn-ı Ali'den aldı nazar çünkü çâh-ı ney⁴⁵

(Sadânın şulesi, Mâh-ı Nahşebî'nin nurudur. Âdeta ney kuyusu Hz. Ali'nin gözlerinden nazar almıştır.)

Yine Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ında Aşk, Kalp ülkesine doğru Gayret'le beraber çıktığı yolculuğu esnasında çok gitmeden bir kuyunun içine düşerler. Nahşeb'i andıran bu kuyunun içi hiç de tekin değildir. Gayret, Aşk'ı teselli bâbında ona şunları söyler:

Gayret dedi ana: “Ey fedâyî

Kaarûn'a sor imdi kimyâyı

(Gayret ona dedi: Ey fedâyî, bu kimyayı şimdi Kaarûn'a sor.)

Bir çâh bu kim sevâd-ı â'zam

Gencûr-ı künûz-ı ye's ü mâtem

⁴⁰ Dursun Ali Tökel, Divan Şiirinde Miyolojik Unsurlar-Şahıslar Mitolojisi, Akçağ, Ankara 2000, s. 253-254

⁴¹ Saadet Karaköse, Nev'i-zâde Atâyî Divanı, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, Malatya 1994, (sayfa yok), (Musammatlar bölümü)

⁴² “İran şahlarından İsfendiyar'ın lakabıdır. Keyâniyân sülalesinden olup Zaloğlu Rüstem'le yaptığı savaşlarla ünlüdür. Bu sebeple hemen daima ikisi birlikte anılırlar.” İskender Pala, a. g. e., 380-381.

⁴³ İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, 17. Baskı, İstanbul 2008, s. 97

⁴⁴ İskender Pala, a.g.e., s. 97

⁴⁵ Şeyh Gâlib Dîvânı, s. 414

(Bu kuyu büyük bir karalıdır. Yeis ve matem hazinelerinin hazinedarıdır.)

Ne râh-i adem ne zulmet-âbâd

Bir çâh içi fiğan u feryâd⁴⁶

(Ne yokluğun yolu ne de karanlıklar ülkesidir. Öyle bir kuyudur ki, içi fer-yad ve fiğan doludur.)

Gayret, devamında kuyunun ayrılık gecesini hatırlatan ededî bir karanlıklar denizi olduğunu; buraya Hızır düşse onun bile yarı yolda ömrünün tükeneceğini; güneşin, ayların ve yılların kemendini buraya atsa bile bu kuyunun dibini bulma ihtimalinin olmadığını söyler ve sonra Aşk'a,

Çün düştü o çâha mâh-ı Nahşeb

Lâyık k'ola nâmı çâh-ı Nahşeb

(Nahşeb ayı, Nahşeb kuyusuna düştüğü için o, bu isimle anılmaya lâyık oldu.)

Düştüğüne eyleme teessüf

Mi'râcını çehde buldu Yûsuf⁴⁷

(Sen bu kuyuya düştüğüne üzülme. Çünkü Hz. Yûsuf bile miracını kuyuda buldu.)

diye teselli verir. Bundan sonra Aşk baş aşığı kuyunun içine girer. Nice zaman gittikten sonra kuyunun dibini bulur. Burası bir devin uyuduğu yerdir. Devin her biri simsiyah olan birçok askeri de vardır. Ayrıca dev, korkunç bir görünüşe de sâhiptir. Askerler bu iki yolcuyu yakalar, ellerini ve ayaklarını bağlayıp deve götürürler. Onları karşısında gören dev, Aşk ve Gayret'e şöyle der:

Dedi ki: "Ne râha eyleyüp azm

Düştün bün-i çâha böyle bî-hazm

(Dedi ki: Hangi yola azm eyleyüp de böyle basiretsiz bir şekilde kuyu tuzağına düştün.)

Duydum gam-ı Hüsn'e cân-feşânsın

Zer talibisin esîr-i kânsın

(Duydum ki, Hüsn'ün gamına bile canını verirsin. Altına talip olmuşsun, hazinenin esirisin.)

Lâkin bu ne fikr-i keç-nümâdır

İdrâk değil başa belâdır

(Fakat bu ne kadar kötü bir bakmaktır. Sanki idrak değil başa belâdır.)

Sen kanda o âfitâb kanda

Deryâ kanda serâp kanda⁴⁸

(Sen nerede o güneş nerede. Derya nerede serap nerede.)

⁴⁶ Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk, Hazırlayanlar: Orhan Okay-Hüseyin Ayan, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s. 223

⁴⁷ Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk, s. 224

⁴⁸ Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk, s. 226-227

Dev, bu sözlerinin ardından Aşk'a "senin vücudun bizim kısmetimiz ki senin basiretin ve gözün bağlanmıştır. Sorup sual etmeden yola çıktın ve bu kuyuya düştün. (...) Yazık sana acırım, fakat tahminlerin çok kötüyümüş." demiştir.⁴⁹

Bu konuşmalardan sonra dev, biraz etlenmeleri için Aşk'ı ve Gayret'i bir yere hapseder. Burada zindanda birbirlerini teselli ile vakit geçirirlerken Sühân, onların imdadına yetişir. Onlara büyü yaparak seslenir. Büyü sayesinde onun sesini dev ve askerler duymaz. Onlara kuyunun dibinde bir ipin olduğunu, bunu kuyunun içindekilerin de bilmediğini, bu ipe sınıksız tutunan bir kimsenin İsm-i Azam sayesinde tehlikelerden korunduğunu söyler. Aşk ve Gayret, Sühân'ın yardımıyla kuyudan kurutulur ve yollarına devam ederler.⁵⁰

e) Âşığın Kuyusu; Çâh-ı Gam, Çâh-ı Belâ, Çâh-ı Cünûn, Çâh-ı Firak

Dîvan şiiirinde şâir, özellikle âşık karakteri üzerinde uçsuz bucaksız tasarruflara sahiptir. Onu her türlü belâların içinde hayal etmekte bir beis görmez. Bu belâlardan biri de gam kuyusudur. "Çâh-ı gam / Gam kuyusu" ifadesi özellikle diğer kuyularla beraber bir veya birkaç tedarî oluşturacak şekilde kullanılır. Meselâ âşık, gam kuyusunun içinde bir Yûsuf olabilmektedir.

Âhî bir şiiirinde çâh-ı gamdan şöyle bahsediyor:

*Çâh-ı gam mahbûsıyam ol şeh halâs edüp beni
Bir levendi san bu gün zindândan âzâd eyledi⁵¹*

(Gam kuyusuna mahpus olmuşum. O padişah, beni buradan kurtarıp sanki zindandan bir askeri azad eylemiş gibi oldu.)

Behiştî de aşağıdaki beytinde çılğın gönlünün belâ kuyusundan çıkabilmesi için sevgilinin lütuf eline sığınarlardandır:

*Ger lutfun elinden resen-i cezbe irerse
Âsân çıka bu çâh-ı belâdan dil-i şeydâ⁵²*

(Ey sevgili! Eğer lütuf elinden cezbe ipi gelirse, benim çılğın gönlüm bu belâ kuyusundan kolaylıkla çıkar.)

Behiştî, bu sefer bedenindeki bütün tüylerin kendisi için bir zincir olsa bile delilik kuyusundan çıkmayı istememektedir:

*Çekmeye çâh-ı cünûndan taşra ben üftâdeyi
Her taraf olsa selâsil tendeki mûlar bana⁵³*

(O sevgili vücudumun her tarafındaki tüyler bana zincir olsa, benim gibi bir düşkünü delilik kuyusundan dışarı çekmesin.)

Ravzî ise bir beytinde çâh ve gam ilişkisini şöyle dile getirmektedir:

*Mekân idindi çâh-ı sînem içre derd ü gam geldi
Niçe yıldur dahî çıkmadı ol zindândan taşra⁵⁴*

⁴⁹ Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk s. 226

⁵⁰ Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk s. 230-231-232

⁵¹ Necati Sungur, Âhî Divânı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 197

⁵² Yaşar Aydemir, Behiştî Divânı, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s. 137

⁵³ Yaşar Aydemir, Behiştî Divânı, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s. 191

(Kalbimin kuyusu içinde derd ve gam mekân edindi. Yıllardan beri de o zindandan dışarı çıkmadı.)

f) Çâh-ı Zenahdân

Dîvân edebiyatında “çâh-ı zenahdân” veya “çâh-ı zekân” şeklinde anılan sevgilinin çene çukuru, şairlerin en fazla zikrettiği güzellik unsurlarından biridir. Aslında çene çukuru âşığın gönlünün hapsedildiği bir zindandır. Bîçâre gönlün oradan kurtulması sadece sevgilinin merhametine kalmıştır.

Bâkî bir beytinde sevgilinin çene çukurunu girdaba benzetmekte ve şöyle demektedir.

*Bahr-i aşk içre şinâver geçinenler ne bilür
Düşmese çâh-ı zenahdânuna gird-âb nedür⁵⁵*

(Aşk denizinde yüzenler, senin çene çukuruna düşmedikten sonra girdap nedir, ne bilsinler!)

Behiştî de aşağıdaki beytinde sevgiliden onun boynunu öpmeyi dilemektedir. Fakat sevgili, kuyuya benzeyen boynundaki kıvrımların Hızır’ın aradığı ve nihayet bulduğu ölümsüzlük suyuyla dolu olduğunu söylemektedir.

*Zenahun bûs idem olur mı didüm
Didi pür-Âb-ı Hızır’dur çâhum⁵⁶*

(Sevgiliye “Senin çenenin öpeyim, olur mu?” dedim. Dedi ki, “Benin kuyum Hızır’ın suyu ile dopdoludur.)

Fuzûlî de bir beytinde sevilinin çene çukurunu şöyle ele alır:

*Bakma ey dide zenâhdânına mahbûbların
Gezme gâfil hazer et düşmeyesin çâhlara⁵⁷*

(Ey göz! Güzellerin çenesine bakma. Gafil gezme, kendini sakın ki kuyulara düşmeyesin.)

Yine Behiştî sevgilinin çene çukurunun eğer zülüfler olmasa kendisi için hemen her durumda âdetâ helak edici bir kuyu olduğunu söylemektedir:

*Ger olmasa zekanında hulâsa zülfi resen
Helâküne sebep olurdu ey gönül ol çâh⁵⁸*

(Ey gönül! Özetle, onun çenesinde üzerinde saçları ip olmasaydı, o kuyu senin helâkine sebep olurdu.)

Şeyhülislam Yahya ise oldukça parlak bir hayal ile gönlünün sevgilinin saçında olduğunu, onun çene çukurunu hayal ettiğini söylemektedir. Ne de olsa derin düşünceli olan âşıklar için en değerli bahislerden biri işte sevgilinin o çene çukurudur:

⁵⁴ Yaşar Aydemir, Ravzî Dîvânı, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s. 311 (Gazel: 539)

⁵⁵ Bâkî Dîvânı, s. 208

⁵⁶ Behiştî Dîvânı, s. 374 (Gazel no: 352)

⁵⁷ Fuzûlî Dîvânı, Haz.: Kenan Akyüz vd., Ankara 2009, s. 249

⁵⁸ Behiştî Dîvânı, s. 423 (Gazel no: 435)

*Dil ider zülfünde ol çâh-ı zenahdânı hayâl
Sarkacak yerdür belî fikr-i amîk ashâbına*⁵⁹

(Gönül, saçlarında o çene çukurunu hayal eder. Derin fikirli insanlar için orası saracak yerdir.)

Şeyhülislam Yahya'nın diğer bir beyti ise âşık karakterinin Klasik şiirdeki macerasını gözler önüne sermektedir:

*Çîn-i hat u çâh-ı zekanun hûb bilür dil
Bir boylamaduk lücce vü gird-âb mı kaldı*⁶⁰

(Ey sevgili! Benim gönlüm, senin ayva tüylerinin kıvrımını ve çene çukurunu iyi bilir. Gönlüm için boylamadığı su ve bir girdap mı kaldı.)

Nev'î-zâde Atâyî de sevgilinin siyah zülüflerinin çene çukurunun üzerine düşünce sanki bir Zincirlikuyu olduğunu söylemektedir:

*Üzerine düşecek silsile-i zülf-i siyâh
Oldı Zincirlikuyu çâh-ı zenahdân-ı nigâr*⁶¹

(Sevgilinin siyah zülüflerinin zincirleri üzerine düşünce, onun çene çukuru sanki bir Zincirlikuyu oldu.)

Ravzî bir beytinde “Gabgabınun çâhı mücrim gönlümün sultânıdır” diyerek sevgilinin bu güzellik unsurunun kendisi için ne ifade ettiğini dile getirmektedir. Yine aynı şair bir diğer beytinde “Âşıkun cânına mahbes gabgabında çâhdur” diyerek sevgilinin çene altında yer alan çukurların ne anlama geldiğini söylemektedir. Ravzî bir başka beytinde ise sevgilinin “gabgâbını” şöyle dile getirmektedir:

*Düzd-i dil kim bâb-ı devlet feth olur her an ana
Var ise çâh-ı zenahdânun durur zindân ana*⁶²

(Gönül hırsızına ger zaman devlet kapısı açılır. Onun için bir zindan varsa o da senin çene çukurundur.)

Yine Ravzî bir başka beytinde âşığı şöyle tarif eder:

*Derd-i hecr-i yâr ile Ya 'kûb-veş kan aghlayup
Yûsuf-âsâ dâ'imâ çâh-ı zekanda zâr isen*⁶³

(Sevgilinin ayrıklı derdiyle Hz. Yakup gibi ağlayıp, Hz. Yusuf gibi daima çene çukurunda isen...)

Yine Nev'î-zâde Atâyî, bir beytinde gönlüne seslenip onu şöyle teskin etmektedir:

*Dilâ gam çekme çâh-ı gabgab-ı cânânda kalmazsın
Virüp la 'line cân borcın çıkar zindânda kalmazsın*⁶⁴

⁵⁹ Şeyhülislâm Yahya Divanı, Hazırlayan: Hasan Kavruk, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s. 402 (Gazel no: 375)

⁶⁰ Şeyhülislâm Yahya Divanı, Hazırlayan: Rakin Ertem, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s. 236

⁶¹ Saadet Karaköse, Nev'î-zâde Atâyî Divanı, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, Malatya 1994, (sayfa yok), (Gazel no: 50)

⁶² Ravzî Divanı, s. 97

⁶³ Ravzî Divanı, s. 257

(Ey gönül! Gam yeme, sevgilinin çene çukurunda kalmazsın. Dudaklarına can borcunu verip çıkarısın, zindanda kalmazsın.)

Yine Ravzî bir beytinde sevgilinin yüzündeki benin çukura düşme sebebini merak etmektedir:

*‘Aceb hâl-i zenahdânun o çâh içre neden düşdi
O miskînün mekânı n’oldı zindân olmaga bâ ‘is⁶⁵*

(Acaba senin çenendeki ben o kuyunun içine neden düştü? O misk kokulu-
nun mekânı neden zindan oldu?)

Ravzî aşağıdaki beytinde de sevgilinin çene çukurunda yalnız olmadığını söylemektedir:

*Esîr ü mübtelâsıyuz biz ol çâh-ı zenahdânun
Terahhum eyle sultânun ki birkaç ehl-i zindânuz⁶⁶*

(Biz, o çene çukurunun esiri ve müptelasıyız. Ey sultanım! Bize acı, biz bir-
kaç zindan ehliyiz.)

Şairler her ne kadar zaman zaman sevgilinin çene çukurunda hapsolmaktan dolayı şikâyet etseler de Ravzî bu güzellik unsurunun firkatine dayanamamaktadır:

*Fürkat-i çâh-ı zenahdânında ol meh-pârenün
İnedüm derd ile zârî zârî bir gün bir gece zar zar*

(O ay parçasının çene çukurunun ayrılığında dert ile bir gün bir gece zar zar
ağladım.)

Haşmet de garip göz seyyahının sevgilinin çene çukuruna düştüğünü söyle-
mektedir. Çünkü garib kişinin gözleri bağlıdır:

*Düşürmişdür zenehdâna gönül seyyâhını çeşmün
Garibün gözi bagludur ne bilsün çâh-ı mihmâni⁶⁸*

(Gönül senin çenene seyyah gözünü düşürmüştür. Garip kişinin gözü bağlı-
dır, ne bilsin misafir kuyusunu.)

Fuzûlî ise çene çukurunu şöyle anmaktadır:

*Ol çâh-i zenahdâna derdim vereyim gönlüm
Gönlümde görür oldum ol çâh-i zenahdâni⁶⁹*

(Derdim ki, o çene çukuruna gönlümü vereyim. Sonra da o çene çukurunu
gönlümde görür oldum.)

Sevgilinin çene çukuru çâh-ı zekan şeklinde Nef’î’nin beytinde şöyle ele alı-
nır:

*Düşse çâh-ı zekâna turra-ı hûbân yeridir
Eyledi fitneyi devrinde felek zindani⁷⁰*

⁶⁴ Nev’î-zâde Atâyî Divanı, (sayfa yok), Gazel no: 178

⁶⁵ Ravzî Divanı, s. 152

⁶⁶ Ravzî Divanı, s. 222

⁶⁷ Ravzî Divanı, s. 310

⁶⁸ Haşmet Külliyyatı, s. 74

⁶⁹ Fuzûlî Divanı, s. 260

⁷⁰ Nef’î Divanı, s. 53

(Güzellerin saçlarının bükümleri, çene çukuruna düşse yeridir. Çünkü zindancı felek onun devrinde fitneyi uyandırdı.)

Divan Şiirinde Kutsal Sular

Divan şiiri sahip olduğu geniş hayaller âlemi ile medeniyetimizin içinde müstesna bir yere sahiptir. Tefekkürü, duyguyu ve hayâli en iyi ifade edebilmenin yollarını arayan klasik şiirimiz; yüzyılların penceresinden, ilim âleminin bitmez tükenmez mesaisinden ve özellikle de halkın bu edebiyata bugün bile göstermiş olduğu teveccühten de anlaşıldığı gibi gâyesine ulaşmıştır.

Bu edebiyatın malzemesi de sahip olduğu gücü nispetinde çok çeşitli ve teferruatlı olacaktır. Divan şiiri İslâmî pek çok unsuru, mitolojik malzemeleri ve tabiatı, bu edebiyatın en önemli hedeflerinden biri olan estetik gâyeye ulaşacak şekilde kullanmış ve bunlardan hemen her şekilde istifade etmenin yollarını aramıştır. Özellikle tabiat unsurları, bu şiir geleneğinde gerçeklikten büyük ölçüde ayrışır, bambaşka bir muhtevaya bürünür. Özellikle mitolojik unsurlar, tarihî ve bazı dinî için bunun böyle olduğunu söyleyebiliriz.

Biz yazımızın bu kısmında eski şiir geleneğimizde yer alan kutsal sular üzerinde duracak, bu bahsin şairler tarafından nasıl ele alındığını beyitler çerçevesinde göstermeye çalışacağız.

Âb-ı Hayat: Zulûmât yani karanlıklar ülkesinde olduğu söylenen kutsal bir sudur. Bu suya, “Âb-Hayvan, Çeşme-i Hayvan, Çeşme-i Cân” da denir. Bu isimlerin yanında zaman zaman Âb-ı zindegânî ile hayât-ı câvidânî terkipleri de bu ifadenin yerine kullanılır. Anlatıldığına göre İskender-i Zülkarneyn’e, istila ettiği ülkelerin birinde, bulunduğu yerden üç aylık mesafe yer alan bir ölümsüzlük suyundan bahsedilir. İskender, Hızır ve İlyas peygamberleri de yanına alarak bu suyun yer aldığı ülkeye doğru yola koyulur. Bir yerden sonra İskender ve ordusu başka yöne, Hızır ve İlyas peygamberler başka bir yöne gitmek zorunda kalırlar. Hangisi suyu bulursa diğerine söz vermek üzere anlaşmışlardır. Hızır ve İlyas, bir süre gittikten sonra bir pınarın yanında dinlenmek istemişler. Hızır, pınarda elini yıkarken yanında getirdiği pişmiş balığa damlayan bir damla su ile ölü balık birden canlanır. Hızır ve İlyas peygamber bunun aradıkları âb-ı hayat olduğunu anlamış ve sudan doya doya içmişlerdir. Bir rivayete göre bu sudan İskender’e bahsetmemeleri hususunda İlahi bir emir gelmiş. Bir başka rivayete göre ise, İskender’e haber vermek için gitmişler; fakat geri geldiklerinde bu suyu yerinde bulamamışlardır.⁷¹

Divan şiirinde ab-ı hayat sevgilinin sözleri ve dudağıdır. O, bir bûsesiyle sonsuz denebilecek bir hayatı kullarına verebilir. Bir sözüyle âşığa hiç bitmeyecek bir ömür bahşedebilir. Aşağıdaki beytinde Ahmet Paşa bu durumdan bahsetmektedir:

⁷¹ İskender Pala, a. g. e. s. 3

Şîrîn kelâmu menba'-ı Âb-ı Hayât iken

Ne için yumuldu ol dehen-i cân-fezâ dirîg⁷²

(Onun tatlı sözleri Âb-ı Hayat kaynağı iken canlar bağışlayan o ağız niçin yumuldu.)

Fuzûlî de bir beytinde sevgilinin dudağının “çeşme-i hayvân” olduğunu söylemekte ve onun âşıklara dâima cân verdiğini, halbuki kendisinin ona can verdiğini söylemektedir:

Şerbet-i lâ'lin ki derler Çeşme-i Hayvân ana

Ol verir can dem-be-dem uşşâka vü ben cân ana⁷³

(Dudağının şerbetine ölümsüzlük suyunun çeşmesi derler. O, âşıklara sürekli can verir, fakat ben de ona can veririm.)

Yine Fuzûlî, aşağıdaki beytinde Hz. Peygamber'in bir mucizesine telmihte bulunarak şöyle söylemektedir.

Dostu ger zehr-i mâr içse olur âb-ı hayât

Hasmı su içse döner elbette zehr-i mâra su

(Eğer Hz. Peygamber'in dostu yılan zehri içse o ölümsüzlük suyu olur. Düşmanları su içse o su yılan zehrine döner.)

Fuzûlî'nin konuyla ilgili diğer bir beyti şöyledir:

Perde çek aybına zulmet kimi halkın dâ'im

Ger dilersen ki nasib ola sana Âb-ı Hayat

(Halkın ayıbına daima karanlıklar gibi perde çek. Eğer dilersen sana Âb-ı Hayat nasip ola.)

Aşağıdaki beytinde Nev'î, sevgilinin ağzının âb-ı hayat olduğunu ifade ederken sözlerinin de Hz. İsa'nın konuşmaları gibi olduğunu söylemekte ve bu iki durumu güzel bir tenasüp sanatı içinde bize vermektedir:

Âb-ı hayat durur femün nutk-ı Mesih durur sözün

Mürdelere hayat virür sanma anı muhâl ola⁷⁴

(Ey sevgili! Senin ağzın Âb-ı hayat, sözün Mesih'in sözü gibidir. Bütün bunlar ölümlere bile hayat verir. Bunun imkânsız olduğunu sanma.)

Necâtî Bey'de aşağıdaki beytinde, Âb-ı Hayat ile bûse arasındaki münasebetten hareketle sevgilinin bir bûsesinin kendisine ölünceye kadar yeteceğini anlatmak istemiştir:

Bûsen ölince bana dirlik yiter

'Ömre sürer dôtum âb-ı Hayât⁷⁵

(Bûsen ölünceye kadar dirlik olarak bana yeter. Dostum, o ömre âb-ı hayat sürer.)

⁷² Harun Tolasa, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Ankara 2001, s. 249

⁷³ Fuzûlî Divanı, Hazırlayanlar: Kenan Akyüz vd., Ankara 2000, s. 135

⁷⁴ Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divanı'nın Tahlili, Ankara 2001, s. 202

⁷⁵ Mehmed Çavuşoğlu, Necâtî Bey Divanı'nın Tahlili, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971,

Bâkî ise bir beytinde, sevgilinin artık Âb-ı Hayat hükmünü icrâ eylediğini ve Hızır'ın ölümsüzlük suyunun ise sadece kuru bir adının kaldığını söylemektedir:

*Cihânda bir kuru adı kalıptur çeşme-i Hızrun
Sen eylersin bu gün Âb-ı hayât ahkâmını icrâ⁷⁶*

(Ey sevgili! Hızır'ın çeşmesinin cihanda bir kuru adı kalmıştır. Bugün Âb-ı Hayat hükmünü sen icra eylersin.)

Yine Bâkî diğer bir beytinde de şiirini bu ölümsüzlük suyundan bile üstün tutmakta; onların muhabbet ve sevgiden bahsettiğini, şiirlerinin insana verdiği safânın ebedî bir hayat olduğunu söylemektedir.

*Safâ-yı şiir-i Bâkî bâis-i mihr ü mahabbetdür
Bu Âb-ı zindegânî ol hayât-ı câvidânîdür⁷⁷*

(Baki'nin şiirinin insana verdiği safa, muhabbet ve sevgi bahsindedir. Bu ölümsüzlük suyu işte o ebedî hayattır.)

Bâkî bir başka beytinde ise sevgilinin dudağı ile âb-ı hayat unsurunu birleştirmekte ve sonra canlılık verici o suya “Âb-ı hayvân”ın bile susuz olduğunu ifade etmektedir:

*Âb-ı hayât-ı lalîne ser-çeşme-i cân teşnedür
Sun cüra-i câm-ı lebün kim Âb-ı hayvân teşnedür*

(Ey sevgili! Dudağının ölümsüzlük suyuna can çeşmesinin başı susuzdur. Dudağının kadehinin yudumunu sun ki, ölümsüzlük suyu bile susuzdur.)

Şeyhülislam Yahya ise bir beytinde, sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri ile âb-ı hayâtın bulunduğu karanlıklar âlemiyle ilgili şöyle bir bağ kurmaktadır:

*Âşık-ı bî-çâreye gelmiş ecel midür hattun
Yâhud ol âb-ı hayâta cây olan zulmet midür⁷⁸*

(Ey sevgili! Senin ayva tüylerin çaresiz âşığa gelmiş ecel midir? Yoksa Âb-ı Hayat'a mekân olan karanlık mıdır?)

Nedim de sevgilinin iltifatında, Âb-ı Hayat içmişçesine insanı mânen doyuran bir özellik görmektedir:

*Efendim iltifâtında aceb te'sîr vardır kim
Eder sîr-âb-ı şevk âb-ı hayât içmişçe insânî⁷⁹*

(Efendim, senin iltifatların şaşılacak bir tesir vardır. Sanki insanı Âb-ı Hayat içmişçesine şevkin suyuna kandırır.)

Nedîm, şiirlerinde birçok yerde Âb-ı Hayat ifadesine çeşitli şekillerde yer vermektedir. Çeşmelere yazdığı tarihlerde, Sadabad kasırlarına yazdığı şiirlerde hep bu mazmunun izlerini görürüz. Ancak onun en güzel şiirleri kendi edasını yansıtan şiirler olduğu gibi, bu mazmun etrafında örülen beyitleri de hakikaten ince hayallerle doludur:

⁷⁶ Bâkî Dîvânı, s. 74

⁷⁷ Bâkî Dîvânı, s. 133

⁷⁸ Şeyhülislâm Yahyâ Divanı, s. 88

⁷⁹ Nedîm Divanı, Hazırlayan: Muhsin Macit, Ankara 1997, s. 103

*Bûs-ı la 'lin şöyle sîr-âb-ı zülâl eyler beni
Kim gören âb-ı hayât içmiş hayâl eyler beni*⁸⁰

(Ey sevgili! Senin lal taşına benzeyen dudağının beni öpmesi, beni gören kişiye âb-ı hayat içtiğimi hayal ettirir.)

Âb-ı Hayat ifadesi, Hayâlî Bey'in şu beytinde ise “çeşme-i hayvan” şeklinde karşımıza çıkıyor:

Göz karasını mesken eden aks-i la 'lini

*Zulmet içinde çeşme-i hayvan 'a vermezem*⁸¹

Şeyhî'de de Âb-ı Hayat ifadesi, çeşme-i hayvân şeklinde yer alıyor:

Ne aceb ger yüz ura Hızır ı Sikender kapına

*K'eşiğinden akar uş çeşme-i hayvân-ı kerem*⁸²

(Hızır ve İskender senin kapına yüz vursa buna şaşılır mı? Çünkü keremin ölümsüzlük suyu senin eşiğinden akar.)

Zemzem Suyu ve Zemzem Kuyusu: Zemzem kuyusu Mekke'de bulunur.

Bu kuyudan çıkarılan suya zemzem suyu adı verilir. Hz. İbrahim, diğer eşi Hacer validemizi ve Hz. İsmail'i dünyaya getirdikten sonra onları, diğer işi Sâre'nin kısıkanlığından korumak için Şam diyarından Mekke civarına getirdi. Eşi Hacer'i ve oğlu İsmail'i biraz hurma ve suyla buraya bıraktı. O zamanlar buralar oldukça tenha idi. Bir süre sonra Hacer validemizin yanındaki su bitince, o ve oğlu Hz. İsmail çok susadılar. Hz. İsmail susuzluktan çırpınmaya başlayınca, Hacer validemiz Safâ ve Merve tepeleri arasında çaresizlikten koşmaya başladı. İki tepe arasındaki gidiş geliş tam yedi kere oldu. İşte Hac esnasında uygulanan say, bu hadiseden yadigâr kalmıştır.

Sonunda Allah bir melek gönderdi. Kanadıyla yeri kazdı ve su çıkardı. Suyun, Hz. İsmail'in topuğuyla vurduğu yerden çıktığı da söylenir. Hacer validemiz bu akan suyun, etrafa yayılmasını önlemek için bir yandan kumları onun kenarına yığıyor, bir yandan da kırbasını doldurmaya çalışıyordu. Su ise hiç durmadan kaynıyordu. Zemzem suyunun hikâyesi böyledir. Bu su Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilir ve Hacc'a giden insanlar tarafından da memleketlerine götürmek üzere en güzel bir hediye olarak bilinir.⁸³

Nedîm bir şiirinde zemzem suyunun daima aktığını hatırlatarak sevgilinin herkese sunup da âşığından gizlediği lütuflarıyla ilgili “Zemzem-âsâ âb-ı lutfun herkese icrâdesin”⁸⁴ der.

Bâkî, bir beytinde sevgilinin bulunduğu yerin toprağını arzuladığını ve gönlündeki niyetin zemzem suyundan bile saf olduğunu söyler:

⁸⁰ Nedîm Divanı, s. 350

⁸¹ Hayâlî Divanı, s. 208

⁸² Şeyhî Divanı, s. 58

⁸³ İskender Pala, a.g.e., s. 490-491

⁸⁴ Nedîm Divanı, s. 232

*Gönül hâk-i harîm-i âsitânun ârzû eyler
Derûn-ı dilde niyyet âb-ı Zemzemden musaffâdur*⁸⁵

(Ey sevgili! Benim gönlüm senin yüce kapının toprağını arzu eder. Bu niyyetim gönlümde Zemzem suyundan bile saf bir şekilde durmaktadır.)

Şeyhî de bir beytinde zemzem bahsini şöyle ele almaktadır:

*Ka'be yüzünde benlerini kılmayınca yâd
Vermez safâ şu Merve vü Zemzem dedikleri*⁸⁶

(Ey sevgili! Senin Kâbe'ye benzeyen yüzünde benlerini yâd etmeyince, Merve ve Zemzem dedikleri safâ vermez.)

Şeyh Gâlip de bir beytinde kalemini Bâbil kuyusundan zemzem suyuna benzeyen manayı çıkaran büyümlü bir kaleme benzetiyor:

*Çıkardı Zemzem-i manâ-yı çâh-ı Bâbil'den
Bu kıl-k-i sâhir-i muciz-hitâb-ı âlem-i âb*⁸⁷

(Bu meclisin mucizeler söyleyen büyümlü kalemi, mana Zemzemini Babil kuyusundan çıkardı.)

Yine Şeyh Gâlip, bir başka beytinde ney sesinin Hz. Ali'nin sırlarını anlattığı kuyunun esrarından nağme duyurduğunu ve sülûkun feyzinin zemzemini çıkardığını şu şekilde anlatmaktadır:

*Zemzem-i feyz-i sülûku çıkarır zemzemesi
Sır verir çâh-ı Ali'den dem-i kutbâne-i ney*⁸⁸

(Ney'in sesi ve nağmeleri sülûk feyzinin zemzemini çıkarır ve Hz. Ali'nin kuyusundan sırlar söyler.)

Nil Nehri: Mısır'ın ve Afrika'nın hayat kaynağı Nil, eski edebiyatımız içinde önemli bir yere sahiptir. Nil, özellikle rengi ve Hz. Mûsâ ile Firâvun arasındaki mücadelenin bir parçası olarak bu edebiyatın içinde yer edinmiştir.

Eski Mısır'da bu nehrin taşmasını engellemek için her yıl bir genç kız nehre atılmış. İslam orduları burayı fethedince bu âdet kaldırılmıştır. Divan edebiyatında Nil, Şeyhülislam Yahya'nın Sâkinâmesinde geçen aşağıdaki beytinde de görüleceği gibi en çok mavi ve lacivert rengi ile söz konusu edilmiştir.⁸⁹

*Tedennî vü naks irmeye ol dene
Hum-ı nilgûn çok tola boşana*⁹⁰

(Ol alçağa aşağılık ve noksanlık ermeye. Lacivert renkli şarap küpü dolar boşalır.)

Kur'an-ı Kerim'de Nil Nehri'yle ilgili bazı âyetler vardır. Nil Nehri'nden geçmeye çalışan Firavun'la ilgili âyetin meali ise şöyle: "İsrailoğullarını denizden geçirdik, derken Firavun da, askerleriyle birlikte zulmetmek ve saldırmak üzere,

⁸⁵ Bâkî Dîvânı, s. 140

⁸⁶ Şeyhî Divanı, s. 277

⁸⁷ Şeyh Gâlip Dîvânı, s. 258

⁸⁸ Şeyh Gâlip Dîvânı, s. 415

⁸⁹ İskender Pala, a.g.e., s. 359-360

⁹⁰ Şeyhülislâm Yahyâ Divanı, s. 17

derhal onları takibe koyuldu. Nihayet boğulmak üzere iken, “İsrailoğullarının iman ettiğinden başka hiçbir ilah olmadığına inandım. Ben de Müslümanlardayım.” dedi.⁹¹

Bâkî, aşağıdaki beytinde Nil’i taşıp etrafa zarar vermesiyle ele almıştır:

Tutdı etrâfın benefşe mülk-i Mısra döndi bâg

Sandılar seyr eyleyenler Nil tıgyân eyledi⁹²

(Menekşe, etrafı tuttu ve bağçe Mısır ülkesine döndü. Seyredenler sandılar ki, Nil Nehri taşıp çoştı.)

Şeyh Gâlip de aşağıdaki beytinde Nil nehrini teşbih-i belîğ çerçevesinde ele almakta ve şöyle demektedir:

Gam-ı Yûsuf’la tolmuş Mısır-ı istignâ mıyım bilmem

Garik-i Nîl-i hasret gâlib-i rüsvâ mıyım bilmem⁹³

(Yûsuf’un derdiyle dolmuş istiğna ülkesi miyim bilmem. Hasret Nil’ine gark olmuş rüsvâ gâlibi miyim bilmiyorum.)

Ahmet Paşa da orijinal bir beytinde gönül, Nil ve Mısır kelimelerini güzel bir teşbih-i belîğ sanatı içinde vererek şu şekilde değerlendiriyor:

Mısır-ı hüsnün hasretinden her dem ey Yûsuf-cemâl

Nil-i çeşmümden döker Bağdâd gönlüm Rûma Şat⁹⁴

(Ey Yûsuf gibi güzel yüzlü sevgili! Güzellik ülkesinin hasretinden gözlerimin Nil’inden Bağdat gönlüm senin gibi bir Rûm dilberine Şat Nehri gibi gözyaşı akıtır.)

Hayâlî Bey’in konuyla ilgili beyti şöyledir:

Dûr olmasın Hayâli gözlerimden nâkş-ı dost

Yûsuf-ı Mısra şeref verdikçe bu deryâ-yı Nîl

(Ey Hayali! Mısır’ın Yûsufuna bu Nil deryası şeref verdikçe dostun resmi gözlerimden uzak olmasın.)

Nuh Tûfani: İnsanlar, Hz. İdris’in göğe yükselmesinden sonra yeniden putlara tapmaya başlamışlardı. Allah, onlara Nûh peygamberi gönderdi. Hz. Nûh, çok uzun yıllar kavmini imana davet etti. Ona çok az kimse inandı. Kavmi ona çok fazla eziyet ediyordu. Nûh Peygamber sonunda kavmine beddua etti. Duası kabul edildi. Nûh peygamber, Allah’ın emriyle gemi yapmaya başladı. Geminin yapımının bitmesine yakın şiddetli bir yağmur geldi. Nihayet Hz. Nûh ve ona inananlar gemiye bindiler. İnanmayanlar ise suların altında helâk oldular.⁹⁵

⁹¹ Yûnus, 90

⁹² Bâkî Dîvânı, s. 22

⁹³ Şeyh Gâlip Dîvânı, s. 179

⁹⁴ Harun Tolasa, a. g. e., s. 96

⁹⁵ İskender Pala, a.g.e., s. 361

Nûh Tûfanı ile ilgili Kuran-ı Kerim’de geçen bazı âyetler ise şöyledir: “*Onu yalanladılar. Biz de onu ve gemide onunla birlikte olanları kurtardık, ayetlerimizi yalan sayanları da suda boğduk. Çünkü onlar kör bir kavimdi.*”⁹⁶

“*Biz Nuh’u kendi kavmine gönderdik, o da içlerinde elli yılı eksik olmak üzere bin sene yaşadı. Sonunda onlar zulmetmekte devam ederlerken tufan kendilerini yakalayıverdi.*”⁹⁷

Nûh peygamber kavminin uğradığı tûfân felaketi yanında uzun ömürlü olmasıyla da ele alınır. Bâkî aşağıdaki beytinde bu iki hususu da kullanmıştır:

Nûh ömrin virsün Allâhum hatâdan saklasun

*Yıksa bünyâd-ı sarây-ı âlemi tûfân eger*⁹⁸

(Eğer tûfân âlem sarayının binasını yıksa, Allahım Hz. Nuh ömrünü versin ve hatadan saklasın.)

Yine Bâkî diğer bir beytinde Nûh Tûfânı’nı şöyle söz konusu etmektedir:

Nice tûfân oldı peydâ dîde-i hûn-pâşdan

*Nûh çeşmüm yanına gelse dem urmaz yaşdan*⁹⁹

(Kanlar saçan gözlerimden, nice tûfânlar meydana geldi! Gözlerim Nûh’u yanına gelse sana yaştan bahsetmez.)

Fuzûlî’de, Nûh Tûfânı ile ilgili beyitler şöyledir:

Nûh sandığına keştî tek aparmıştır penâh

İhtiyât eyler ki nâ-geh bir dahi Tûfân olur

Hücûm-i gamda bana anı etdi zevrak-i mey

Kim etmedi anı tûfân olanda keştî-i Nûh

(Gamin bana hücumu esnasında şarap kayığı bana öyle şeyler yaptı ki, Nûh’un gemisi onu tufân koptuğu sırada yapmadı.)

Bir kat ile ki bunda Nûh tufan gördü

*Ben Nuh değıldim nice tûfân gördüm*¹⁰⁰

Nedîm ise aşağıdaki beytinde oldukça orijinal ve anlam dünyası zengin bir beyitle karşımıza çıkmaktadır. Beyitte Nedîm, Hz. Nûh’un gemisini, Yemen’de Süheyl yıldızının etkisiyle çıkan akik taşıyla beraber ele almaktadır:

Vâye-bahş olsa eger tâb-ı süheyl-i cûdi

*Keştî-i Nûha döner âb-ı akik üzre Yemen*¹⁰¹

(Eğer sevgilinin cömertlik Süheylinin ışığı nasip bağışlarsa, Yemen akik taşının üzerinde Nuh’un gemisine döner.)

Ahmet Paşa ise bir beytinde Nûh Tûfânı’nı, geminin üzerine oturduğu Cudi Dağı ile beraber şöyle ele alır:

⁹⁶ A’raf, 64

⁹⁷ Ankebut, 14

⁹⁸ Bâkî Dîvânı, s. 33

⁹⁹ Bâkî Dîvânı, s. 332

¹⁰⁰ Fuzûlî Divanı, s. 326

¹⁰¹ Nedîm Divanı, s. 9

Batmadan Nûh-ı vücûd al elüm ey Cûdî-i cûd

Taşdı tûfân-ı belâ kaydadı gird-âb gibi¹⁰²

(Ey cömertlik Cudisi sevgilim! Vücudumun Nuh'u batmadan elimden tut. Çünkü belâ tufanı taşı ve girdap gibi kaydadı.)

Kevser: Kevser, cennette bir suyun adıdır. Nakledildiğine göre bu sudan bir kere için bir daha susamazmış. Bu su, süten beyaz, baldan tatlı imiş. Edebiyatımızda en çok sevgilinin dudağına teşbih edilir.¹⁰³

Bâkî, Kanûnî için yazdığı bir şiirinde onun kalemini Kevser suyuna şöyle benzetir:

Hat-ı nazm-ı pâki çemenzâr-ı cennet

Elinde kalem çeşme-i âb-ı Kevser¹⁰⁴

(Temiz şiirinin yazısı cennet bahçesidir. Elindeki kalemse Kevser suyunun çeşmesi gibidir.)

Yine Bâkî, Feridun Bey'in sarayı için yazdığı bir medhiyesinde onu şu şekilde övmektedir:

Zülâlınden ibâretdür nesîminden kinâyetdür

Safâ-yı çeşme-i Kevser hevâ-yı Cennetü'l-me'vâ¹⁰⁵

(Kevser çeşmesinin verdiği safa, senin soğuk suyundan ibarettir. Cennetü'l-me'vâ'nın havası ise senin esintinden kinayedir.)

Bâkî, diğer bir beytinde sevgilinin dudağını Kevser suyuna benzetiyor:

Nûş iden câm-ı lebün ölmekden asla gam yemez

Kim humâri olmaz ey sâkî şarâb-ı Kevserün¹⁰⁶

(Ey sevgili! Senin dudağının kadehinden içen ölmekten asla gam yemez. Çünkü ey sâkî! Kevser şarabının sarhoşluğu olmaz.)

Fuzûlî de Su Kasidesi'nde geçen bir beytinde, zahitlere şöyle taş atıyor:

Ben lebin müştâkıyım zühhâd kevser tâlibi

Nitekim meste mey içmek hoş gelir huş-yâre su

(Ben senin dudağının susuzuyum. Zahitler ise kevseri istiyor. Tıpkı sarhoş şarap içmenin, susuz kişiye ise su içmenin hoş gelmesi gibi.)

Fuzûlî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri şöyledir:

Âteş-i berk-i firâkın nâr-i dûzah tek elîm

Cür'a-i câm-i visâlin âb-i kevser tek lezi

(Ey sevgili! Senin ayrılığının ateşi cehennem ateşi gibi azab verici. Vuslatının yudumu ise kevser suyu gibi lezzetli.)

Ukbâda kevser istemesin rind-i mey-kede

Dünyâda bes değil mi mey-i ergavan içer¹⁰⁷

¹⁰² Harun Tolasa, s. 38

¹⁰³ İskender Pala, a.g.e., s. 268

¹⁰⁴ Bâkî Dîvânı, s. 13

¹⁰⁵ Bâkî Dîvânı, s. 74

¹⁰⁶ Bâkî Dîvânı, s. 259

¹⁰⁷ Fuzûlî Divanı, s. 168

(Meyhanedeki rint, ahirette kevser istemesin. Dünyada erguvan renkli şarap içiyor. Bu yetmez mi?)

*Götürdü zevk-i vaslın hâtırimdan ravza pervâsın
Sözün kevser münevver meclisin Huld-i Berin'imdir*

(Ey sevgili! Vuslatının zevki cennet bahçelerinde uçmayı hatırımdan götürdü. Çünkü senin sözün kevser, parlak meclisin ise Huld-i Berin'dir.)

*Hür ü kevserden ki derler Ravza-i Rıdvan'da
Sâkî-i gül-çihre vü câm-ı musaffadır garaz¹⁰⁸*

(Huri ve kevser derler ki bunlar Rıdvan bahçelerinde vardır. Bunlardan maksat gül çehreli sâkî ile saf kadehtir.)

Şeyhülislâm Yahyâ ise bir beytinde sevgilinin kendi nazmını âb-ı hayat bahşeden suya benzettiğini söylemektedir:

*Suyun kevser diye nazmında ögmüş ol şeh-i âdil
Hoşâ pâkîze nazm-ı rûh-bahş âb-ı hayât-efzâ¹⁰⁹*

(O âdil pâdişah nazmında suyun kevser gibi diye övmüş. Ruhlar bahşeden ve Âb-ı hayattan da öte ne temiz bir şiir.)

Ahmet Paşa, şu beytinde sevgilinin dudağının üzerinde yer alan beni, cennette Kevser havuzuna düşen Bilâl-i Habeşî'ye benzetmektedir:

*Hâl-i lebûni gülşen-i hüsnünde gören dir
Cennette Bilâl-i Habeşî Kevser'e düşdi¹¹⁰*

(Ey sevgili! Senin güzelliğinin bahçesinde dudağının üzerindeki noktayı görece şöyle der: Bilâl-i Habeşî cennette Kevser suyuna düştü.)

Şeyh Gâlib de güzel bir beytinde sevgilinin hatırının manevî varlıklar tarafından nasıl aziz tutulduğunu şöyle anlatır:

*Öyle sâf-endîşe kim bir semte aksa hâtırı
Cem' olurlar kudsiyân Kevser sanıp mecrâsına¹¹¹*

(Öyle temiz düşünceli ki, gönlü bir yere aksa bütün kutsal marlıklar onun aktığı yere Kevser diyerek toplanırlar.)

Sonuç

Dîvân şiiri şüphesiz sahibi olduğu tahayyül ve tefekkür dünyası ile dikkat çekici edebiyatlardan birisidir. Bu zengin edebiyat, elinde bulunan malzemeyi uzun bir süre muhtevasında sergilemiş ve bunları adeta bir sanat gösterisine dönüştürmüştür.

Divan edebiyatına dair çalışmalar, divanlar üzerine olduğu gibi bu eserler üzerinden belirlenen herhangi bir konuya yönelik de olabilmektedir. Bu araştırmalar eski şiirimizin zengin dünyasını bütün renkliliği ile gözler önüne sermektedir.

¹⁰⁸ Fuzûlî Divanı, s. 197

¹⁰⁹ Şeyhülislâm Yahyâ Divanı, s. 32

¹¹⁰ Harun Tolasa, a. g. e., s. 234

¹¹¹ Şeyh Gâlib Dîvânı, s. 95

Bizim bu yazımızın konusu eski şiirimizde yer alan kuyular ve kutsal sulara dairdi. Beyitlerde de görüldüğü üzere bu konular şiirimizin hayal dünyasını beslemiş ve renkli bir hayal dünyasının oluşmasına yardım etmiştir. Konu içinde özellikle Hz. Yûsuf'un içine atıldığı kuyunun sevgilinin güzellik unsurları etrafında zengin hayallere konu olduğunu görüyoruz. Benzer durum Harut ve Marut adlı iki meleğin baş aşağı asıldığı Babil kuyusu için de geçerlidir.

Divan şiirinde sularla ilgili benzetmeler ve hayaller de dikkat çekici bir zenginlikte karşımıza çıkar. Burada Âb-ı Hayat, Kevser ve Zemzem gibi dinî ve mitolojik kaynaklarda anılan suların sevgilinin veya memduhun güzellik unsurları etrafında değerlendirildiğini görmekteyiz. Sonuç olarak Divan şiiri, bu yazıda değerlendirmeye çalıştığımız unsurlar bakımından oldukça dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Şeyh Gâlip Dîvânı*, Hazırlayan: Muhsin Kalkışım, Ankara 1994
Nedîm Divanı, Hazırlayan: Muhsin Macit, Ankara 1997
Mehmed Çavuşoğlu, *Necâtî Bey Dîvânı'nın Tahlîli*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971
Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divanı'nın Tahlîli*, Ankara 2001
Şeyhülislâm Yahya Divanı, Hazırlayan: Rakin Ertem, Akçağ Yayınları, Ankara 1995
İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, 17. Baskı, İstanbul 2008
Metin Akar, *Su Kasidesi Şerhi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994
Bâkî Dîvânı, Hazırlayan: Sabahattin Küçük, Ankara 1994
Yusuf Akdoğan, *Ahmedî Dîvânından Seçmeler*, Ankara 1988
Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, Birleşik Yayınları, Ankara 2007
Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2001
Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Miyolojik Unsurlar-Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ, Ankara 2000
Şeyh Gâlib, *Hüs ü Aşk*, Hazırlayanlar: Orhan Okay-Hüseyin Ayan, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992
Fuzûlî Divanı, Hazırlayanlar: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgân Cunbur, Ankara 2000
Necâtî Bey Dîvânı, Haz. Ali Nihat Tarlan, Ankara 1992
Hayâlî Divanı, Hazırlayan: Ali Nihat Tarlan, Ankara 1992
Şeyhî Divanı, Hazırlayanlar: Mustafa İsen-Cemal Kurnaz, Ankara 1990

Nef'î Divanı, Hazırlayan: Metin Akkuş, Ankara 1993

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (bu adresten alıp faydalandığımız divanlar aşağıdadır:

Şeyhülislâm Yahya Divanı, Hazırlayan: Hasan Kavruk, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap

Necati Sungur, *Âhî Divânı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994

Yaşar Aydemir, *Behiştî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap

Yaşar Aydemir, *Ravzî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap

Saadet Karaköse, Nev'î-zâde Atâyî Divanı, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, Malatya 1994

Filiz Kılıç, *Âşık Çelebi Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap

Haşmet, Haşmet Külliyyatı, Haz.: Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap

Mehmet A. Yekta Saraç, *Emrî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap

HATAYÎ ÖZELİNDE YESEVÎ'DEN ANADOLU ÂŞIKLARINA ETKİLEŞİM ZİNCİRİ

THE CHAIN OF INTERACTION FROM YESEVÎ TO THE ANATOLIAN MINSTRELS, WITH SPECIAL REFERENCE TO HATAYÎ

ЦЕПЬ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ОТ ЯСАВИ ДО АНАТОЛИЙСКИХ АШЫКОВ НА ПРИМЕРЕ ТВОРЧЕСТВА ХАТАИ

Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet YARDIMCI *

Öz

Pîr-i Türkistan namı ile ünlünen Hoca Ahmet Yesevî, menkıbevi yaşamı ve fikri yönü ile Orta Asya Türk topluluklarının en önemli bir kişiliğidir. Ahmet Yesevî kerametleri başlı başına bir kültür. XII. Yüzyılda Ahmet Yesevî, Türk halkına hem İslâmı, hem de tasavvufi düşünceleri, kendine özgü, halkın anlayacağı dille; arı, duru, sade Türkçesiyle “hikmet” adı verilen şiirleriyle anlatmıştır. Türke özgü bir İslamiyet anlayışı yüzyıllardır Türk topluluklarında yer etmiştir. Bu anlayış, Anadolu insanını ve kitlelerin rehberleri sayılan âşıkları da etkilemiştir.

Alevî-Bektaşî şiir geleneğinin kurucularından ve 7 ulu ozandan biri olan Şah Hatayî'nin de Anadolu âşıklarını etkilemesi söz konusudur. Onun didaktik ve lirik özellikli şiirleri; ayet, nefes, kelâm, düvazımam, mersiye gibi türlerin Anadolu âşıklarını, özellikle Alevî-Bektaşî âşıklarını etkilemiştir.

Bu yazıda; her iki Türk ulu önderi olan insanın, Anadolu toplumunu ve Anadolu insanları üzerinde ve âşık sanatına etkileri dile getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şah Hatayî, Ahmet Yesevî, Anadolu âşıkları, didaktik şiirler, şiir türleri,

ABSTRACT

Hoca Ahmet Yesevî, also known as Pîr-i Türkistan, is one of the most significant figures of the Turkic communities of Central Asia, both for his legendary life and his intellectual contributions. The miracles attributed to Ahmet Yesevî form a distinct cultural phenomenon. In the 12th century, he conveyed both

* Dokuz Eylül Üniversitesi Em. Öğretim Üyesi. İzmir/TÜRKİYE
(zileli.yardimci@gmail.com)

Islam and Sufi thought to the Turkic people through his unique style of poetry, called *hikmet*, written in pure, clear, and simple Turkish that the common people could understand. This Turkic understanding of Islam has persisted for centuries within Turkic communities and influenced the people of Anatolia, including the *âşık* (minstrel) guides of the masses.

Şah Hatayî, one of the founders of the Alevi-Bektashi poetic tradition and one of the seven great *ozans*, also had a significant influence on Anatolian *âşiks*. His didactic and lyrical poems—including forms such as *ayet* (a type of poetic composition used in Alevi-Bektashi and Anatolian folk literature), *nefes* (a type of devotional poem or song), *kelâm* (poetic or literary form that conveys mystical, ethical, or religious teachings), *düvazımam* (a specific type of poetic form), and *mersiye* (a **lament or elegy**)—shaped the works of Anatolian *âşiks*, particularly those within the Alevi-Bektashi tradition.

This article explores how these two great Turkic leaders influenced Anatolian society and people, as well as their impact on the art of Anatolian *âşiks*.

Key Words: Şah Hatayî, Ahmet Yesevî, Anatolian *âşiks*, didactic poetry, poetic forms.

İnsanlar zaman içerisinde bir inanç ve kültür sisteminden diğerine geçerken sahip oldukları inançları bütünüyle terk etmemişler ve onları yeni kültürün kalıplarına uydurarak korumuşlardır.

Bu koruma içgüdüsüyle Türk toplum yapısında İslamiyete kadar Türk halkının yaşam tarzına özgü kültür ve inanç mozayığı oluşmuş, Şamanizm, Budizm gibi bazı inanç sistemlerine bağlı kült, âdet ve pratikler Türklerin düşünce dünyalarını şekillendirmiştir.

Türkler hangi mekân ve zamanda yaşarsa yaşasınlar eski dinlerine bağlı uygulama ve inançları daima yaşatmayı bilmişlerdir. Bu durum Türk kültürünün sürekliliğinin önemli bir göstergesidir. Bu sürekliliği de Alevi Bektaşî âşıklar etkileşim yoluyla daha belirgin olarak yerine getirmişlerdir.

Ahmed Yesevî, menkıbevi yaşamı ve fikri yönü ile Orta Asya Türk Dünyasının en önemli kişiliğidir. Pîr-i Türkistan namı ile ünlenen Ahmet Yesevî'nin kerametleri, Türk halkının gönül coğrafyasıyla kaynaşıp dilden dile anlatılarak Yesevî Kültü de dediğimiz bir kültür ortamı yaratılmıştır.

XII. Yüzyılda, Türkistan'ın geniş bozkırlarında hayvancılıkla meşgul olup, bozkır yaşamını sürdüren Türk halkına hem İslâmı hem de tasavvufî düşünceleri kendine özgü, halkın anlayacağı arı, duru, sade Türkçe ile söylediği:

***Hak kulları dervişler, hakikatı bilmişler
Hakk'a âşık olanlar, Hak yoluna girmişler
Hak yoluna girenler, Allah deyip gidenler
Erenleri izleyip mal ü mülkten geçmişler***

biçimindeki hikmetleriyle, büyük yer etmiştir.

Türk dünyasının hemen her yerinde, sanki halen yaşıyormuşçasına hissedilen Ahmet Yesevî'yi Türk halk düşüncesi mitolojik bir öge haline getirip ortak sembol biçimine dönüştürmüştür. Yesevî'nin:

***Sevmiyorlar bilginler sizin Türk dilini
Erenlerden işitsen açar gönül ilini
Ayet hadis anlamı Türkçe olsa duyarlar
Anlamına erenler başlarını eğip uyarlar***

deyişinde işaret edildiği gibi tarihin bu devresinde büyük göçebe Türkmen kitleleri kendilerine önderlik eden Batınî, Alevî, Şaman Türkmen derviş ve ozanlarıyla Araplaşma'ya karşı doğal bir direniş sergilemişlerdir.

Bu direniş gelişip güçlenerek Türklük lehine Emevi, Abbasi Arap İslam anlayışını benimseyen ve Türklüğe yabancılaşmaya başlayanlara ket vurmuştur. Bu halk hareketinin en önemlisi Karamanoğlu Mehmet Bey öncülüğünde yapılan ve on binlerce Alevi, Batınî, Şaman göçebe Türkmen kitleleri tarafından büyük bir katılımı desteklenen 13 Mayıs 1277'de gerçekleşen Türk dil devrimi olup Türk tarihine geçen biçimiyle Türk dilinin ilk kez resmi devlet dili olarak ilan edilmesidir.

Ahmet Yesevî'nin Türk yurtlarında kendinden önce ve sonra benzeri görülmedik kalıcı bir etki bırakmasında en az "hikmet"leri kadar önemli olan bir unsur da yetiştirdiği ve Türk dünyasının dört bir tarafına gönderdiği öğrencileridir.

Yesevî öğretisinin yaygınlığı, Ahmet Yesevî soyundan geldiğini Seyahatnamesinde belirten Evliya Çelebi'nin gezdiği yerlerde rastladığı Yesevî dervişlerine ait makamları eserinde kaydettiği; başta Hacı Bektaş Veli olmak üzere, Silistre'deki Sarı Saltuk, Deliorman'daki Demirci Baba, Niyazabad'daki Avşar Baba, Merzifon'daki Pîr Dede, Batova'daki Akyazılı, Bursa'daki Geyikli Baba, Abdal Musa, İstanbul'daki Horoz Dede, Yozgat'taki Emir Çin Osman, Tokat'taki Gaj-Gaj Dede ve Zile'deki Şeyh Nusret gibi dervişlerin çabaları sayesinde. Yalnız bu dervişlerin hiçbirisi Hacı Bektaş Veli kadar ün kazanmamıştır.

Nesimî gibi büyük şairlerin elinde bir şiir dili haline gelmeye başlayan Azerbaycan Türkçesi, Hatâyî'de olgunluk çağına girmiştir. Hatâyî, tarihî ve edebî kişiliği ile genelde tarihte ve özelde Türk tasavvuf kültürü ve edebiyatı tarihinde, özellikle de Alevî-Bektaşî inanç sistemi ve edebiyatında derin izler bırakmıştır.

Alevî ve Bektaşî şiir geleneğinin kurucularından ve ulu ozanlarından biri olan Hatâyî'nin şiirleri arasında bu edebiyatın didaktik ve lirik özelliklerini yansıtan "ayet", "deyiş", "nefes", "kelâm", "düvazımam" ve "mersiye" gibi adlarla anılan türlerin yansımaları görülmektedir. Cem ritüellerinde zâkirlerce icra edilen

ve gelenekte “gülbenk” olarak adlandırılan duaların önemli bir kısmını Hatâyî'nin deyişleri oluşturmaktadır.

Hatâyî'nin şiirlerinde Yesevî şemsiyesi altında Nesimî, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre etkisi açıkça görülmektedir. Hacı Bektaş'ın oğlu olduğunu söyleyen, bazı kayıtlarda manevi oğlu olduğu ileri sürülen, mezarı Azerbaycan Sabirabat ilçesi Şihlar köyünde bulunan Baba Samit Bektaşilik ideallerini yayan Sufi tarikatının şeyhi olmuş ve bir hayli Bektaşî Cemaati oluşturmuştur.

Şah İsmail Hatâyî, Ahmet Yesevî tarafından ortaya konulan ve Hacı Bektaş Veli tarafından geniş kitlelere anlatılan tasavvufi Dört Kapı Kırk Makam kavramıyla dini dört temel esasa dayandırarak deyişlerinde:

Dört kapu kırk makam yetmiş iki kat

Mahabbet dedikleri tecelli-zat

Mü'mine Müslime hayır nasihat

Mahabbetten geçen Hak'dan da geçer

biçiminde dile getirmiştir.

Hatâyî'nin Bektaşiliği kastederek yazdığı Yesevî ve Hacı Bektaş ilkeleri ışığındaki “Nasihatname” mesnevisinde bu tarikatın temel prensiplerini açık bir şekilde anlatmıştır. Mesneviler genellikle bir durum veya olayı hikâyeye etmek için yazılmış olmakla beraber her türlü konuda kaleme alınmaktadır.

Hatâyî özelinde Yesevî'den Anadolu âşıklarına Etkileşim Zinciri bu nasihatname ile başlamakta olup Anadolu âşıklarının inanç ve kültür zemininde etkilediği Ehlibeyt sevgisini, tarikatın erkânı ve usulünü anlattığı ve öğütler verdiği bu manzumeye dayalı olarak âşıklarımız içinde yaşadıkları toplumu ikaz etmeyi ve yol göstermeyi görev bilmişler, şiirin etki gücünü kullanarak nasihat konulu şiirler söylemişlerdir.

Dinle sana bir nasihat edeyim

Hatırdan gönülden geçici olma

Yiğidin başına bir iş gelince

Anı yad ellere açıcı olma

(Karacaoğlan)

Ben arifim diye çıkma meydana

Bir tenhada irfanına iyce bak

Âlem bu ya senden kâmil bulunur

Teraziyle dört yanına iyce bak

(Ruhsatî)

Sana yerden gökten büyük nasihat

Gördüğün ört görmediğin söyleme

(Azbi)

Cahille konuşma sözünü bilmez

Kötüyle konuşma meydanı olmaz

Konuş yiğit ile kahpelik gelmez

İlden ile gider ünü yiğidin

(Serdarî)

İyi ile konuş olasın iyi

Felek iyi bilir paşayı beyi

Bu çarhın elinden el aman deyi

Hünkâr ağlar, vezir ağlar kul ağlar

(Hatâyî)

Gördüğünü gözün ile

Beyan etme sözün ile

(Hatâyî)

gibi ustaca işlenen nasihat bir tür olmuştur.

Hatâyî, şiirlerinde On İki İmamcılığı, Safevî tarikatını anlatmış müritlerini kendisi ve devleti etrafında birleşmeye çağırılmış, birlik ve beraberlikten yana olmuştur.

Tanrıya ulaşmanın yolu insana olan sevgi ve ibadet etmektir. İbadet dua ile olur, bu nedenle dua, ibadetin özüdür. Bu ibadet Tanrı'nın ihtiyacı olduğu için değil, manevi huzur duymak ve tatmin olmak içindir. Hatayî'ye göre insan:

***Şah Hatayî'm nedir halin
Dua edip kaldır elin
Kesegör gybetten dilin
Cümlemiz yeksan dediler***

diyerek belirttiği gibi sürekli dua etmelidir.

Konar göçer Türkmen'e Müslümanlığı daha kolay anlatabilmek için önce manzum "Hikmet" adı verilen şiirlerle anlatım yolunu seçen Ahmet Yesevî, daha sonra bütün tarikat önderleri tarafından da kabul gören Dört Kapı adını verdiği Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat kavramlarını kırk makamla perçinleyip önemli öğreti ilkeleriyle tasavvufi duygu ve düşünceleri hitap ettiği Türk halklarına sevdirmiştir.

Alevi-Bektaşî bilgelerince oluşturulan bu düşünce ve inançsal yapı Aleviliğin-Bektaşiliğin olmazsa olmazıdır.

İçerik açısından tarikat adabını, usulünü, erkânını, kâmil bir şeyhin, bir dervişin özelliklerini, merâtıb-ı erbaa'yı 'dört kapı kırk makam'ı beyan eden Ahmet Yesevî'nin Fakrname adlı eserinde ilk defa dile getirilmiş olan Dört Kapı Kırk Makam kavramı Yesevî yolunun takipçileri tarafından benimsenmiş ve deyişlerinde özenle kullanılmıştır.

Hatayî de kendinden önce gelen Yesevî yolunun yolcularına uyararak bunların ne olduğunu:

***Şeriat sancağı geldi dikildi
Tarikat yolunda dürler saçıldı
Ma'rifet deryası taşı döküldü
Hakikati pir ü pirandan aldım***

biçiminde açıklayarak kendinden sonra gelen âşıkları etkilemiştir.

Ruhsal açıdan henüz olgunlaşmamış Tanrı yolundaki tarikat yolcusu insan, dört kapı kırk makamdan geçme aşamalarında hamlıktan kâmil insan durumuna yükselirken öte yandan bir gönül yolculuğuna çıkar. Bu yolla gerçek aydınlanma dünyasına girer. Kâmil insan olarak İlahi sırra ulaşır.

Âşık Edebiyatında yüzyıllar boyu yaşatılan geleneklerin en önemlilerinden biri de usta-çırak geleneğidir. Bu geleneğin özünde halkın gönül duygularının âşıklarca dile getirilerek halkın belleğine işleyip nesilden nesile ulaştırılması yatar. Bu geleneğin temsilcileri olan âşıklar, ustalarından öğrendiklerini, bir anlamda usta mallarını çırakları aracılığı ile geleceğe taşımışlardır. Âşık adayının burada alacağı eğitimin temel esasları gözlem ve halk deyimiyle tembihe dayalı önerilerin ağır bastığı bir eğitim biçimi olup, tamamen sözlü ve karşılıklı ilişkiyle olgunlaşan geleneksel bir eğitimidir.

Âşıklıkta yol vardır, erkân vardır. Bu erkânı en iyi Alevi-Bektaşî âşıkları, zakirler bilir. Anadolu'da ahilik çerçevesinde oluşan esnaf teşkilâtında olduğu gibi

âşıklıkta da usta-çırak ilişkisi önemli bir gelenektir. Bu gelenekte âşıklar genellikle bir usta âşğın çırağı olarak yetenekleri ölçüsünde olgunluğa erişmenin güç yollarından geçerler.

Hatayî Özelinde ve Anadolu âşıklarında etkileşim oldukça ileridir. Yunus'un etkisinde kalan Hatayî, Yunus Emre'nin örneksediğim ikinci ve son dörtlüğü:

*Söz ede kese savaşı
Söz ola bitire başı
Söz ola ağulu aş
Balula yağ ede bir söz*

*

*Yunus imdi söz yatından
Söyle sözü gayetinden
Key sakın o şah katından
Seni ırağ ede bir söz*

biçiminde olan şiirine:

*Söz vardır kestirir başı
Söz vardır keser savaşı
Söz vardır ağulu aş
Bal ilen eder yağ bir söz*

*

*Şah Hatayî âyâtından
Sözün söyle öz zâtından
Olmaya kim pîr katından
Seni eder ırağ bir söz*

biçiminde benzek şiir yazarak güzel bir nazire örneği vermiştir.

Yunus'ta ustaca işlenen Dört Kapı Kırk Makam olgusu ve Hacı Bektaş sevgisi Yunus Emre etkisi ile geleneğe dönüşmüş pek çok âşık Yunus tarzı şiirler yazmıştır. Bunlardan:

*Ela gözlü pirim geldi
Duyan gelsin işte meydan
Dört kapıyı kırk makamı
Bilen gelsin işte meydan*

diyen Hatayî;

*Evvel başta Muhammed'e selavat
Ârif isen bu manâyı ver imdi
Şeriattir, tarikattir, marifet,
Hakikatten bize haber ver imdi*

diyen Balım Sultan;

*Şeriat tarikat ikisi birdir
Marifete ermez hakikat sırdır
Hak ehli kardaşlar یرهber pirdir
Dini saklı gerek dinin içinde*

diyen Teslim Abdal;

***Şeriat şart imiş şartını bildim
Tarikat terk imiş terkini bildim
Marifet söz imiş anı söyledim
Hakikat bağına ummana geldim***

diyen Muhyiddin Abdal en çok tanınanlarıdır.

Hatâyî bu ortak tanımlardan sonra her bir kapıyı ayrı ayrı anlatır.

Derviş, öncelikle şeriata girer. Yani Müslüman' dır. Müslüman olmayanın bu yola girmesi düşünülemez. Müslüman olan kişi şeriati, dinin iman, ibadet, ahlak esaslarını öğrenir.

I. Şeriat

Şeriat, Kur'an âyetleri ile Muhammed'in söz ve fiillerinden oluşturulan dini kanunlar toplamıdır. Tarihsel seyir içerisinde kanun ve kuralların teorik ve pratik uygulama çalışmaları ile ilgilenen ve isimleri öne çıkan kişiler adına toplum ve devlet yönetimlerinin de tercihlerini yansıtan fıkıh mezhepleri ortaya çıkmış, ancak şeriat hiçbir zaman tek başına geçerli bir hukuk sistemi olmamıştır. Bir bakıma şeriat insanın kendi kendini eğitme evresidir.

Şeriat üstüne:

***Şeriat öğrendim binbir ad için
Hakikat öğrendim ayn-ı zât için
Ma'rifet öğrendim bu sıfât için
Tarikate hizmet ettim ezelden***

gibi pek çok deyiş söyleyen Hatâyî'nin şeriat kapısında gözettiği makamlar:

1. Tanrı'nın varlığına, birliğine, sıfatlarına ve zatına iman etmek.
2. İlim öğrenmek.
3. Namaz, oruç, hac, zekat gereklerini yerine getirmek.
4. Helal kazanç edinmek
5. Kötülüklerden uzak durmak
6. Yumuşak sözlü olmak.
7. Çevreye ve topluma zarar vermemek
8. Şefkatli olmak
9. İyilik yapmak.
10. Zararlı işlerden sakınmak

olarak ifade edilir. Noksanî de şeriat üstüne:

***Varıp bir kâmilden öğren nefsinin
Nefsinin bildinse bildin Rabb'ini***

***Varlıktan geçip yok et kendini
Şeriatden edeb al da gel beri***

demektedir.

II. Tarikat

İkinci Kapı olan Tarikat kapısı İslamiyetin gerçek anlamına ulaşmak için tulan yoldur. Bu yol, tarikata girmiş dervişlerin uyması gereken kuralları anlatır. Tarikat'a girişin yapılan hatalara tevbe edilmesiyle başladığını:

*Dünü günü hata etmektir işim
Tövbe günahıma estağfirullah
Muhammed Ali'ye bağlıdır başım
Tövbe günahıma estağfirullah*

biçiminde dile getirir. Gelenek zinciri içinde tarikat makamını Hatayî etkisiyle Aşık Noksanî de:

*Tarikat dediğin bir ince yoldur
Girmek diler isen nefsini öldür
Zikr-i tesbihle kalbini nûr doldur
Aşk-ı ilâhî'de al da gel beri*

gibi dizelere aktarmıştır.

Pek çok deyişinde tarikat konusunu inceden inceye irdeleyen Hatâyî'nin tarikat kapısında gözettiği makamlar:

1. *El alıp tövbe etmek.* (Bir mürşide bağlanmak, kötü işlerden uzak durmak).
2. *Mürşidin öğütlerine uymak* (Mürşidin isteğine uyup, eğitim almak.)
3. *Saçı sakalı kesmek, temiz giymek.* (Bektaşilik'te cinsiyet farkı gözetilmez. "Saçını giderme", "kadının dişiliği"nin "erkeğin kişiliği"nin ortadan kaldırılması olarak algılanan simgesel olarak "çar-darb" erkanından geçmektir. "Libas giymek"le de, Bektaşilik'te "taç", "tennure", "haydariye", "kamberiye", "kemer kuşanmak", "teslim taşı" takmak gibi yola özgü giysi ve takıları takınmak.
4. *Nefsine söz geçirmek.* (İyilik yolunda çaba göstermek). (En büyük düşman olarak görülen nefisle savaşıma girmek, "benlik" in geçici ve dünyasal isteklerine karşı koymaktır. Kişinin kendisiyle savaşını, kendi benliğini eğitmesini amaçlar).
5. *Saygılı olmak, insana hizmet etmeyi sevmek.* (Kendini insanların mutluluğuna adanmak, bunun için her türlü özveriye katlanmaya hazır olmaktır).
6. *Haksızlıktan korkma, çekinme.* (Tanrı yolunda yürürken, gerçeğe kavuşurken yanlış bir adım atmaktan kaçınmak, insana kötülük getirecek davranışlardan sakınmaktır).
7. *Ümidini yitirmemek,* (Kutsal gerçeğe bir gün kavuşulacağı umudunu taşımak, bunu hiçbir zaman yitirmemek,
8. *İbret almak, nasihat dinlemek.* (Kendini insanların mutluluğuna adanmak, bunun için her türlü özveriye katlanmaya hazır olmaktır).
9. *Cömert ve paylaşımcı olmak.*
10. *Özünü fakir görmek, kendi kendine yeterli hale gelmek).* (Tanrı uğruna dünyasal varlıklardan vazgeçmek, "ben" in geçici isteklerine kanmamak, büyüklük taslayarak tanrısal varlık karşısında bağımsız bir tutum takınmamaktır.)

Anadolu Âşıklarının inanç ve kültür zemininde yer alan bütün ritüellerde Hatayî'nin deyişleri ustaca kullanılmıştır. Cem ritüelleri başta olmak üzere çeşitli bağlamlarda icra edilen şiirlerin bütününde “**niyaz**” olgusunun belirgin biçimde ön plana çıktığı görülmektedir.

Çünkü “gerçeklerin demi”ne niyaz ile ulaşılabilir ve niyaz etmek için en kısa ifade ve en kestirme niyaz biçimi:

Hû diyelim gerçeklerin demine

Gerçeklerin demi nurdan sayılır

On iki imam katarına uyanlar

Muhammed Ali'ye yârdan sayılır

(Hatayî)

Yedi iklim dört köşeyi dolandım

Hünkâr Hacı Bektaş pîrim hû deyu

İndim eşîğine niyaz eyledim

Hünkâr Hacı Bektaş pîrim hû deyu

(Sersem Ali Baba)

deyişlerinde olduğu gibi “hû” demek, yani O'nun adını anmaktır.

Bir anlatıya göre; Hz. Peygamber, cemaatin huzurunda, Hz. Ali'yi yanına çağırılmış, namazda oturur gibi oturmuşlar, diz dize otururken yüksek sesle, "Lailahe illallah" söylemini birkaç kere tekrarlamışlar. Kadiri, Mevlevi, Rufai, Halveti, Bektaşî ve diğer tarikatlar Hz. Ali'den Hz. Peygambere ulaşılacağına inanırlar.

Şeriat yolunu Muhammed açtı

Tarikat gülünü Şah Ali seçti

deyişi bu görüşü yansıtır.

Tarikata giren, usul ve erkan öğrenen dervişin, "vahdet-i vücud" anlayışının:

İmam Cafer kullarıyız

Sohbetimiz nihan olur

Ölmezden evvel ölüyüz

Cânâ vasl olan cân olur

biçiminden "ölmeden önce ölmek" olarak ifade ettiği kural gereği "yüksek ahlâka sahip olması gerekir. Bunun için Hatayî'nin:

Şeriat öğrendim bin bir ad için

Hakikat öğrendim, aynı zat için

Marifet öğrendim bu sıfat için

Tarikate hizmet ettim ezelden

deyişinde işaret edildiği gibi eğitim işi öğretmenle olur. Tarikat eğitimi ise ancak mürşit, pir ve rehberle olur. Tarikata giren muhibbe girişi töreninde yardımcı olan, tarikat kardeşi olan "**müsahip**" de bunlardandır:

Şah Hatayî senin derdin deşilmez

Derdi olmayanlar derde duş olmaz

Mürşidsiz rehbersiz yollar açılmaz

Mürşid eteğinde elin var mıdır

diyen Hatâyî, tarikata giren, usul ve erkan öğrenen "vahdet-i vücud" anlayışının, Tasavvufta ikilikten kurtulup birliğe ulaşma anlamına gelen, tasavvuf yoluna giren yol erine nefsinin terbiye etmesi için öğütlenen yöntemlerden birisinin de "ölmeden önce ölmek" olduğunu yani Mevlana'nın da işaret ettiği gibi Hak'ta fanî olmak için "ben"i öldürmek yani "ölmeden önce ölmek" gerektiğini Hatayî:

***Şah Hatayî'm ma'ni söylerim dilden
Ayırurlar seni kibr ile kinden
Ölmeyene nasib olmaz bu yoldan
Var ölmezden evvel öl de andan gel***

ve

***Müminlik bahsi edenin,
Hırs-ı nefsi ölü gerek.
Hakk sıfatı gözleyenin,
Kıldan ince yolu gerek. (Hatayî)***

biçiminde dizelerinde yansıtmıştır. Önemli Bektaşî âşıklarından Muhyiddin Abdal da:

***Muhyiddin derviş olmağa
Ölmezden önden ölmeğe
Bir kişi nasip almaya
Edep erkân yolu gerek***

diyerek ölmeden önce ölme düşüncesini vurgulayıp usul ve erkan öğrenmenin önemini dile getirmiştir. Dinî-tasavvufî şiirin Anadolu'daki ilk temsilcilerinden biri olan Şeyyad Hamza ise dünyanın faniliğini anlatmaya çalıştığı "Dâsitan-ı Sultân Mahmud" mesnevisinin ilk beyitlerinde:

***Şol kişi kim nefsin öldürmüş-durur
Kendüzinden Tanrıyı görmüş-durur***

*

***Nefsümüzdür Tanrıdan bizi koyan
Nefsi öldür, rahmete turma boyan***

diyerek nefsi Tanrı'ya kavuşma yolunda bir engel gibi görüp onu öldürmek gerektiğini bildirmiştir. Tarikata giren kişinin nefsinin ve şeytanı yenip sosyalleşmede mesafe katetmesi için daha ciddi bir eğitimden geçmesi gerekecektir. Bu eğitim sınıfının adı "marifet"tir.

III. Marifet

Eğitim seviyesini yükseltmek, düşünce ve duygularıyla yaşamak, inançta Tanrısal sırlara ermek olan Marifet kapısı, insanın hem dış, hem de iç bilgiyle donanması ve bu donanımına uygun davranması sürecidir.

Marifetin bu günkü karşılığı "bilgi" olarak ifade edilebilir. Marifet, gerçek bilgiye ulaşmak ve gerçek bilgi ile Allah'a ulaşmak, O'na gereği gibi "kul" olmaktır. Bu başarılı olduğunda, toplum barışı ve kamu düzeni için de aranan uyumlu, ahenkli, başarılı "örnek insan" olma olanağı sağlanmış olacaktır.

Başta Hatayî olmak üzere bütün zakir âşıklar deyişlerinde dört kapıyı Hatayî'nin:

***Şeriat sancağı geldi dikildi
Tarikat yolunda dürler saçıldı
Marifet deryası taşı döküldü
Hakikati pir ü pirandan aldım***

biçimindeki deyişi gibi ustaca sergilemişlerdir. Nasihatleriyle dikkat çeken zakir âşıklardan Noksanî de Marifet kapısını:

***Marifete girmek isterse canın
Mansur meydanıdır al gel urganın
Sûret uğrusundan sakla imanın
Herkesin dilinden bil de gel beri***

biçiminde dizelereaktarmıştır.

Marifet kapısının makamları da:

1. *Eline-diline-beline sahip olmak.*
2. *Bencillik kin ve nefretten uzak durmak.*
3. *Nefsi islah etme.*
4. *Sabırlı ve kanaatkâr olmak*
5. *Utanma.*
6. *Cömert olma.*
7. *Bilime inanmak*
8. *Gösterişsiz yaşamak, hoşgörüsahibi olmak*
9. *Arif olmak*
10. *Kendini bilmek*

biçimindedir.

IV. Hakikat

Gerçeklerin ışığı ile insanın kendinden geçip İnançsal anlamda en yüksek mertebeye ulaşmak, gizlin gizine erip kendisini hakla bütünleşmiş olarak görmektir.

***Hakikat yolunda gör savaşımı
Akıttım gözümde kanlı yaşımı
Pirler eşiğine koydum başımı
İcazet ol demde meydandan aldım.***

biçiminde dile getirilen ve Noksanî'nin dizelerinde:

***Hakikat ummandır dolabilirsen
Bir ulu şehirdir ehlin bilirsen
İptidâ bir sâdika yoldaş olursan
Bir işini koyma dal da gel beri***

diye anlatılan Hakikat ulaşılması amaçlanan son noktadır.

Hakikat kapısının makamları ise:

1. *Alçak gönüllü olmak.*
2. *Bütün kainatı aynı gözle görmek ve kimse için kötü konuşmamak.*
3. *Allah'ın verdiği ile yetinmek. Kanaat sahibi olmak.*
4. *Ölmeden önce ölmek.*
5. *Hiç bir yaratığa zarar vermemek.*
6. *Konuşurken doğru söylemek.*
7. *İyi ve kamil kulların girdiği yola girmek.*
8. *Kendisinden keramet sadır olduğunda gizlemek.*

9. Sabretmek, "Dua, ibadetin özüdür" diyerek Tanrı'ya yakarmak ve ulaşmaktır.

10. İlin-i ledünn'ü öğrenmek. (İç gözüyle gözlemde bulunmak). biçimindedir.

Tanrı, insan vücudunu sağlıklı işlesin diye 360 kemikle bir ağ gibi örmüştür. Hatayî de "marifet" makamında başarılı olunması için 360 ağ ile konuya bağlanma gereğini:

**Sen özünü rehberine berk eyle
Ma'rifete üç yüz altmış ağ eyle
Kırk makamı dört kapıda fark eyle
Gel ey talib özün kul eyleyi gör**

biçiminde dizelere yansıtılmıştır.

Hakikat mertebesine yükselen, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Hacı Bayram Veli gibi, Hak Dostu, Allah'ın sevgisini kazanmış olan kullar gibi olanlar bu makama ulaşırlar. ahlak olgunluğa ermek için alınması gereken eğitim, "Marifet"le birlikte "Hakikat" eğitimidir. Bu nedenle de Ahmet Yesevi ile başlayan bu yoldaki eğitim sözü edilen dört kademede tamam olur. Bu mertebeye ulaşan insanlar da Hacı Bektaş Veli'nin, "incinsen de incitme" düsturuna uyar, hiçbir kulu ve nesneyi incitmez.

Yesevî hikmetlerinde dinî ve ahlakî kurallar samimi bir iman ve aşk ile söylenmiştir. Bu söyleyişin etkisiyle Türk edebiyatında güçlü bir âşık olarak bilinen Hatayî'nin şiirlerindeki lirik ve didaktik söylem, Türk tasavvuf kültürü ve özellikle de Alevî Bektaşî inanç ve ritüelleriyle oluşturduğu yol yordam Anadolu âşıkları üzerinde büyük bir etkiye yol açmıştır.

Gerek 13. yüzyıl başlarında Türkçe şiirler yazan Şeyyad Hamza vb. gerekse yabancı felsefi unsurları Türk zevkinin milli unsurlarıyla birleştirip Türk tasavvuf şiirinin oluşumuna büyük katkı koyan Yunus Emre önemli ölçüde Ahmet Yesevi'den etkilenmişlerdir. Bu etki, Ahmet Yesevî'nin, kimi dörtlükleri:

**Hâlikımı izlerim
Dün gün cihan içinde
Dört yanımdan yol indi
Kevn ü mekân içinde**

biçiminde olan hikmetlerine Şeyyad Hamza'da:

**Hace sen bellüsin
İşbu cihan içinde
Nice diri kalasın
Bu az zaman içinde**

biçiminde rastlarken, Yunus Emre'de:

**Adım adım ileri
Bu âlemden içerü
On sekiz bin âlemi
Geçdüm bir taş içinde**

biçiminde rastlayışımız kusursuz bir nazire örneği olarak karşımıza çıkmakta ve bu etkinin önemli kanıtlarından biri olarak görülmektedir.

Türk edebiyatında tarihi kişiliğinin yanında güçlü bir âşık olarak bilinen Hatâyî'nin şiirlerindeki lirik ve didaktik söylem, İslam öncesi inanç motifleri, Türk tasavvuf kültürü ve özellikle de Alevî Bektaşî inanç ve ritüelleriyle oluşturduğu yol yordam Anadolu âşıkları üzerinde büyük bir etkiye yol açmıştır.

Anadolu'da Yunus Emre'den önce ilk Türkçe şiir yazar Şeyyad Hamza Yesevî'den etkilenenlerin ilkidir. Gerek 13. yüzyıl başlarında Türkçe şiirler yazar Şeyyad Hamza vb. gerekse yabancı felsefi unsurları Türk zevkinin milli unsurlarıyla birleştirip Türk tasavvuf şiirinin oluşumuna büyük katkı koyan Yunus Emre önemli ölçüde Ahmet Yesevî'den etkilenmişlerdir.

Bu etki Pir Sultan'da önemli ölçüde hissedilmiş, Yunus Emre'yi gerçek mürşid, gerçek âşık ve ilahi duyguların rehberi olarak kabul etmiş, ondan önemli ölçüde yararlanmıştı.

Anadolu halk şiiri geleneğinde en önemli köşe taşlarından biri olan Pir Sultan, geçmişten geleceğe halk şiirinin temsilcisi ve devamıdır. Onu güçlü kılan da büyük bir sevgi ve hayranlık duyduğu Yunus Emre'den kendisine uzanan şiir mirasını iyi değerlendirmesidir.

Pir Sultan; Yunus Emre, Nesimî ve Hatâyî çizgisinin güçlü bir devamı konumundadır. Şiirlerinde Yunus, Nesimî ve Hatâyî'nin etkileri, dönemin sosyal olayları çerçevesinde yoğrulup, özümseyip biçimlenerek tekrar ve taklide düşmeden Pir Sultan damgasıyla görülmüştür.

Alevi-Bektaşî geleneğinin icra ortamı Cem ritüellerinde her hizmette Hatâyî'nin, "**hizmetin mührü**" olarak adlandırılan eserleri mutlaka okunur, her hizmet "Hatâyî" ile tamamlanır. Bu eğitim kademelerinin her biri Şah İsmail Hataî deyişlerinde yer alır ve bir kısmı açıkça uzun uzun anlatılır.

Alevi - Bektaşî Şairleri arasında en başlarda yer alan Şah İsmail Hatâyî'nin kendisini Hacı Bektaş Veli bağlısı sayması ve Hacı Bektaş adlı şiiriyle:

Gece gündüz hayaline yanarım

Bir gece rüyama gir Hacı Bektaş

Günahkarım günahımdan bızanın

Özüm dara çektim sor Hacı Bektaş

biçiminde ortaya koyması Yesevî'den Anadolu âşıklarına etkileşim zincirinin diğer âşıklarda da aynı güçle sürmekte bütün Alevi Bektaşî âşıkları Yunus ve Hatâyî izinde Allah Muhammet Ali, Hacı Bektaş sevgisiyle 12 İmam, Dört Kapı Kırk Makam, Ehlibeyt, niyaz, gibi tüm alevi bektaşî ritüellerini Anadolu'da Yedi Ulu Ozan olarak adlandırılan; Nesimî, Fuzûlî, Hatâyî, Pir Sultan Abdal, Yeminî, Virânî ve Kul Himmet başta olmak üzere bütün Alevi Bektaşî âşıklar bu gelenek zincirinin önemli halkaları olmuşlardır.

Deyişlerini örneklersek:

*Hatâyî'm der Şam'a geldim
Şameniz'e yana geldim
Bin kan ettim ceme geldim
Mürvet ey erenler mürvet
**

*Gerçi Hatayi'yem günahım çoktur
Kalbim de benlikten hiç eser yoktur
İncil, Tevrat, Zebur dört kitab hakır
Lezzeti ayat-ı Fırkan'dan aldım
**

*Şeriat tarikat ikisi birdir
Marifet görünmez hakikat sırdır
Musahip kardaştır irehber pir'dir
Dini saklı gerek dinin içinde (Teslim Abdal)
**

*Pişiri pişiri söyle sözünü
İki babdan ayırma gör yüzünü
Mürşide teslim eyle özünü
Musâhib kapısın bul da ondan gel (Hatayî)
**

*Şeriat'ta namazımız
Tarikat'ta niyazımız
Uzak değil ustamız
Dumanı var destimizde*

*Marifet'te bulduk karar
Hakikat'te gördük didar
Olmayız her can ile yar
Nişan edip postumuzda (Sıdkî Baba)
**

*Şeriat'ta okuyunuz kitabı
Tarikat'tan anlayamaz yabani
Marifet'te tamam verin hesabı
Hali Hakikat'i kimse duymasın (Melulî)
**

*Muhammed Ali'nin gittiği yola
Biz dahi gidelim yorulmayalım
On İki İmam defterine kayıd olalım
Bir gayrı defterde bulunmayalım (Hatayî)*

biçiminde büyük bir sevgi yumağının ortaya çıktığı görülür.

Alevi-Bektaşî geleneğinde misafir Hızır sayılır ve Hızır inancı bir deyişinde:

*Himmat eyle pîrim misafir gele
Yavan yaşık yeyipyüzümüz güle
Büyük küçük anı hep Hızır bile
Mihmanlar siz bize sefa geldiniz*

*Misafir gelirse kısmeti bile
Misafir Hızır'dır arzulu dile
Hatayî'm yüzler sür övrünü dile
Mihmanlar siz bize sefa geldiniz*

biçiminde belirten Hatayî özelinde geleneğe dönüşüp âşıkların dilinde ustaca kullanılmıştır.

Doğa unsurlarının da ruh taşıdığı inancını karşılayan animizm teşhis ve in-tak sanatının temelini oluşturur. Pir Sultan, şiirlerinde genel anlamda tüm doğa unsurlarıyla canlı bir varlık gibi iletişim içindedir.

*Ey benim sarı tanburam
Sen ne için inilersin
İçim, oyuk derdim büyük
Ben anınçin inilerim*

deyişinde sazının tellerinden çıkan musikiyi inlemek olarak değerlendirmekte ve sazından da içinin oyuk ve derdinin büyük olduğu için inlediği cevabını almaktadır.

Hatayî'nin:

*Ben obam içinde bâki can idim
Ali idim din idim îmân idim
Kendisi Hak idi ben zindân idim
Şimdi gelmiş sultan olmuş obama*

deyişinde Tanrının Hz. Ali suretinde görünmesi söz konusudur. Pir Sultan'a ait:

*Cemâli geliyor hayalde düşte
Canım âsumanda kandilde arşta
Uzakta yakında yeminde pîşte
Her nereye baksam Ali'm kendi var*

deyişinde de Tanrının Ali suretinde tezahür ettiğinin görülmesi Şamanizm kaynaklı inanç motiflerinin kalıntılarıdır.

Alevî Bektaşî kültürü ve buna bağlı edebiyatı İslam öncesi inanç sistemle-rinin en çok varlık gösterdiği alan olarak dikkat çekmektedir.

Alevi ve Bektaşî tasavvufunda “don değiştirmek, Hakk'a yürümek ya da devriye olmak” ifadeleri sık sık kullanılır ve bu cümlelerin anlamı, ölümsüzlüğün olmadığına ve beden çürüse bile ruhların ‘mutlak öz’e yani Allah’a döneceklerine inanılmasıdır.

*Güvercin donunda duran
Cümle eksiklikler bitiren
Beş taşı şahit getiren
Hünkar Hacı Bektaş Veli*

ifadesindeki don değiştirme figüründeki bu düşünce aynı zamanda Makalat'ta yer alan “Her nesne aslına döner.” hadisinin de açıklayıcısıdır. Bu durum Hacı Bektaş-ı Veli'nin

***Sakın ol kimsenin gönlünü yıkma,
Gerçek erenlerin izinden çıkma,
Eğer insan isen ölmezsin korkma,
Aşığı kurt yemez aç da değildir.***

değişinde dile getirilmektedir. Halk şiirinin yanı sıra menkıbelerin, masalların ve efsanelerin konuları içerisinde yer alan don değiştirme, Türk geleneğinin önemli motiflerindedir.

Bu motif, Orta Asya'daki Türk boyları ile Anadolu'daki Türkler arasında ortak inanışlardan birini oluşturmaktadır. Don sözü, genel anlamda, “elbise, kılık/kıyafet” ve don değiştirme tabiri de “kılık/ kıyafet değiştirme” anlamına gelmektedir. Ancak Türk geleneğinde “donuna girmek, dona bürünmek” şeklinde de kullanılabilen don değiştirme deyişiyle, genel anlamda, dış görünüşün fiziksel açıdan bir değişime uğraması işaret edilmektedir.

Don değiştirme; ruhun, yeryüzü yolculuğunda değişik bedenlerde gezmesi biçiminde

de tasavvur edilebilmektedir. Ruhun beden değiştirmesi durumu, Alevilikte, “Sır” olarak düşünülmekte ve “Ali sırrı” biçiminde dile getirilmektedir. Alevi-Bektaşî kültüründe de ölüm için “hakka yürümek, hakka ulaşmak” kavramları ile birlikte “kalıbı dinlendirmek, don değiştirmek, gerçeklere karışmak, yürümek, sır olmak, emaneti teslim etmek” gibi terimlerin de kullanıldığı görülmektedir.

Güvercin, Anadolu'da da Hacı Bektaş Veli ile özdeşleştirilmiştir. Ancak o, Alevilerde, Hz. Ali ile ilişkilendirilmesi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Hatayî'nin:

***Kuş olup güvercin donunu giyen,
Uyan dağlar uyan Ali geliyor,
Mucizatın cümle âleme bildiren,
Uyan dağlar uyan Ali geliyor...***

deyişi bunu açıkça göstermektedir. Anadolu kültüründe bazı eren ve evliyanın bazı hayvanların görünümüne girdikleri çeşitli anlatılarda yer almaktadır. Bunlardan Ahmet Yesevî'nin turna, Abdal Musa'nın geyik, donuna girdiği üzerine menkıbeler dilden dile anlatılmaktadır. Benzer anlayış, Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya “güvercin” donunda gelmesinde de dikkat çekmektedir.

Alevi-Bektaşî inancına göre ölüm “Hakk'a yürümektir”. Çünkü insan, Allah'ın nurundan yaratılmıştır ve yine Allah'a, özüne dönecektir. Yalnızca beden yok olur ve toprağa karışır. Ruh ise devriyesine devam eder. Âşıkların deyişlerinde geleneğe dönüşüp yaygın biçimde kullanılan “Ölen tendir, can değil” sözü bu inanışın özlü ifadesidir. Bu nedenle Alevilerde ölüm sözü yerine “Hakk'a yürümek, gerçeğe kavuşmak, kalıbı değiştirmek, sır olmak” gibi ifadeler kullanılır. “Kalıbı değiştirmek” söylemi Alevi-Bektaşî inancının önemli bir özelliği olan tenasühü

anlatmaktadır. Kalıp bedendir ve ruh kalıptan kalıba geçerek farklı farklı bedenlerde varlığını sürdürmektedir. Hatayî'nin:

*Nuh ile ben bir gemiye binmişem
Yusuf'u tufanda sele vermişem
Sanma bu cihana henüz gelmişem
Bunca geldim bunca göttim ezelden*

deyişi tenasühü özetlemek için iyi bir örnektir.

KAYNAKÇA

- Adil Ali Atalay Vaktidolu, *Hatayî Şah Hatayî Anadolu Hatayîleri Divanı*, İstanbul, 2019
- Besim Atalay, *Bektaşilik ve Edebiyatı*, İstanbul, 1991
- Nejat Birdoğan, *Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü*, İstanbul, 2019
- Nilgün Çıblak Coşkun, *Alevi Cemlerinde Nefesler*, İstanbul, 2014
- Bedri Noyan Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, I-V, İstanbul, 1998
- Abdülbaki Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal – Hatayî – Kul Himmet*, İstanbul, 1962
- Gülağ Öz, *Şah İsmail ve Safeviler*, Ankara, 2018
- Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1966, s. 37-45
- Abdülkadir Sezgin, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*, İstanbul, 1991
- Şah Hüseyin Şahin, *Şah İsmail Hatayî Divanı ve Diğer Hatayî Şiirleri*, Ankara, 2011
- Prof. Dr. Ali Yaman, *Pir-i Türkistan Ahmet Yesevî*, İstanbul, 2015
- Ali Yıldırım, *Başlangıcından Günümüze Alevi Bektaşi Deyişleri I-II*, Ankara, 1997
- Süleyman Zaman, *Dört Kapı ve Kırk Makam*, İstanbul, 2020
- Rıza Zelyut, *Türk Aleviliği, Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni*, Ankara, 2012

ŞAİRLƏR XAQANI XAQANI

ŞAİRLER HAKANI HAKANI

KHAGANI: THE POET OF POETS

ШАХ ПОЭТОВ – ХАГАНИ

Doç. Dr. Səbinə ƏHMƏDOVA*

XÜLASƏ

Müasir Azərbaycan lirikası çoxəsrlik milli poeziyanın çiçəklənməsini təmsil edir. O, janrın təsadüfi şıllaqlığını deyil, tarixən müəyyən edilmiş nümunəni təmsil edir. Lirikanın təhlili, ilk növbədə, Azərbaycan xalqının milli poetik dilinin, estetik dəyərlərinin araşdırılmasını tələb edir. Başqa sözlə, biz bu ədəbi hadisəni tərkib hissələrinə bölmədən, vahid mənəvi hadisə kimi qəbul etməliyik. Müasir lirika da tarixi poetika nöqtəyi-nəzərindən izah edilməlidir və o qədər də xronoloji aspektdə deyil, Azərbaycan poeziyasının milli xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaq, onun dərin qaynaqlarını müəyyən etmək baxımından izah edilməlidir. Burada iki müəyyənedici məqamı xatırlamaq vacibdir: birincisi, “poetika” anlayışının özü konkret dövrə uyğun olaraq müəyyən metamorfozalara məruz qalır; ikincisi, lirikanın bədii-poetik xüsusiyyətlərini konkret xalqın əxlaqi, etik, estetik və fəlsəfi ideyalarının konkret milli kompleksi müəyyən edir. Azərbaycan ədəbiyyatında lirika böyük yer tutur.

Mövzu seçimi və süjetin inkişafı, poetik sözün obrazlı-məcəzi zənginliyi və çoxmənalılığı – bu və bir çox başqa bədii üsullar öz çoxəsrlik tarixində insan sözü vasitəsilə universal sehrlə təsir sistemi vermişdir. Bu sistemə milli poetika deyilir. Bu hal bir çox spesifik xüsusiyyətləri ilə səciyyələnən müasir Azərbaycan lirikası-

* *AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, baş mühafiz. Bakı/AZERBAYCAN*
<https://orcid.org/orcid-search/search?searchQuery=0000-0002-7929-5248>

Sabina Ahmadova *Doctor of Philological Sciences, Associate Professor Chief Conservator at the Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli of ANAS*
<https://orcid.org/orcid-search/search?searchQuery=0000-0002-7929-5248>

Сабина Ахмедова *доктор филологических наук, доцент Институт рукописей имени Мухаммеда Физули НАНА, главный хранитель*
<https://orcid.org/orcid-search/search?searchQuery=0000-0002-7929-5248>
(ehmedova3@gmail.ru)

nın elmi inkişaf imkanlarına da ciddi təsir göstərmişdir ki, bu ilk növbədə XII əsr dühaları Əfzələddin Xaqani Şirvanidən və Şeyx Nizami Gəncəvidən qaynaqlanır.

Açar Sözlər: şeir, lirika, qəsidə, ağı, mənəviyyat, zülm, ədalət.

ÖZ

Çağdaş Azərbaycan şiiri, çox asırlık milli nazımın çiçəklənməsini təmsil edir. O, türün təsadüfi şamatalığını deyil, tarixən belirlənmiş örneğini təmsil edir. Şiirin təhlili, ilk başlarda, Azərbaycan xalqının milli nazım dilinin, estetik dəyərlərinin araşdırılmasını tələp edir. Digər söyleyişlə, biz bu edebi olayı, terkip kısımlarına bölmeden, tek bir manevi olay olaraq qəbul etməliyiz. Çağdaş şiir de tarixi nazım nöqtə-i nəzarından açıqlanmalıdır və o qədər da kronoloji baxış açısıyla deyil.

Azərbaycan nazımının milli xarakterlərini aydınlaşdırmaq, onun dərin kaynaklarını belirləmək baxımından açıqlanmalıdır. Burada iki belirləyici məqamı xatırlamaq gəreker, birincisi “nazım” anlayışının kendisi xarakterlə dönmə uyğun olaraq belli başkalaşmalara maruz qalır, ikincisi şiirin estetik-poetik xarakterlərini bilən əhlakî, etik, estetik və felsefi ölkələrinin milli birlik və bərabərliğini saqlar. Azərbaycan edebiyatında nazım böyük yer tutar.

Konu seçimi və öznenin gelişimi, nazım sözünün somut olmayan zenginliyi və çox anlamlılığı, bu və bir çox başqa estetik usullər öz çox asırlık tarixində insan sözü aracılığıyla evrensel sihirli etki sistemi vermişdir. Bu sisteme milil nazım denir. Bu durum bir çox özel nitelikleri ile seciyelenen çağdaş Azərbaycan şiirinin ilmi gelişmesi imkânlarını da ciddi etki göstermişdir. Bu ilk başta 12. əsr dehalərindən Efzeleddin Hakanî Şirvanî'den və Şeyh Nizamî Gencevî'den kaynaklanır.

Anahtar Kelimələr: Şiir, nazım, kasidə, maneviyat, sülüm, ədalət.

ABSTRACT

Modern Azerbaijani lyricism represents the flourishing of centuries-old national poetry. It embodies a historically determined pattern rather than a coincidental whim of the genre. The analysis of lyric poetry, primarily, necessitates an investigation into the national poetic language and aesthetic values of the Azerbaijani people. In other words, we must perceive this literary phenomenon as a unified spiritual event, without fragmenting it into constituent parts.

Modern lyrics should also be interpreted from the perspective of historical poetics – not merely in a chronological sense, but in terms of clarifying the national characteristics of Azerbaijani poetry and identifying its profound roots. It is essential to remember two defining points: first, the concept of “poetics” itself undergoes certain metamorphoses in accordance with specific eras; second, the artistic-poetic features of lyrics are determined by a specific national complex of a people's moral, ethical, aesthetic, and philosophical ideas.

Lyric poetry occupies a significant place in Azerbaijani literature. The choice of theme and plot development, the figurative-metaphorical richness, and

the polysemy of the poetic word – these and many other artistic methods have provided a universal system of “magical influence” through the human word throughout its centuries-old history. This system is defined as national poetics. This circumstance has significantly influenced the scholarly development of modern Azerbaijani lyrics, characterized by many specific features that originate primarily from the 12th-century geniuses, Afzaladdin Khagani Shirvani and Sheikh Nizami Ganjavi.

Key Words: poetry, lyrics, qasida (ode), elegy, spirituality, oppression, justice.

АННОТАЦИЯ

Современная азербайджанская лирика олицетворяет собой расцвет многовековой национальной поэзии. Она представляет собой не случайную прихоть жанра, а исторически детерминированную закономерность. Анализ лирики требует, прежде всего, исследования национального поэтического языка и эстетических ценностей азербайджанского народа. Иными словами, мы должны воспринимать это литературное явление как целостный духовный феномен, не разделяя его на отдельные составляющие.

Современную лирику следует интерпретировать с точки зрения исторической поэтики – не столько в хронологическом аспекте, сколько с позиции выявления национальных особенностей азербайджанской поэзии и определения её глубоких истоков. Здесь важно учитывать два определяющих момента: во-первых, само понятие «поэтика» претерпевает определенные метаморфозы в соответствии с конкретной эпохой; во-вторых, художественно-поэтические особенности лирики определяются специфическим национальным комплексом нравственных, этических, эстетических и философских идей народа.

Лирика занимает фундаментальное место в азербайджанской литературе. Выбор тем и развитие сюжета, образно-метафорическое богатство и многозначность поэтического слова – эти и многие другие художественные приемы на протяжении многовековой истории сформировали универсальную систему «магического» воздействия посредством человеческого слова. Данная система именуется национальной поэтикой. Это обстоятельство оказало серьезное влияние на возможности научного развития современной азербайджанской лирики, характеризующейся множеством специфических особенностей, истоки которых восходят к гениям XII века – Афзаладдину Хагани Ширвани и Шейху Низами Гянджеви.

Ключевые Слова: стихотворение, лирика, касыда, элегия (мерсийе), духовность, гнет, справедливость.

Giriş

Xaqani poeziyasında orijinallıq, yeni nəfəs, zəmanəyə uyğun poetik lövhələr, mənərələr, milli təfəkkürün zəmanə ilə ayaqlaşması, dövrə uyğun modern poeziya elementləri açıq şəkildə duyulur.

Xaqanini şeir mülkünün Xaqanı adlandırırlar. Xaqan isə məlumdur ki, “böyük”, “ata”, “hakim”, “hökmdar” anlamına gəlir. Belə ki, Xaqani tək Azərbaycan ərazisində deyil, bütün müsəlman Şərqində ən qüdrətli şairlərdən biri, eyni zamanda dövrünün bütün şairlərinin ustadı sayılırdı. Çünki onun şeiriyətində insani keyfiyyətlər, əxlaq, tərbiyə, zülmə-ədalətsizliyə baş əyməmək, elm öyrənmək, biliyini artırmaq, böyüyə, ağsaqqala, ağbirçəyə qiymət vermək və ilaxır mənəvi xüsusiyyətlər ön plana çəkilir, bu da öz növbəsində xalqın dini, milli-mənəvi dəyərlərini zənginləşdirmək üçün çox önəmli rol oynayırdı.

Əsas mətn. Əfzələddin Xaqani 1126-cı ildə Şamaxıda doğulmuşdur. Bu elə bir dövr idi ki, Şamaxı Şirvanşahlar dövlətinin paytaxtı idi, lakin həmin dövrdə, yəni 1192-ci ildə Şamaxıda baş verən dəhşətli zəlzələdən sonra paytaxt Bakı şəhərinə köçürülmüşdü. Lakin Şamaxı uzun illər paytaxt olduğundan Şirvanşahlar dövlətinin inkişafında, xalqın maariflənməsində mühüm rol oynamışdır. Elə bu səbəbdən də Şamaxıda Xaqani, İmadəddin Nəsimi, Hacı Zeynalabdin Şirvani, Fələki Şirvani, Kafiəddin Ömər ibn Osman kimi filosof şairlər, mütəfəkkirlər yetişmişdir.

Əfzələddin Xaqani Azərbaycan ədəbiyyat xəzinəsinə ləllər, cəvahirilər bəxş etmiş bir dühadır ki, onun əsərləri hələ də sənət qədri bilənlərin qəlbində yaşayır və yəqin ki, qiyamətə qədər yaşayacaqdır. Məlumdur ki, Xaqani də müasiri Nizami Gəncəvi kimi dövrün tələblərinə uyğun olaraq əsərlərini fars dilində yazmışdır. Lakin bu o demək deyildi ki, istər Nizami, istər Xaqani fars dilini doğma dilləri türk dilindən üstün tutmuşlar. Bu, yuxarıda qeyd olunduğu kimi dövrün, əsasən də hakim dairələrin tələbi idi. Nizamişünasların əksəriyyəti qeyd edir ki, Nizami farsca yazsa da onun əsərlərində türk ruhu, türk mənəviyyəti, türk qəlbi var idi. Əgər biz Xaqaninin yaradıcılığını gözdən keçirsək, onun da poetik ifadələrinin türk hissiyatı ilə cilalandığını görürük. Bundan əlavə Xaqani özünü “Töhfətül-İraqeyn” əsərində Oğuz Türkü adlandırmış, Türklərin qədim vətəni kimi Turan və Xəzran adlarını çəkmişdi.

Bir Əcəm türkiyəm, dəricə deyən,

Yalvac tanıyanam, Tanrı istəyəm [8, s.11].

Xaqani şair-filosof idi, belə ki, onun bir çox əsərlərində bu özünü bariz şəkildə büruzə verir. Onun yaradıcılığında nəsihətəməz ifadələr, hikmətəməz tövsiyələr kifayət qədər var. Məsələn, şairin insanlara acından misgin vəziyyətə düşsən belə, meşşanlardan yardım istəmə, – hikmətəməz nəsihəti insanı dərin düşünməyə, haram yeyənlərdən uzaq durmağa səsləyir: “*Əgər istəyirsən ki, qəlbin yaralanmasın, vərəm və aclıq törədən dövlətli adamların qapısına yardım üçün getmə...*” [8, s.611]

Şair insan və dünya haqqında bir sıra fəlsəfi fikirlər söyləmişdir. O, “lirik mən” ilə çıxış edərkən özünün nə qədər gözü tox olduğunu, daha doğrusu dünya

malında gözü olmadığını və məhz bu məziyyətinə görə Uca Allah yanında alını açıq, üzü ağ olduğunu bəyan edir:

*Xəzinə versələr mən Xaqaniyə,
Mənim verdiyimdən çox olmaz, inan.
Fələk heyran qalmış bu əsrərə ki,
Nələrə qadirdir bir müdrik insan* [8, s.439].

Xaqani yaradıcılığı dövründən bu günə qədər nümunə olmuş, müsəlman Şərfinin bir çox şairləri onun əsərlərindən bəhrələnmiş və bununla da müsəlman Şərfinin ən görkəmli şairləri sırasına daxil olmuşlar.

Məşhur İran tədqiqatçısı Qafar Kəndli-Herisçi qeyd edir ki, Xaqani poeziyası öz dövründən bu günə qədər bir çox sənətkarlar üçün örnək olmuşdur [6, s.15].

Xaqaniyə qədər istər Azərbaycan, istərsə İran ərazisində şairlər əsasən şeiriyyətdə rəmzlərlə əsərlər yaradır, bir çox hallarda bir sıra oxucuların anlaya bilmədiyi rəmzlərdən istifadə edirdilər. Lakin Xaqani əsərlərini bilavasitə hər bir oxucunun anlaya biləcəyi, sadə, rəvan şəkildə yaradır, eyni zamanda onlara geniş mənə verirdi. Şairin yaradıcılığında insan xarakteri, təlatümlü, ziddiyətli hadisələr, müsbət və mənfi surətlər qabarıq şəkildə əks edilir.

Tədqiqatçı-alim Məmmədəğa Sultanov Xaqanini Azərbaycanda İntibah dövrü ədəbiyyatının ilk qüdrətli nümayəndəsi adlandırır və onun ədəbiyyata güclü ictimai humanist məzmun gətirdiyini vurğulayır [8, s.5].

Məmmədəğa Sulanovun sözlərinə rəğmən deyə bilərik ki, Xaqani şeirdə bir növ inqilab yaratmışdır. Məsələn, şair misralarında dərin fəlsəfi ifadələrlə bərabər, tamamilə yenilikçi kimi çıxış edərək Müqəddəs Qurani-Kərimdən qaynaqlanan bəlağət, bədiyyat elmləri ilə yaradıcılığını həddindən artıq zینətləndirmiş və zənginləşdirmişdir. Şairin elmi fəhmi, poetik təxəyüllü bilavasitə müqəddəs Qurani-Kərimin mübarək ayələrinin təsiri ilə inanılmaz dərəcədə işıqlanmış və ədəbi irsində bədii təsvir sisteminin qurulmasına özünün olduqca müsbət təsirini göstərmişdir. Məhz bu səbəbdən də poetik təxəyyülün gerçəkləşməsi üçün işlənən bədii təsvir sistemi həm də bu ifadə vasitələrindən ibarətdir. “Hüsni-təlillər”, “əkslər”, “təbdillər”, “tədvirlər”, eyni zamanda istər klassik, istərsə də müasir poeziyada ən çox işlənən “istiarələr”, “təkrirlər” daim onun şeirlərinin bəzəyi olmuşdur:

*Xaqani, hümmətlə yaşasan əgər,
Olmazsan mənsəbə, qızıla nökrər.
Yolu əyri gedən vəzirdən başdır
Yolunu düz gedən mərd piyadələr* [4].

Şair burda “hüsni-təlil” ifadə vasitəsindən istifadə etmişdir. Məlumdur ki, “hüsni-təlil”də bir sifət ədəbi səbəb kimi həqiqi səbəbin yerinə işlədilir.

Bir sözlə Xaqani poeziyada bir yenilikçi kimi çıxış edərək bədii ifadə vasitələri ilə şeirə təkcə obrazlılıq verməklə kifayətlənməmiş, demək olar ki, bir çox misralarında hikmətamiz nəsihətlər xəzinəsi yaratmışdır. Bu misralarda həm də Uca Allahın nizam-intizamı ilə təbiətin harmoniyası özünü şahmat fiqurlarında təsdiqləyir. Belə ki, tarix boyu mərd piyadalar, yolunu azmış vəzirlərdən

mərdliklərinə, vətənpərvərliklərinə, cəsarətlərinə görə qat-qat üstün olmuşlar. Göründüyü kimi burada şairin “təşbeh” bədii ifadə vasitəsi şeirə sözlə ölçülə bilməyən zənginlik gətirir.

Tədqiqatçı-alim Nüşabə Araslı isə Xaqaninin Azərbaycan ədəbiyyatında ilk orijinal fəlsəfi poeziya nümunələrinin və ilk poemanın yaradıcısı olduğunu bildirir [1].

Xaqani Azərbaycan ədəbiyyatında həbsxana mövzusunun (həbsiyyə) fəlsəfi müstəviyə qaldıran ilk şairdir. Şamaxıda həbsdə olduğu vaxt yazdığı şeirlər sadəcə şikayət deyil, azadlıq və insan ləyaqəti haqqında manifestdir.

Məlumdur ki, Xaqani də Nizami kimi sadəcə mədhiyyəçi saray şairi olmayıb. “Töhfətül-İraqeyn” (İki İraqın töhfəsi) poemasında o dövrün feodal zülmünü, saray intriqalarını və ədalətsizliyi tənqid edib. Bu əsər həm də ədəbiyyatımızda ilk mənzum səfərnəmə sayılır.

Onun məşhur qəsidələrindən olan “Mədain xarabalıqları” keçmişin əzəməti ilə bugünkü faniliyi üz-üzə qoyur. Şair Kəsra sarayının qalıqlarına baxaraq zalım hökmdarların sonunun nə olacağını dahiyənə şəkildə təsvir edir.

Xaqani yaradıcılığı “mürəkkəb üslub” (səbk-i xorasani və iraqi arasında keçid) ilə seçilir. O, astronomiya, tibb, fəlsəfə və məntiqlə bağlı terminləri şeirə elə gətirib ki, onun əsərlərini tam anlamaq üçün ciddi savad lazımdır.

Şair hər nə qədər qəsidə ustadı olsa da, həm də zərif aşıqanə qəzəllərin müəllifidir. Onun lirik qəhrəmanı həm qürurludur, həm də sonsuz kədər içindədir.

Onu da qeyd edək ki, şair “Xaqani” təxəllüsünü götürməzdən əvvəl “Həqiqi” (Həqiqətlər carçısı) təxəllüsü ilə yazırdı. Şairin əsil adı isə İbrahim idi.

“Töhfətül-İraqeyn” (İki İraqın töhfəsi) poeması Xaqani yaradıcılığının zirvəsi olmaqla yanaşı, Yaxın Şərq ədəbiyyatında tamamilə yeni bir cığır açmış əsərdir.

Bu poema 1157-ci ildə tamamlandı və Azərbaycan ədəbiyyatında ilk mənzum səyahətnamə (səfərnəmə) və memuar nümunəsi hesab olunur. Əsər şairin Şamaxıdan çıxıb Məkkə və Mədinəyə, həmçinin İraq-Əcəm və İraq-Ərəb bölgələrinə etdiyi səfərdən bəhs edir. Maraqlıdır ki, şair əsərini əvvəlcə “Töhfətül-xəvatir və zibdətül-zəməir” adlandırmışdı.

Əslində bu əsər sadəcə yol xatirələri deyil, fəlsəfi bir essedir: Xaqani burada saray mühitinin riyakarlığını, quldurları və “insanlığa hörməti olmayanları” kəskin şəkildə pisləyir və qürbətdə olsa da, vətəni, oradakı dostlarını, xüsusən əmisi Kafəddini böyük ehtiramla yad edir. Poema qəsidə, rübai və məsnəvi formalarının unikal “montaj texnikası” ilə birləşməsi Xaqaninin orijinallığının bir göstəricisidir.

Şair əsərin başlanğıcında dünyanın faniliyini belə təsvir edir:

*Bu qara torpaqla mavi asiman,
Qoymuşdur dünyada bizləri heyran...
Sarsılır varlığın indi təməli,
Açıq qapıları bir heçlik əli [5].*

“Töhfətül-İraqeyn” poemasındakı dərinlikləri anlamaq üçün şairin ruhundakı iki böyük sarsıntıya baxmaq lazımdır: saraydan canını qurtarmaq istəyi və Mədain xarabalıqlarının verdiyi ibrət dərsi.

Xaqani üçün saray sadəcə iş yeri deyil, mənəvi bir zindan idi. O, bu əsərdə saray mühitinin riyakarlığını və nadanlığını kəskin şəkildə inkar edir. Şair dövlətli adamların qarısına yardım üçün getməyi mənəviyyatın ölümü sayır və “bu yeni ərsəyə gəlmişlərin karvansarayında” (sarayda) qalmamağı tövsiyə edir. Onun saray əleyhinə çıxışı həm də xalqın kədərinə şerik olmasından qaynaqlanırdı.

Səfəri zamanı Sasanilərin paytaxtı Mədainin qalıqlarını görəndən şair, dünya ədəbiyyatının ən güclü fəlsəfi qəsidələrindən birini, “Mədain xərabeləri”ni yazır. Əsərin əsas ideyası budur ki, şair Taği-Kəsra sarayının viranəliyini göstərərək sübut edir ki, zülm üzərində qurulan bütün şöhrətlər bir gün torpağa qarışacaq. Əsərin fəlsəfi dərinliyi isə odur ki, şair Mədaini bir “ibrət aynası” adlandırır və müasirlərini tarixdən dərslər almağa səsləyir.

Şairin zindan şeirləri (Həbsiyyələr) Azərbaycan ədəbiyyatında fəlsəfi-ictimai kədərin ən yüksək zirvəsidir. Şair Şirvanşah I Axsitanın əmri ilə Şabran qalasında həbs olunarkən yazdığı bu əsərlərdə sadəcə öz taleyini deyil, bəşəri ədalətsizliyi sorgulayır.

Xaqani həbsdə olduğu müddətdə azadlığı fiziki yox, mənəvi bir kateqoriya kimi təqdim edir. Onun zindan şeirləri iki əsas xətt üzərində qurulub Taleyin və dövrün haqsızlığından şikayət, eyni zamanda Şairin daxili azadlığının və elminin zəncirlərdən daha güclü olması.

Şair haqqında bir çox şərqşünaslar və tədqiqatçılar dahiyənə fikirlər söyləmişlər.

Yevgeni Bertels (Görkəmli şərqşünas):

“Xaqaninin zindan şeirləri Şərq poeziyasında tamamilə yeni bir janrın – “Həbsiyyə”nin təməlini qoydu. O, dörd divar arasında olarkən kainatın genişliyindən danışan ilk şairdir” [10, s.493].

Professor Xəlil Yusifli şairin hakim dairələrə qarşı üsyanını cəmiyyətin mənəvi böhranının əks-sədası kimi qiymətləndirir:

“Xaqani həbsiyyələrində şairin fəryadı bir şəxsin ağrısı deyil, bütöv bir cəmiyyətin mənəvi böhranının sədasıdır. O, zindanda özünü “fil” (əzəmət rəmzi), düşmənlərini isə “milçək” adlandırmaqla mənəvi üstünlüyünü nümayiş etdirirdi” [8, s.8]

Akademik Həmid Araslı bu qəsidəni bəşəriyyətin bir növ faciəsi kimi hallandırır:

“Xaqani zindanı mənəvi təmizlənmə yeri kimi görürdü. Onun “Həbsiyyə” qəsidəsi təkcə Azərbaycanın deyil, dünya ədəbiyyatının ən sarsıdıcı insanlıq dramlarından biridir” [3, s.84].

Şair zindandakı vəziyyətini belə təsvir edir:

Ayağım bağlıdır, könülüm pərişan,

Nə dostdan bir xəbər var, nə də yardan...

*Bu zindan dar deyil mənim ruhuma,
Ruhum sığmır bu dünyə zindanına.*

Xaqani zindanda belə hökmdara boyun əyməmiş, əksinə öz elmi dərəcəsini vurğulamışdır. O, məşhur qəsidəsində deyirdi ki, mənim fikrim göylərdə gəzir, halbuki bədənim bu torpaq qatında məhbusdur.

Xaqaninin zindandan dostlarına, xüsusən də İzzəddin Şirvaniyə yazdığı mənzum məktublar sadəcə xahişnamə deyil, sadiqlik fəlsəfəsinin ən yüksək zirvəsidir. Şair bu məktublarda dostluğun “müqəddəs and” olduğunu və zülm qarşısında yalnız mənəvi birliyin sağ qaldığını göstərir.

Xaqani zindanda olarkən dostu İzzəddin Şirvaniyə məktublar yazmışdır və bu məktublar da öz növbəsində həmin dövrün ziddiyyətlərini, təlatümlərini əks etdirən “arxiv sənədləri”dir. Xaqanişünas alim Professor Qafar Kəndli bu məktublarnı Azərbaycan ədəbiyyatında mühüm rol oynadığını qeyd edir:

“Azərbaycan ədəbiyyatında epistolyar (məktub) janrının bədii-fəlsəfi zirvəsidir. Bu məktublarda şair fərdi kədərindən daha çox, intibah dövrü ziyalisinin cəmiyyətdəki tənhalığını qələmə alıb” [6, s.15].

Məmmədəğa Sultanov bu məktubları dövrün ictimai-siyasi mənzərəsinin əks-sədası olduğunu vurğulayır:

“Xaqani bu məktublarda dostluq anlayışını ilahiləşdirir. Onun üçün İzzəddin sadəcə bir dost deyil, həm də sənətinə və şəxsiyyətinə sığınacağı mənəvi bir limandır. Şairin bu yazışmaları dövrün ictimai-siyasi mənzərəsini öyrənmək üçün ən dürüst mənbədir” [9, s.7]

Çex şərqşünası Jan Ripka isə bu məktubları Xaqaninin daxili zənginliyinin aynası kimi dəyərləndirir:

“Xaqaninin mənzum məktubları onun daxili dünyasının güzgüsüdür. O, bu əsərlərdə həm bir filosof, həm də haqsızlığa uğramış məğrur bir sənətkar kimi çıxış edir. Onun dostluğa verdiyi dəyər Şərq poeziyasında nadir hadisədir” [11].

Məktublardakı sədaqət motivləri ön plana çəkilmişdir. Şair zindanda fiziki cəhətdən əziyyət çəksə də ruhunun azadlığını bəyan edir:

“Ey İzzəddin, sənin eşqin mənim üçün zindan zəncirindən daha möhkəmdir. Bədənim Şabranda olsa da, ruhum sənin yanındadır”.

Bu sətirlər göstərir ki, Xaqani üçün fiziki həbs yox, mənəvi xəyanət əsl ölümdür.

Bu məktublar sübut edir ki, Xaqani həbsdə olarkən tamamilə unudulmamışdı; dövrün mütərəqqi ziyalıları onun azadlığı üçün gizli və aşkar fəaliyyət göstərirdilər.

“Vəhşətül-fətan” (və ya bəzi mənbələrdə “Nəhşətül-fətan”) qəsidəsi Xaqani yaradıcılığının ən tünd, ən qaranlıq və ən dərin fəlsəfi qatıdır. Bu əsər şairin dünyadan, insandan və nəfsin azgınlığından duyduğu ekzistensial dəhşətin (vəhşətin) poetik ifadəsidir.

Bu qəsidədə Xaqani gəncliyin ehtiraslarını, dünyanın aldadıcı parlıtısını və insanın öz daxili “heyvani” (nəfsi) ilə mübarizəsini təsvir edir. O, dünyanı bir xarabazarlığa, insan nəfsini isə bu xarabalıqda ulayan bir canavara bənzədir.

Professor Qafar Kəndli bu qəsidəyə öz münasibətini bu şəkildə bildirir:

““Vəhşətül-fətan” qəsidəsi Xaqaninin daxili intibahının, öz nəfsinə qarşı elan etdiyi müharibənin manifestidir. Şair burada insanı maddi aləmin qandallarından qopub mənəvi ucalığa səsləyir. Bu əsər orta əsr fəlsəfi poeziyasının ən mürəkkəb nümunələrindən biridir” [6, s.17].

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında silinməz izlər buraxmış akademik Həmid Araslı bu qəsidədə Xaqaninin cahil insanların “vəhşət”, cəhalət yuxusunda olduğunu xarakterizə edir:

“Bu qəsidədə Xaqani bir filosof kimi çıxış edərək, cəmiyyətdəki pozğunluğu gəncliyin azgınlığı kontekstində təhlil edir. O, “vəhşət” dedikdə həm də dövrün elmə və sənətə verdiyi dəyərsizlikdən doğan sarsıntıni nəzərdə tutur” [3, s.85].

Məşhur alman şərqşünası Annemari Şimmel şairin “vəhşət” fəlsəfəsini bu cür şərh edir:

“Xaqaninin bu qəsidəsindəki bədii təsvirlər şairin tənhalığının fəlsəfidir. O, kainatın sirləri qarşısında aciz qalan insanın qorxusunu “vəhşət” termini ilə elə ustalıqla verir ki, bu, sonradan sufi poeziyasına da böyük təsir göstərmişdir” [12].

Göründüyü kimi şairin bu qəsidədə ali məqsədi cəhalət girdabında çapalayan insanların məhz ağılsızlıq və elmsizlik üzündən bu vəziyyətə düşməsinə ön plana çəkir:

“Öz daxilindəki vəhşini ram etməyən kəs, xarici aləmdə ədalət axtarmasın”.

Şair bu adı təsadüfən seçməyib. Orta əsr terminologiyasında bu, həm “qorxu”, həm də “tənhalıqdan doğan ürkəklik” deməkdir. Xaqani cəmiyyəti mənəviyyatsız gördüyü üçün özünü o cəmiyyətdə “vəhşi” (yad) hiss edirdi.

Tədqiqatlardan məlumdur ki, Şeyx Nizami Gəncəvi ondan yaşda byük olan Xaqaninin şeiriyyətini və şəxsiyyətini əziz tutmuş, hüsnü-rəğbət göstərmiş və Xaqani Allah rəhmətinə qovuşarkən “ağı” yazmışdır. Nizami Gəncəvinin Xaqani Şirvaninin vəfatı münasibətilə yazdığı o məşhur ağı (mərsiyə) həm iki dahi arasındakı ehtiramın, həm də sənətkarın sənətkara verdiyi dəyərin ən ali nümunəsidir. Nizami bu itkini sanki öz ruhunun bir parçasının itməsi kimi qələmə almışdır.

Nizami Xaqaninin ölüm xəbərini alanda çox sarsılmış və bu məşhur beytləri yazmışdı:

Deyirdim ki, Xaqani mənim üçün ağı deyəcək,

Heyf ki, mən onun üçün ağı deməli oldum! [8, s.5].

Akademik Həmid Araslı Xaqaninin ölümündən Nizamının son dərəcə sarsıldığına səbəbini Azərbaycanın gur səslə sənətkarının susması kimi səciyyələndirir:

“Nizamini sarsıdan təkə bir şairin ölümü deyil, Şirvanın və Gəncənin, bütövlükdə Azərbaycanın ən gur səslə sənətkarının susması idi. Bu ağı, Nizamının Xaqani sənətinə verdiyi ən böyük qiymətdir” [3, s.86].

Xaqanı tədqiqatçısı professor Xəlil Yusifli Nizaminin bu mərsiyəni yazma-la özünün nə qədər yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik olduğunu subut edən bariz göstəricidir:

“Nizami bu kiçik mərsiyəsi ilə sübut etdi ki, dahilik paxıllıqdan ucadır. O, Xaqanini özünə mənəvi ata və ustad sayırdı” [8, s.7].

Təzkiyəçi Lütfəli bəy Azər özünün “Atəşgədə” təzkiyəsində bu bağlılığı bu şəkildə dəyərləndirir:

“Nizami kimi bir ustadın Xaqanı haqqında dediyi o bircə beyt, Xaqaninin nə qədər uca bir məqamda olduğunu sübutdur” [2].

Təsadüfə deyil ki, Nizami özünün “Leyli və Məcnun” poemasında da Xaqanidən söz açmış, onu şeir mülkünün xaqanı (hökmdarı) adlandırmışdır. Maraqlıdır ki, hər iki şair eyni ədəbi məktəbin – Azərbaycan poetik məktəbinin ən parlaq simalarıdır və bir-birini mütaliə edərək zənginləşmişlər.

Xaqaninin “Xətmi-sülük” (Yolun sonu) əsəri “kodlaşdırılmış” əsəridir. Bu poema şairin ömrünün son illərində yazdığı, fəlsəfi-sufi baxışlarının cəmləndiyi bir vəsiyyətnamə mahiyyətindədir. “Xətmi-sülük” mənəvi ucalığa can atan insanın keçdiyi mərhələlərdən bəhs edir. Şair burada dünyanı “zindan”, ruhu isə “məhbus” kimi təsvir edərək, bu zindandan qurtuluş yolunu (sülük) göstərir. Bu yol elmdən, mərifətdən və nəfsin öldürülməsindən keçir.

Professor Qafar Kəndli Xaqaninin bu əsərdə artıq insani keyfiyyətlərin, fəzilətlərin vəhdətində durduğunu və bu dünyadan bütün günahlardan təmizləniş şəkildə köçəcəyinin təsdiqini səciyyələndirir:

“Xətmi-sülük” əsərində Xaqanı artıq saray şairi və ya şikayətçi məhbus deyil, o, kamil bir arifdir. Şair bu poemasında özünün bütün həyat yoluna yekun vurur və maddi aləmdən mənəvi aləmə keçidini elan edir. Bu əsər Xaqanı fəlsəfəsinin son nöqtəsidir” [6, s.17].

Akademik Həmid Araslı Xaqaninin bu poemada ən anlaşılıqlı və sadə şəkildə daxili mənini “fəth” etdiyini xarakterizə edir:

“Bu poemada Xaqanı rəmzlər və simvollar dilindən geniş istifadə edir. Onun 'səfəri' coğrafi deyil, mənəvidir. O, bu əsərlə sübut edir ki, insan yalnız daxili 'mən'ini fəth etməklə azad ola bilər” [3, s.86].

Professor Xəlil Yusifli isə bu əsərdə Xaqaninin fitri istedadı və heyvətəməz dərəcədə elmi fəhmə malik olduğunu vurğulayır:

““Xətmi-sülük” Azərbaycan ədəbiyyatında fəlsəfi məsnəvi janrının ən ağır nümunələrindən biridir. Burada şair tibb, astronomiya və ilahiyat biliklərini sufi terminləri ilə elə birləşdirib ki, əsəri şərh etmək üçün böyük bir ensiklopedik bilik tələb olunur” [8, s.12].

Məlum məsələdir ki, Uca Allah insanı mələklərdən də üstün yaratmışdır. Lakin insan öz nəfsinə uyanda və nəfsinin tələbləri ilə hərəkət edəndə insani keyfiyyətlərini itirib mənəvi uçuruma yuvarlanır. Bu səbəbdən də şair bu əsərdə insanın ucalığını belə təsvir edir: *“Sən ey insan, göylərdən də ucasan, kifayət ki, öz*

daxilindəki gövhəri tanıya biləsən". Şair biliyi (elmi) ruhun qanadı sayır və elmsiz insanı "yerə çökən kölgə"yə bənzədir.

Xaqani tədqiqatçısı professor Məmmədəğa Sultanov Xaqanini özündən sonrakı nəsillər üçün miras qoymuş, Azərbaycan və müsəlman Şərfinin ədəbiyyatında dəyərli bir məktəb yaratmış bir sənətkar hesab edərək yazır:

"Xaqani poeziyası öz dövründən başlayaraq bu günədək Şərfin, o cümlədən Azərbaycanın bir çox sənətkarları üçün örnək olmuşdur. Əmir Xosrov Dəhləvi, Əbdürrəhman Cami, Əbülqasım Şirazi Əmri, Məhəmməd Füzuli, Seyid Əzim Şirvani kimi söz xiridarları Xaqani Şirvani irsindən təsirlənmiş, Xaqanini özlərinə ustad hesab etmişlər. Seyid Əzim Şirvani "Xaqani yaradıcılığını yüksək qiymətləndirərək onu "Hünərin kəsərli qılınçı" adlandırmışdır" [7, s.109].

Nəticə. Azərbaycan ədəbiyyatı XII əsrdə Nizami Gəncəvinin yaradıcılığında ən uca zirvəyə çatmışdır. Məlumdur Nizami Gəncəvi bütün dünya mütəfəkkirlərinin yaradıcılığını mütaliə etmiş və onların külliyyatından əsərlərində əsasən tarixi mənbələr kimi istifadə etmişdir. Lakin Nizami Gəncəvi məhz Xaqani Şirvanini özünə ustad saymış, onun dəsti-xəttini olduqca yüksək qiymətləndirmişdir.

Xaqanini Azərbaycan şeirinə yenilik, orijinallıq, təzə nəfəs gətirmiş və bununla da tək Azərbaycan şeirinə deyil, müsəlman Şərfinin xəzinəsinə mükəmməl şəkildə yaradılmış ədəbi irs ərməğan etmişdir.

Xaqani həmişə populyardır, hər zaman sənət sevelər tərəfindən mütaliə edilir, oxunur, sevilir. Təsadüf deyil ki, başı daima dövlət işlərinə qarışan Azərbaycanın cənab Prezidenti bu dahi şairi yenə yada salaraq ona olan hüsnü-rəğbətini, şairin 900 illik yubileyinin keçirilməsi üçün sərəncam imzalamaqla bəyan etmişdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Araslı, N. Xaqani poeziyasında günəş obrazı // – Bakı: Risalə, araşdırmalar toplusu, – 2020. № 2 (19), – 52-60 s.
2. Azər, L. Atəşkədə / L.Azər. – Bombay, – 1860. – 452 s.
3. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi: [3 cildə] / ümumi red.: S.Vurğun, M.İbrahimov, M.A.Dadaşzadə; cildin red.: H.Araslı, M.Quluzadə, M.C.Cəfərov – Bakı: AzSSR EA, – c.1. – 1960. – 589 s.
4. Xaqani Şirvani – Rübailər: [elektron resurs] / URL: <https://ens.az/az/xaqani-sirvani-rubailer>
5. Xaqani Şirvani. Töhfətül-İraqeyn: [elektron resurs] / URL: <https://ru.scribd.com/document/975916174/Xaqani-Shirvani-Tofetul-Iraqeyn>
6. Kəndli-Herisçi, Q. Xaqani Şirvani (həyatı, dövrü və mühiti) / Q.Kəndli-Herisçi. – Bakı: Elm, – 1988. – 592 s.
7. Sultanov, M. Xaqani Şirvani (həyatı və yaradıcılığı haqqında) / M.Sultanov. – Bakı: Azərnəşr, – 1954. – 112 s.
8. Şirvani, Xaqani. Seçilmiş əsərləri / Xaqani Şirvani. tərt. ed. M.Sultanov; ön sözün müəl. və elmi red. X.Yusifli – Bakı: Lider, – 2004. – 672 s.

9. Şirvani, Хақани. Seçilmiş əsərləri / Хақани Şirvani. tərt. ed. M.Sultanov – Bakı: Yazıçı, – 1987. – 646 s.

10.Евгений, Э. Б. Избранные труды. Низами и Фузали / Э.Б.Евгений. – Москва: Вост., лит., –1962. – 553 с.

11.Рупка, J. History of Iranian Literature / J.Рупка. – Dordrecht, – 1968. – 942 p.

12.Schimmel, A. A Two-Colored Brocade: The Imagery of Persian Poetry / A. Schimmel. – Carolina: The University of North Carolina Press, – 1992. – 558 p.

ZƏMANƏMİZİN MUĞAM SULTANI
ZAMANIMIZIN MUGAM SULTANI
THE MUGHAM SULTAN OF OUR TIME
СУЛТАН МУГАМА НАШЕГО ВРЕМЕНИ

Almaxanın ƏHMƏDLİ*

XÜLASƏ

Çox qədim zamanlardan əcdadlarımız əkin əkərkən, torpağı şumlayarkən, cüt sürərkən əmək nəğmələri ifa edirmişlər. Zaman-zaman bu nəğmələr xalq mahnılarına çevrilib. Lakin bu nəğmələrin, mahnıların hikməti onların yeddi məqamda olması idi ki, sonradan bu məqamlar istedadlı insanlar tərəfindən muğamlara çevrilməmişlər. Zaman keçəndən və əruz vəzni ölkəmizə ayaq açandan sonra qəzəl janrı şeirsevərlərin ruhuna sirayət etmiş və onlar əruzun cürbəcür bəhrlərində sənət nümunələri yaratmağa başlamışlar. Orta əsrlərdən isə əsasən məhəbbət qəzəlləri muğam üstündə oxumuş və bu muğamları ifa edən xanəndələr el şənliklərinin bəzəyi olmuşlar.

Onu da deyək ki, Azərbaycanda hələ muğamdan çox əvvəl aşiq yaradıcılığı mövcud idi və muğam meydana gələndən sonra hər iki sənət Azərbaycanın şən məclislərində yan-yanı insanları feyziyab etmişlər.

Açar Sözlər: Muğam, xanəndə, məclis, qəzəl, şeir, əruz vəzni, sənət

ÖZ

Çox eski zamanlardan atalarımız ekin ekerken, toprağı sularken, çift sürərkən iş ezgileri fa ederlermiş. Zaman zaman bu nağmeler (ezgiler) halk türkülerine çevrilmiştir. Ancak bu ezgilerin, türkülerin hikmeti onların yedi makamda olması idi ki sonradan bu makamlar yetenekli insanlar tarafından mugamlara dönüşmüştür. Zaman geçtikçe ve aruz ölçüsü ülkemize ayak açtıktan sonra gazel türü şiirsevərlərin ruhuna sirayət etmiş və onlar aruzun çeşitli türlerinde sanat örnekleri ya-

* Azərbaycanlı müğənni, AzTV -nin solisti, Beynəlxalq Muğam Mərkəzinin solisti, VI Muğam Televiziya Müsabiqəsinin qalibi. Bakı/AZERBAIJAN Azərbaycan Devlet Televizyonu ve Radyosu / Uluslararası Muğam Merkezi solisti (ehmedli.almaxanim@mail.ru)

ratmaya başlamışlardır. Orta asırlarda ise aslında sevgi gazelleri mugam olarak okumuş ve bu mugamları icra eden hanendeler halk şenliklerini süsü olmuşlardır.

Şu anda diyelim ki Azerbaycan'da hele mugamdan çok önce âşık sanatı vardı ve mugam meydana geldikten sonra her iki sanat Azerbaycan'ın eğlence meclislerinde yan-yan insanları huzur ve mutluluğa erişmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mugam, hanende, meclis, gazel, şiir, aruz ölçüsü, sanat.

ABSTRACT

Since ancient times, our ancestors have sung labor songs while cultivating the land, plowing the soil, and driving the oxen. Over time, these songs have evolved into folk songs. However, the significance of these songs and melodies lay in their being based on seven modes, which, over time, were transformed into musical scales (mughams) by talented individuals. As time passed and the aruz meter became established in our country, the ghazal genre began to infiltrate the hearts of poetry lovers, and they started to create works of art in various meters of aruz. Since the Middle Ages, love ghazals have mostly been sung over the mughams, and the performers of these mughams, known as khanandas, became an essential part of folk celebrations.

It should also be noted that before the emergence of the mugham in Azerbaijan, ashik (traditional bardic) creativity already existed, and after the development of mugham, both arts have coexisted, bringing joy to people in Azerbaijani festive gatherings.

Key Words: Mugham, singer, majlis, ghazal, poetry, aruz meter, art

АБСТРАКТ

Очень давно наши предки, занимаясь сельским хозяйством, пахали землю и возделывали поля, пели трудовые песни. Со временем эти песни стали народными мелодиями. Однако смысл этих песен и мелодий заключался в том, что они имели семь ключевых моментов, которые позже были преобразованы талантливыми людьми в мугамы. Со временем, после того как в нашу страну пришел эруз, жанр газели проник в душу любителей поэзии, и они начали создавать произведения в различных размерах эруза. С середины Средневековья, как правило, газели о любви исполнялись под мугамы, и исполнители этих мугамов становились украшением народных праздников.

Также стоит отметить, что в Азербайджане еще до появления мугама существовало творчество ашугов, и после того как мугам был создан, оба искусства вместе приносили людям радость на праздниках и торжествах Азербайджана.

Ключевые Слова: мугам, певец, маджлис, газель, поэзия, арузская поэзия, искусство.

Giriş

Muğam isə əsasən çox qədim zamanlardan cavanşirlər şəcərəsinin məskən saldığı Qarabağda musiqi məclislərini, toy düyünləri, bayram mərasimlərini şövləndirirdi. Belə ki, Qarabağın təmiz havasında, halal nemətlər yeyə-yeyə böyümüş, buzlu bulaqlardan su içmiş, dini, milli-mənəvi dəyərlərlə tərbiyə almış, adət-ənənələrə önəm vermiş, bu səbəbdən də həzin, gözəl səsə malik olan Qarabağ insanı muğamın ağır yükünü çiyinlərində daşıyaraq zəmanəmizə gətirib çıxarmışdır.

Muğam isə xalqın ruhunu, mənəvi keyfiyyətlərini, fəzilətlərini, əxlaqını xarakterizə edən çox güclü ifadə vasitəsidir. Muğam kindən-küdurətdən, xəbislikdən, paxıllıqdan uzaq, pak, təmiz, gözəl əxlaq nümayiş etdirən elə bir aynadır ki, orda Azərbaycan xalqının zəngin mədəniyyətini, ən azı on min il bundan əvvələ dayanan tarixini, yüksək mədəniyyətini görmək olar.

Qarabağ isə muğamın beşiyidir desək, yəqin ki, yanılmazdır. Çünki Qarabağda doulan hər bir çocuq artı muğam üstündə köklənir və balaca vaxtlarından cürbəcür muğam şöbələri ifa edir. Həm də burda yüksək səs diapazonu, yuxarı registirdə oxumaq qabiliyyəti özünü göstərir, belə ki, qarabağlı xanəndələrin əksəriyyəti muəamda pik nöqtə sayılan “Mənsuriyyə” zərb-muğamını qışqırmadan, necə deyərlər qızarıb-bozarmadan olduqca rahat ifa edə bilir. Belə ki, muğamı şahənə ifa edən xanəndələrdən biri də Təyyar Bayramovdur.

Əsas mətn. XIX əsrin ikinci yarısından etibarən Azərbaycanın bir çox bölgəsində ədəbi məclislər fəaliyyət göstərməyə başlamışdı. Belə məclislərdən ikisi Azərbaycanın dilbər guşələrindən olan Şuşa şəhərinin payına düşürdü. Biri Azərbaycanın gözəl şairəsi Xan qızı Natəvanın yaratdığı “Məclisi-Üns”, ikincisi isə Tarixçi, ilahiyyatçı, rəssam, xəttat, musiqişünas Mir Möhsüm Nəvvabın yaratdığı “Məclisi-Fəramuşan”.

Mir Möhsüm Nəvvabın yaratdığı “Məclisi-Fəramuşan”a o zamanın qüdrətli şairlərindən Qazi Molla Hüseyin, Rza, Əbülbərəkət, Məşədi Cəfərqulu Məşədi Əyyub Baki, Sabit, Həsənəli xan Qaradağı, Fatı xanım Kəminə kimi söz xiridarları dəvət almışdı.

Sənət xiridarları muğamla, qəzəlin də əkiz olduğunu söyləmişlər. Əgər qəzəl səsi gözəl olan bir xanəndə tərəfindən muğam üstündə oxunsa o daha ecazkar görünür və ruha daha güclü təsir göstərir. Bu baxımdan “Məclisi-Fəramuşan”a dəvət alan xanəndələr Mövlanə Füzulinin qəzəlləri ilə yanaşı, məclis iştirakçılarının da qəzəllərini oxuyur və bununla gənc şairlərə ruh verirdilər. “Məclisi-fəramuşan”a Molla Vəli, Məcid, Hacı Hüsü, Məşədi İsi, Həmid, Sadiq, Haşım, Cəmşid və sairə kimi adlı-sanlı xanəndələr dəvət almışdır.

Yuxarıda deyildiyi kimi Mir Möhsüm Nəvvab həm də musiqişünas, musiqi nəzəriyyəçisi idi. Ona görə şeirin qaydalarını bildiyi qədər də musiqinin qanunlarına yaxşı bələd idi. Sənətkar zətn yaradıcı olduğuna görə 7 hərfdən ibarət not qrafikası tərtib etmişdi və məclisə təşrif gətirən tarzənlərə, xanəndələrə bunu öyrədirdi ki, onlar muğam şöbələrini ifa edərkən bir-birinə bənzəyən “ayaqları” bir-birinə

qarışdırmasınlar. Çünki o vaxt muğam tədris eləyən heç bir musiqi məktəbi və yaxud konservatoriyası yox idi.

Bu da təsadüfi deyil ki, 2013-cü ildə Heydər Əliyev mərkəzi ilə Heydər Əliyev fondunun vəsaiti ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu nəşr etdiyi “Musiqi Haqqında Risalələr” kitabına Mir Möhsün Nəvvabın musiqi haqqında risaləsini də salmışdır.

Bunu da qeyd etmək yerinə düşər ki, “Heydər Əliyev” Fondu muğamımız-la bağlı olduqca mükəmməl: “Muğam Ensiklopediyası”, “Muğam-İrs”, “Muğam Dünyası”, “Muğam Haqqında Əlyazmalar Toplusu”, “Muğam Dəstgah”, “Muğam İnternet”, “Muğam Antologiya”, “Muğam Mərkəzi” kimi layihələr hazırlayarkən, “Qarabağ Xanəndələri” haqqında ayrıca bir musiqi albomu meydana gətirmişdir. Bu da öz növbəsində Qarabağda muğamın necə inkişaf etdiyini, eyni zamanda Qarabağ xanəndələrinin möhtəşəm ifalarının təsdiqidir.

Bu musiqi albomunun braşüründə, layihənin müəllifi və rəhbəri, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın Qarabağ muğam məktəbi haqqında fikirləri öz əksini tapıb. Azərbaycan dilindən əlavə ingilis, fransız, alman, italyan dilində nəşr edilən “Qarabağ xanəndələri” musiqi albomunda Qarabağın 24 sənətçisinin – Cabbar Qaryağdıoğlunun, Keçəçi oğlu Məhəmmədin, Məşədi Məhəmməd Fərzəliyevin, Məcid Behbudovun, Seyid Şuşinskinin, Xan Şuşinskinin, İslam Abdullayevin, Bülbülün, Zülfü Adıgözəlovun, Əbülfət Əliyevin, müasir muğam ustalarının ifasında səslənən muğam parçaları yer alıb.

Azərbaycanda “muğam-vokal” sənətinin inkişafında misilsiz xidmətləri olan və tək Azərbaycanın deyil, bütün Zaqafqaziyanın muğam sənətində əlçatmaz bir zirvəsi sayılan Cabbar Qaryağdıoğlu məhz Seyid Şuşinskiyə çox yüksək qiymət və dəyər vermişdir. Musiqişünas Firudin Şuşinski “Cabbar Qaryağdıoğlu” kitabında bu barədə belə yazır: *“Qaryağdıoğlu Azərbaycan xanəndələri içərisində ən yüksək qiyməti məhşur müğənnimiz Seyid Şuşinskiyə vermişdir. 1913-cü ildə Bakı milyoneri Şəmsi Əsədullayevin qızının toyuna Tiflisdən dəvət olunan 24 yaşlı Seyid Şuşinski elə məharətlə oxumuşdu ki, Cabbar Qaryağdıoğlu öz qiymətli qavalını ona bağışlamış və ağlamışdı. Məclisin yuxarı başında əyləşən 74 yaşlı Hacı Zeynalabdin Tağıyev Cabbar Qaryağdıoğluna müracətə: – Cabbar kişi, Seyidə qavalı bağışladın bu çox xoşuma gəldi. Doğurdan da Seyid gözəl oxuyur. Bəs ağlamaq nə üçün?”*

Qaryağdıoğlu gözlərinin yaşını silib, pərişan halda dillənir: – Hacı, Seyidin oxumağı məni o qədər məftun etdi ki, sevindiyimdən özümü saxlaya bilməyib qəhərləndim. O, “hasar-müxalif” oxuyanda nəinki boğazda xırda qaynamalar etdi, hətta burunda oxuyub zəngülələr vurdu. 40 ildir xanəndəlik edirəm, mən hələ bütün Şərqdə burunda oxuyan xanəndəyə rast gəlməmişəm. Bu muğam tarixində misli-bərabəri olmayan ustalılıq və cəsarətdir. Mən muğam xəzinəsinin sirrlərini yalnız Seyidin oxumağında dərk etdim. Seyid Şərq musiqisinin incisidir” (Şuşinski, 1987: 125).

Burda musiqişünas Firudin Şuşinski bir balaca səhvə yol verir. Çünki həmin zaman Bakı milyonçusu və xeyriyyəçi Şəmsi Əsədullayevin qızının yox, oğlunun toyu olub və bu toy bəlkə də yer üzündə ən dəbdəbəli bir toy olub. Belə ki, həmin toyda Azərbaycanın cürbəcür bölgələrindən, o cümlədən Qarabağdan təşrif buyurmuş 30 mindən çox adam iştirak edib və toy nağıllardakı kimi günlərlə çəkib.

Heydər Əliyev fondunun “Qarabağ xanəndələri” musiqi albomunu buraxdırması təsadüfi deyil. Çünki istər Cabbar Qaryağdıoğlu, istər Seyid Şuşinski, istər Xan Şuşinski və musiqi albomunda adları hallanan o biri xanəndələr muğam ifa edərkən hər epizoda, hər boğaza, hər nəfəsə, hər xırdalığa olduqca ehtiyatla və məsuliyyətlə yanaşmış, eyni zamanda səslərinin korlanmamışından ötrü bütün qaydalara riayət etmişlər.

Qarabağlı xanəndələr arasında Yaqub Məmmədovun da öz çəkisi, öz dəsti-xətti var. Yaqub Məmmədov Bakıda yaşadığı üçün Bakı kəndlərində el şənliklərində oxumaq üçün dəvətlər alırmış. Atalardan bizə miras qalmış bir el məsəli var; “Sənətə xəyanət, vətənə xəyanətdir”. Söz yox ki, atalarımız bu məsəli çəkərkən bütün sənətləri nəzərdə tutublar və şübhəsiz ki, xanəndə də sənətkardır, çünki muğam böyük bir sənətdir və bu sənəti yaşatmaq üçün xanəndə sənətini gözəl bilməkdən ötrü müsbət mənəvi keyfiyyətlərə, nəcib sifətlərə malik olmalıdır. 1990-cı ildə Müslüm Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında mərhum, ustad xanəndəmiz Yaqub Məmmədovun 60 illiyinə həsr olunmuş yubiley gecəsində mərhum mətnşünas alimimiz və qəzəl-xan-şairimiz Hacı Mail, Yaqub Məmmədov haqqında sənətkar şəxsiyyəti haqqında fikirlərimizi təsdiqləyən gözəl bir çıxış etmişdir: *“Bizim keçmiş qocalarımız deyərdilər ki, görəsən Cabbarı, Seyidi, Xan əmini, bu marqarinlə yetişən xanəndələrdən əvəz edən olacaqmı?! Demə olacaqmı?! Zaman gəldi, qocalarımızdan bunun şahidi oldular və dünyadan rahat köçdülər ki, bizim kənd əhlinin muğam ehtiyacını ödəyən, zövqünü oxşayan Yaqub Məmmədov vardır. 30 ildən çoxdur ki, o, bizim Nardaranda və Bakı kəndlərində oxuyur. Hələ ki, ondan büdrəmək görməmişik, yalnız nəfəslərlə başqasını aldatmayıb. Nəyə qadirdisə onu oxuyub, tarı öz pərdəsində köklətdirib. Gənc xanəndələrə tövsiyəm odur ki, gələcəkdə Yaqubun səsinə çatmasalar da, mərdlikdə, kişilikdə, sözü bütövlükdə, insanlara hörmətdə onun kimi olsunlar”* (Qasımov, Nəbioğlu, 2005).

Bu da öz növbəsində “Qarabağ muğamın beşiyidir”, hikmətinin təsdiqi kimi özünü göstərir. Məsələn könüllərə yanıqlı ifası ilə od salmış qarabağlı Qədir Rüstəmovu, bu yaxınlarda dünyasını dəyişmiş, həzin səsi ilə ruhları oxşayan, onlarla muğam ifaçısı yetişdirən qarabağlı Hacı Arif Babayevi kim unuda bilər?!

1908-ci ildə ilk dəfə Hacı Zeynalabdin Tağıyevin vəsaiti ilə inşa olunan “Tağıyev teatr”ında nümayiş olunan “Leyli və Məcnun” operası o vaxtdan zamanəmizə qədər dünyanın bir sıra opera səhnələrini bəzəmiş və yüz milyonlarla tamaşaçı auditoriyası qazanmışdır. O vaxtdan bu yana, Hüseynqulu Sarabskidən başlayaraq bir çox böyük sənətkarlar Məcnun rolunu ifa etmiş və alqışlarla qarşılaşmışlar. İndi isə estafet qarabağlı Mənsüm İbrahiovun əlindədir, belə ki, qara-

bağlı xanəndələr Aygün Bayramova, Nəzakət Teymurova kimi Leylilərlə birlikdə yüz dəfədən artıq səhnəyə çıxmış, “Bəlayi-eşq ilə aşına” ola-ola nalə çəkərək tamaşaçıları göz yaşlarına qərq etmişdir.

Təyyar Bayramov qarabağlıdır, dünyaya Ağdamda göz açıb, Uca Yaradan genetik olaraq ona şahənə bir səs verib, eyni zamanda bu eczakar səslərilə dinləyicilərin qəlbini fəth edən xanəndələrin vollarını, lent yazılarını dinləyib, bu gözəl səslər onun qulağına təbiətin zümzüməsi kimi axıb, bununla da ucu-bucağı olmayan muğam dəryasına varid olub, bütün bunlar onun yaddaşına hopub və hələ yeniyetmə vaxtlarından muğam parçaları ifa eləyib.

Təyyar Bayramov şəhid övlədir, atası Allahverdi onu düşmən gül-lələlərindən qorumaq üçün sinəsini qabağa vermiş və şəhidlik zirvəsinə ucaqlmışdır. Yeniyetmə ikən atasını itirən Təyyar səkkizinci sinifi bitirdikdən sonra ailəsi ilə birlikdə Ağcabədiyə gəlmiş, orda orta məktəbi bitirmiş, 1993-cü ildə ailəsi ilə birlikdə Bakı şəhərinə köçmüşdür. 1994-1998-ci illərdə **Naxçıvan Dövlət Universitetinin** Hüquq fakültəsində dərs almış, 1999-2000-ci illərdə hərbi xidmətdə olmuşdur. 2003-cü ildə Asəf Zeynallı adına Musiqi Kollecinə qəbul olunmuş və 2005-ci ildə oranı əla qiymətlərlə bitirmişdir. 2004-cü ildə **Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrına** dəvət almış və ilk olaraq “**Leyli və Məcnun**” operasında İbn-Salam rolunu ifa etmişdir. 2006-cı ildə **Müslüm Maqomayevin** “**Şah İsmayıl**” operasında Şah ismayıl, **Vasif Adıgözəlovun** “**Natəvan**” tamaşasında Xanəndə və Aşiq, **Üzeyir Hacıbəyovun** “**O olmasın, bu olsun**” tamaşasında *Xanəndə* obrazlarında tək xanəndə kimi deyil, bir aktyor kimi də məharətini göstərmişdir.

Təyyar Bayramovun musiqi yaradıcılığı çoxşaxəlidir. O, qeyd edildiyi kimi həm də Opera-balet teatrının solistidir və burda musiqini dərinləndirən tamaşaçılar qarşısında olduqca maraqlı, yadda qalan obrazlar yaradır:

“Mövzudan çox da yayınmıyaq, sözügedən tamaşada Şah İsmayıl rolunun ifaçısı, əməkdar artist Təyyar Bayramov ilk olaraq “Leyli və Məcnun” tamaşasındakı İbn Səlam obrazı ilə yaddaşıma həkk olunmuşdu. Bu obraz xanəndənin teatrdakı debütü idi. Təəssüflə qeyd edirəm ki, o illərdə “Şah İsmayıl” operasını izləmək imkanım olmadı. Daha sonra “O olmasın, bu olsun”, “Natəvan” operalarında da T.Bayramovun səsini, ifasını bəyəndim” (Rəis, 2017).

2005-ildən Bakı Humanitar kollecində pədaqoji fəaliyyətə başlamış, 2012-ci ildən Milli konservatoroya və Milli konservatoriyanın nəzdində Asəf Zeynallı adına musiqi kollecində davam etmişdir. Burda bir çox tələbələrə muğamın sirlərini öyrədən Təyyar Bayramov Milli Konservatoriyanın dosenti, eyni zamanda bir çox elmi məqalələlərin və dərs vəsaitinin müəllifidir.

Musiqi ictimaiyyəti Azərbaycan musiqi tarixində dərin iz buraxmış Mir Möhsün Nəvvabı çox yaxşı tanıyırlar. Belə ki, Şuşa şəhərində Xan qızı Natəvan tərəfindən yaradılan “Məclisi-Üns” fəaliyyət göstərdiyi zaman Mir Möhsün Nəvvab musiqinin inkişafından ötrü Şuşa şəhərində ikinci bir “Məclisi-Fəramuşan” ədəbi məclisi yaratmışdı və o bu məslisə Qarabağın ən görkəmli şairlərini dəvət

etməklə yanaşı, ən məşhur xanəndələrini, musiqiçilərini dəvət etmişdi. Lakin Mir Möhsün Nəvvabın yaradıcılığı bununla bitmirdi, o, fitri istedadla malik musiqişünas idi, muğam ifaçılığının praktiki və nəzəri əsaslarını işləyib hazırlamışdı. Təyyar Bayramov Mir Möhsün Nəvvabın Azərbaycan musiqi xəzinəsinə verdiyi tövhələrə biganə qalmamış və onun çoxsaxəli dəsti-xəttini əhatə edən mükəmməl məqalələr meydana gətirmişdir:

“Mir Möhsün Nəvvabın musiqi elmi və ifaçılığı sahəsindəki fəaliyyəti xüsusilə maraqlıdır. Keçən əsrin 80-ci illərində Mir Möhsün Nəvvab məşhur xanənda Hacı Hüsü ilə birlikdə Şuşada “Musiqiçilər məclisi” yaratmışdı. Bu məclisdə musiqi sənətinin estetik problemləri, xanəndələrin ifa üsulu, klassik muğamları müşayiət edən şeirlər və digər problemlər müzakirə edilirdi. Bu məclisdə öz dövrünün məşhur xanənda və musiqiçiləri – Hacı Hüsü, Məşədi Cəmil Əmirov, İslam Abdullayev, Seyid Şuşinski, Sadiqcan və başqaları daxil idi. Bir çox musiqiçilər ilk təhsillərini məhz bu məclisdə almışlar” (Bayramov, 2017).

Təyyar Bayramov illərdir Azərbaycan Milli Konservatoriyada müəllim kimi çalışır və hər zaman öz pedoqoji fəaliyyəti ilə rəhbərliyi razı salır:

“Qeyd etmək lazımdır ki, Təyyar Bayramov, Bəyimxanım Vəliyeva, Ehtiram Hüseynov müxtəlif illərdə AMK-nın məzunları olmuşlar və indi z müəllimləri ilə bahəm çalışırlar” (Hüseynov, 2022).

Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə keçirilən televiziya muğam müsabiqəsində, ümumrespublika muğam müsabiqəsində birinci yeri tutmuş, Azərbaycanda ilk dəfə keçirilən Beynəlxalq muğam müsabiqəsində qran-pri mükafatına layiq görülmüşdür. 2009-cu ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə “Əməkdar artist” fəxri adına layiq görülən Təyyar Bayramov, 2016-cı ildə Rusiyanın Başqırdıstan vilayətində keçirilən milli musiqilərin Beynəlxalq müsabiqəsində 1-ci yerⁱ qazanmışdır.

1 may 2017-ci, 9 may 2018-ci, 10 may 2019-cu, 6 may 2023-cü, 9 may 2024-cü illərdə Prezident mükafatına layiq görülmüş, 2018-ci ildə “Humay” mükafatı laureatı olmuşdur. 31 dekabr 2020-ci ildə isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə “Tərəqqi” medalına layiq görülmüşdür.

“Ana Yurdum”, “Qal Sənə Qurban”, “Xatırlayarsan”, “Klassik Muğamlar Vol. 1”, “Klassik Muğamlar, Vol. 2”, “Mənim Azərbaycanım”, “Qarabağ” adlı albomları buraxılmışdır.

*Məndə sığar iki cahan, mən bu cahana sığmazam,
Gövhəri laməkan mənəm, kövni məkana sığmazam.
Şəhdilə həm şəkər mənəm, şəms mənəm qəmər mənəm,
Ruhi-rəvan bağıslaram, ruhi-rəvana sığmazam!
Tir mənəm, kaman mənəm, pır mənəm, cavan mənəm,
Dövləti-cavidan mənəm, ayinədana sığmazam!* (Nəsimi)

Bu misralar dahi İmadəddin Nəsiminin vizit kartıdır, fəlsəfi baxışlarını xarakterizə edən irfani poetik lövhələrdir. Belə ki, İngiltərədə yaşayan Azərbaycan əsilli müğənni Sami Yusifin ideya müəllifi olduğu “Mən bu cahana sığmazam”

kompozisyonu artıq illərdir bütün dünyada məşurlaşmış, yüz milyondan artıq tamaşaçı auditoriyası qazanmışdır.

Sami Yusif bu kompozisyonu səsləndirməkdən ötrü ən istedadlı gənc vokal müğənnilərini, eyni zamanda tarzənləri, kamanzənləri toplamışdır. Sami Yusif eyni zamanda peşəkar bir musiqiçi kimi kompozisyonun daha obrazlı səslənməsi üçün məhz səsi ilə dinləyiciləri heyran edən Təyyar Bayramovu dəvət etmişdir. Təyyar Bayramov da Sami Yusifin ümidlərini doğrultmuş, ərsə yüksələn səsi ilə kompozisyonu rəvnəqləndirmiş ruhları ehtizaza gətirən ecazkar avazı ilə dahi Nəsiminin irfanının aynasına çevrilərək kompozisyonu zirvələrə qaldırmışdır:

Kövnü məkandır ayətım, zatinədir bidayətım,

Sən bu nişanda bil məni, bil ki nişana sığmazam! (Nəsimi)

Təyyar Bayramov gözəl bir pedaqoqdur, belə ki, tələbələrinə həvəslə, ürəklə dərslər keçir və muğam dünyasının möcüzələrini ən asan, ən sadə yollarla anladır.

Hüseyn Cavidin tələbələri olmuş şair Rəsul Rza, görkəmli aktyor Əli Zeynalov öz xatirələrində qeyd edirdilər ki, əgər Cavid əfəndinin sabah dərsi olacaqdısa, biz həmin gecə yatmayıb, səhəri gözləyirdik ki, Cavid əfəndi, bizə dərs keçəcək. Təyyar Bayramov da belə müəllimlərdəndir, tələbələri onunla görüşə daim can atır, belə ki, musiqi ocağını bitirəndən sonra belə gəlib onun dərslərində oturur, onun muğam bulağından şərbətlər içir, eyni zamanda yüksək mənəvi keyfiyyətlərinin işığında əsəblərini sakitləşdirirlər. Təsədüf də deyil ki, onun tələbələri arasında artıq dahi Üzeyir bəy Hacıbəlinin “Leyli və Məcnun” muğam-operasında onun tələbəsi Xəyal Hüseynov Məcnun rolunda çıxış edib və muğam ustaları onun bu debütünün uğurlu olduğunu söyləmişlər:

“Əsaslı təmir və bərpa ilə əlaqədar olaraq Ş.Məmmədova adına Opera studiyasında keçirilən tamaşada ilk dəfə Məcnun rolunda teatrın gənc solisti Xəyal Hüseynov çıxış edib. X.Hüseynov Azərbaycan Milli Konservatoriyası tərkibində Bakı Musiqi Kollecinin məzunudur. Kollecdə Respublikanın Əməkdar artisti Təyyar Bayramovun ən istedadlı və ümidverən tələbələrindən biri olub” (Leyli və Məcnun” operasının tamaşası olub, 2023).

Təyyar Bayramov eyni zamanda qayğıkeş ata, sədaqətli həyat yoldaşı və nümunəvi övləddir. Onun bir oğlu, bir qızı var. Oğlu Kənan Bayramovun hələ yeniyetmə vaxtında Şuşada keçirilən “Xarı bülbül” festivalında görkəmli şairimiz Abbas Səhhətin “Vətənimdir” şeirinin sözləri ilə “Bayatı-Şiraz” oxuduğu zaman Azərbaycanın Prezidenti cənab İlham Əliyevin kövrəldiyi hər kəsin yadındadır. Bu da öz növbəsində Təyyar Bayramovun oğluna da muğamın incəliklərini anlatmağının bir göstəricisidir.

Onu da qeyd edək ki, yeniyetmə Kənanın ifası təkcə Azərbaycan Prezidentini, yaxud ordakı iştirakçıları kövrəltməyib, bu möhtəşəm ifaya Kənanın atası Təyyar Bayramov özü də kövrəlib.

“Kənanın festivalın açılışında ifa etməsi hər kəsi təsirləndirmişdi. Mən də çox təsirləndim, kövrəldim, çünki neçə illər öncə, hətta Kənandan da kiçik yaşla-

rında olarkən atamla birgə Cıdır düzünü gəzmişdik, şəkil çəkirmişdik. Yəni, orada çox gözəl xatirələrim var”.

Lakin Təyyar Bayramovu kövrəldən, təsirləndirən tək cə oğlunun ifası deyildi, 30 il sonra doma doğma Qarabağın işğaldan azad olması, eyni zamanda Azərbaycan əsgərinin fəvqəladə qəhrəmanlığı idi:

“32 il sonra “Xarıbülbul” festivalının yenidən Şuşamızda baş tutması çox qürurvericidir. Ümumiyyətlə, bizim qələbəmiz möhtəşəmdir. Təsəvvür edin, 28 ildən sonra yenidən xalqımız, millətimiz torpaqlarımızın işğaldan azad olunmasının şahid oldu. Əlbəttə ki, möhtəşəm qələbəmiz cənab Prezidentimizin, müzəffər ordumuzun sayəsində baş verdi. Allah şəhidlərimizə rəhmət eləsin, qazilərimize can sağlığı versin. Həm də ona görə kövrəlmişdim ki, əsgərlərimiz o cür möcüzəli, sıldırım qayalıqlarda necə böyük qəhrəmanlıq, şücaətlik göstərüb, düşməni məhv edib” (Gəray, 2021).

Təyyar Bayramov ailəsini, zövcəsini, övladlarını çox sevir və onun sevgi ilə dolu geniş ürəyi hər zaman xalqının, vətəninin, torpağının, ay-ulduzlu bayrağının eşqi ilə döyünür. Qocaman sənətkar Mövsüm Əhməd Təyyar Bayramovun fitri istedadını, orijinal dəsti-xəttini, parlaq yaradıcılığını ən zəngin bədii ifadə vasitələri ilə bu şəkildə vurğulayır:

*Sədası Nəsiminin irfanıdır,
Sevdası Füzulinin fəğanıdır,
Avazı Qarabağın nalanıdır,
Şəhid oğlu, şəhid yavrusu Təyyar,
Səsi gövhər, muğam dəryası Təyyar.*

*Vətəninin sevimli övladıdır,
Musiqinin dağ yaran Fərhadıdır,
Almaxanım qızımın ustadıdır,
Bənzərsiz bir sənət dühası Təyyar,
Səsi gövhər, muğam dəryası Təyyar.*

*Üfüqlərdə eşidilər ifası,
Ərşə qalxar, baldan şirin nəvası,
Dünyası, eşq-məhəbbət dünyası,
Arzusu, haqq-ədalət arzusu,
Səsi gövhər, muğam dəryası Təyyar.*

Göründüyü kimi bu şeirdə Təyyar Bayramovun tək bulaq suyu kimi saf, dinləyən hər kəsin qəlbini yaxşı mənada ovsunlayan məlahətli səsi deyil, parlaq şəxsiyyəti də xarakterizə edilir və bu da bizə əsas verir ki, onu “Zəmanəmizin Muğam Sultanı” adlandırmaq. Təyyar Bayramov olduqca vətənpərvər bir insandır, o, bütün varlığı ilə vətəninə bağlıdır, özünün dediyinə görə vətənsiz, ana torpaqsız yaşaya bilməz, çünki onun bütün varlığı, ruhu, qəlbi vətənlə köklənib, ana

torpağdan qidalanır. Vətəni, torpağı, xalqı və ay-ulduzlu bayrağı onun həyatının mənasıdır.

Təyyar Bayramovun fikrincə uzun əsrlər boyu başı min bir bəlalər çəkmiş Azərbaycan xalqının böyük muğam sənətinin bir uğuru da onda olub ki, xalq nə vaxt, nə bəlalara düşər olub və hansı məhrumiyətlərə dözmüşsə də, o, daim yaşayıb çağlamış, inkişaf etmiş, xalqın hər sevincinə-qəminə şərik olmuşdur. Təkcə sosializm dönəmi zamanında xalqın tarixi, əlifbası və bir çox mədəniyyət məsələlərini nə qədər kommunistcəsinə dəyişdirsələr də, onun muğamını dəyişdirə bilmədilər, ona heç cürə “pantürkist”, “panislamist” damğası vura bilmədilər. Çünki muğam daim xalqın canında, qanında, bir sözlə bütün varlığında və mədəniyyətindədir. Ona görə də boş yerə demirlər ki, kim Azərbaycanı tanımaq istəyirsə, onun muğamını dinləsin.

Nəticə. Təyyar Bayramov səsi-sənəti, zəngin şəxsiyyəti ilə bəyan edir ki, əcdadlarımız tərəfindən göz bəbəyi kimi qorunub saxlanılan muğamımızı həyatımız qədər sevməli, oxşamalı, bağrımıza basmalıyıq. Buna görə də diqqətli olmalı, muğamımıza çirk vurmaq istəyənləri imkanımız daxilində alağ otları kimi aramızdan qoparıb atmalıyıq.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Bayramov, T. (2017) Muğam ifaçılığının sənətinin formalaşmasında Mir Möhsün Nəvvabın rolu, *Konservatoriya jurnalı*, s.6.

2. Gəray, X. (2021). *Təyyar Bayramov: “Şuşada oğlum Kənanın ifasından mən də təsirlənib, kövrəlmişdim, çünki...”*. https://musavat.com/news/teyyar-bayramov-susada-oglum-kenanin-ifasından-men-de-tesirlenib-kovrelmisdim-cunki_799842.html

3. Qasımov, T., Nəbioğlu, A. (2005). Mənsuriyyə Yangısı, *Yaqub Məmmədov 75*, s.70.

4. Lalə Hüseynova, L. (tərtibçi). (2022). *Azərbaycan Milli Konservatoriyası 20 il. 2000-2020*, Bakı, s.45.

5. “*Leyli və Məcnun*” operasının tamaşası olub. (2023).

[https://tehsil.biz/news/az/68092/Leyli-v-Mcnun-operasnn-tamaas-olub-](https://tehsil.biz/news/az/68092/Leyli-v-Mcnun-operasnn-tamaas-olub)

FOTO

6. Nəsimi, İ. *Sığmazam*.

https://az.wikisource.org/wiki/M%C9%99nd%C9%99_s%C4%B1%C4%9Far_iki_cahan,_m%C9%99_n_bu_cahan%C9%99_s%C4%B1%C4%9Fmazam

7. Rəis, X. (2017). “*Şah İsmayıl*” operasının maraqlı debütləri.

<https://kaspi.az/az/sah-ismayil-operasinin-maraqli-debutleri>

8. Şuşinski, F: (1987). *Cabbar Qaryağdıoğlu*, Bakı, İşıq. s.125.

TEOG (TEMEL EĞİTİMDEN ORTAÖĞRETİME GEÇİŞ) VE LGS(LİSELERE GİRİŞ SİSTEMİ) SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

COMPARISON OF TEOG (TRANSITION FROM BASIC EDUCATION TO SECONDARY EDUCATION) AND LGS (HIGH SCHOOL ENTRY SYSTEM)

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СИСТЕМ ПЕРЕХОДА ИЗ НАЧАЛЬНОЙ В СРЕДНЮЮ ШКОЛУ (ТЕОГ) И СИСТЕМЫ ПОСТУПЛЕНИЯ В ЛИЦЕИ (LGS)

Dr.Zeki DAĞLI* - Raşit YETİM**

ÖZ

Türkiye dünyanın onuncu büyük ekonomisi arasına girebilmeyi hedeflerken eğitimle ilgili hedeflerini; geçmişteki hatalarını, yanlışlıklarını veya talihsiz tecrübelerini tekrar yaşamamak için özenle düzenlemek ve planlamak zorundadır. Bu zorunluluk, zira eğitim pahalı ve sonuçları uzun sürede alınabilen bir sektör olduğu için oldukça da önem arz etmektedir. Öyleyse ülkenin geleceğinin geleceğe güvenle ilerlemesi için kalkınmada eğitime özel önem verilmelidir (Dağlı Z., Kılıç E.2016).

Eğitimde birçok karar alınmaktadır. Ancak bu kararların sonuçlarının ne olacağı önceden kestirilebilmekte midir? Eğitim ortamları bu kararlar alınırken ne kadar dikkate alınmaktadır? Genel ortaöğretim ve meslek liselerinin okul ve öğrenci sayıları son üç yılda ne kadardır? İkili eğitim mi tekli eğitim mi yapılıyor? Bu durumun eğitim kalitesine etkisi nedir?

Türk Eğitim Sistemi'nde, özellikle orta öğretimden üst eğitim grubu olan liseye geçiş ve liseden üniversiteye geçişte son yıllarda köklü değişiklikler yapıldı. Aslında bu tür değişiklikler günümüzün gerekleri dikkate alınarak yapılacaktır. Ancak biz eğitimcileri asıl endişelendiren bu değişikliklerin sıklığı ve ne kadar

* Nurettin Topçu Anadolu Lisesi Müdürü. Ankara/TÜRKİYE
(zekidagli@gmail.com)

** Sınıf Öğretmeni Ankara/Mamak – Halk Eğitim Merkezi. Ankara/TÜRKİYE
(rasityetim@gmail.com)

tartışıldığıdır. Aynı zamanda eğitimde verimliliğe ne kadar katkısının olup olmadığıdır.

Anadolu Liselerine, Anadolu meslek liselerine yerleştirilmede Ankara özelinde 2018 ve 2019 yıllarında nasıl sonuçlar ortaya çıkmıştır? bu durum eğitimde kaliteye etkisi nedir.? Anadolu Liselerinin öğrenci kontenjanları neden artış göstermiştir. Meslek Liselerinde kontenjanlar yüksek tutulduğu halde neden öğrenci tercihlerinde aşırı düşüşler yaşanmıştır.

Araştırmamızda somut öneriler ortaya çıkmıştır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. İlk ve orta okullarda gerçekçi ve bilimsel kriterlere dayalı yöntemlerle yönlendirmeler yapılmalıdır.

2. Eğitim ortamı hazırlanmadan kontenjan belirlenmemelidir.

3. Popülist yaklaşımlardan uzak durulmalıdır.

4. Önce aile bilinçlendirilmelidir.

5. Meslek lisesi öğrencilerinin yüksek öğrenime geçişi kolaylaştırılmalı, ek puanları artırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Liselere Giriş, TEOG, LGS, Ortaöğretim, Temel Eğitim.

ABSTRACT

Turkey could be among the world's tenth largest economy, aiming for goals related to education; in order to avoid relapse of past mistakes, mistakes or unfortunate experiences. This necessity is very important because education is expensive and the results can be obtained in a long time. Therefore, special importance should be given to education in development in order for the future of the country to move forward with confidence (Dağlı Z., Kılıç E.2016).

Many decisions are made in education. But is the outcome of these decisions predictable? To what extent are educational environments taken into account when making these decisions? What are the number of schools and students of general secondary and vocational high schools in the last three years? Is there dual or single training? What is the effect of this situation on the quality of education?

The Turkish Education System has undergone radical changes in recent years, particularly in the transition from high school to high school and from high school to university. In fact, such changes will be made taking into account the requirements of today. But what really worries us educators is the frequency and how much of these changes are discussed. It is also how much contribution it has made to productivity in education.

How did the results of placement in Anatolian High Schools and Anatolian Vocational High Schools come about in Ankara in 2018 and 2019? What is the effect of this situation on quality in education? Why the student quota of Anatolian High Schools increased. Although the quotas are kept high in Vocational High Schools, why have there been extreme decreases in student preferences.

In our research, concrete suggestions have emerged. These can be listed as follows:

1. Primary and secondary schools should be directed by methods based on realistic and scientific criteria.
2. The quota should not be determined until the training environment is prepared.
3. Populist approaches should be avoided.
4. First, the family should be raised.
5. The transition of vocational high school students to higher education should be facilitated and additional points should be increased.

Key Words: Introduction to High Schools, TEOG, LGS

1. PROBLEM

• TEOG ve LGS sistemlerinin uygulanması sonucunda Ankara/Çankaya özelinde Anadolu liselerine ve anadolu meslek liselerine yerleştirilmede 2016-2017,-2017-2018 ve 2018-2019 yıllarında nasıl sonuçlar ortaya çıkmıştır?

• Ankara/Çankaya özelinde Anadolu liseleri ve Anadolu meslek liselerinin okul ve öğrenci sayıları ne durumdadır? Bu durumun eğitimde kaliteye etkisi nedir?

Anadolu Liselerinin öğrenci kontenjanları neden artış göstermiştir?

• Meslek Liselerinde öğrenci tercihlerinde neden düşüşler yaşanmıştır?

• Araştırmanın amacı: TEOG ve LGS sistemlerinin arasındaki temel farklılıkların ve eğitime genel etkilerinin incelenmesi, Çankaya'daki Anadolu ve Meslek Liselerinde eğitim kalitesine etkilerini araştırmak.

3. AMAÇ

Araştırmanın amacı: TEOG ve LGS sistemlerinin arasındaki temel farklılıkların ve eğitime genel etkilerinin incelenmesi, Çankaya'daki Anadolu ve Meslek Liselerinde eğitim kalitesine etkilerini araştırmak.

4. EVREN VE SINIRLILIK

Araştırmanın evreni; TEOG ve LGS MEB Kılavuzları, bu konuda yazılan yazılar ile Ankara/Çankaya'daki Anadolu liseleri ve Anadolu meslek liselerindeki kontenjan ve puan durumları.

5. YÖNTEM

Araştırma nitel bir araştırmadır. Temel eğitimden orta öğretime geçiş sistemi ile ortaokullarda yapılan merkezi ortak sınavlarla ilgili istatistikî bilgilere ve litera-

tür taramasına yer verilmiştir. Araştırmanın modeli, verilerin toplanması, analizi ve yorumlanması tekniklerini içermektedir.

6. GİRİŞ

Ölçme ve değerlendirme eğitimde vazgeçilmezdir. Ölçme ve değerlendirme neyi ne derece öğrettiğimizi ve nerede olduğumuzu belirlemek için çok önemlidir. Eğitim sürecinde aktif rol üstlenen eğitimcilerin ulaşmak istedikleri temel nokta, öğrencilerin tümüne önceden oluşturulan programlar çerçevesinde istedik davranış değişikliklerinin tamamının kazandırılmasıdır. (Koç 1978: 14).

Eğitime ayrılan kaynakların artırılarak eğitim sisteminin sınav odaklı yapıdan çıkarılıp ilgi ve yeteneklerine ve okul başarılarına göre yüksek öğrenime geçiş çalışmaları: Eğitim istemimizin sınav odaklı yapıdan kurtarılabilmesi amacıyla Talim Terbiye Kurulumuzun 17. Milli Eğitim Şurası'nda görüşülmeleri yapılmış, uygulama aşamasında çalışmalara devam edilmektedir (Dağlı Z., Kılıç E.2016).

Eğitimde birçok karar alınırken bu kararların sonuçlarının ne olacağı önceden kestirilebilmekte midir?

Bu konularda kamuoyunun nabızı tutulmakta mıdır?

Eğitim ortamları, bu kararlar alınırken ne kadar dikkate alınmaktadır?

Medyada bu konuda yer alan haber ve yorumlar dikkatle incelenerek neler söylendi ve hangi sonuçlar, ortaya çıktı?

7. BULGULAR VE YORUM

2013-2014 eğitim öğretim yılında, Temel Eğitimden Orta Öğretim Kurumlarına Geçiş Sistemi yeniden yapılandırılmıştır.

Eğitim sisteminde, özellikle orta öğretimden üst eğitim grubu olan liseye geçiş ve liseden üniversiteye geçişte son yıllarda köklü değişiklikler yapıldı. Aslında bu durum her ülkede görülebilir, ancak biz eğitimcileri asıl endişelendiren bu değişikliklerin sıklığı ve ne kadar tartışıldığıdır. Buradaki temel esas, eğitim gibi ciddi bir konuda acele kararlar vermeden önce, alınan tüm kararların bilimsel dayanaklarının olması gerekliliğidir.

TEOG VE DEĞİŞEN EĞİTİM SİSTEMİ

TEOG'da amaç neydi? Sonunda Ne Oldu? Öğrencilerin okula devamsızlığını en aza indirmek, okul dışı eğitim kurumlarına yönelik ihtiyacı azaltmak istenmiştir. Telifi imkânı sağlayarak tek sınavdan kaynaklanan olumsuzlukları azaltmak, sınav kaygısını sürece yayararak azaltmak, öğrenci kazanımlarını objektif bir şekilde izlemek ve değerlendirmek, orta ve uzun vadede ders dışı sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif etkinlikleri değerlendirmek amaçlarını gerçekleştirmek için Ortaöğretime Geçiş Sistemi yenilendi (psikorehberim.net 2013).

Yapılan bir araştırma TEOG ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır: (MART 2014)

1. Öğretmenlere, orta öğretime geçiş süreciyle, ilgili kurumlar aracılığıyla gerekli bilgilendirmenin yapıldığı, yeni sınav sistemi konusunda öğretmenler yeterli bilgiye sahiptir.

2. Yeni sınav sisteminin ders dışı kaynaklara yönelimiyle ilgili; sınavın olduğu her yerde ders dışı kaynaklara yönelimin olacağı, sınav sayısının artmasıyla ders dışı kaynaklara yönelimin belirgin olarak arttığı görülmüştür.

3. TEOG sınav sistemiyle hedeflenen başarının yakalandığı, öğrencilerin derslere olan ilgisinin, okullara olan bağlılığının arttırdığı, her ders sınavının farklı oturumlarda olmasının öğrenciyi hem psikolojik hem de fizyolojik olarak rahatlattığı, yanlış yanıtlarının doğru yanıtlarını etkilemediği, olağanüstü hallerde mazeret sınavlarının yapıldığı, uygulanan bu sınav sisteminin öğrenci ve veli açısından stres ve kaygı düzeylerini azalttığı görülmüştür.

4. Öğretmenlere göre öğrencilerin başarısında ailelerin sosyo-ekonomik durumu ve ders dışı kaynakların önemli olduğunu belirtilmiştir. Bu durumun öğrenciyi sınava hazırlanmanın yanında okuldaki derslerinde de önemli olduğu belirtilmiştir.

5. Sınavlar hafta sonları yapılmalı ve sınav sadece 8. sınıflara değil 5, 6 ve 7'nci sınıfları da kapsayacak şekilde düzenlenmelidir.

6. Müfredatın eş zamanlı ilerlemesi, işlenen bölümlerden soruların sorulması derse ve öğretmene ilgiyi arttırdığı ifade edilmiştir.

7. Öğretmenler; sınav sorusu hazırlama, değerlendirme, bunları yorumlama, sisteme işleme gibi bir yükten kurtulduğu görülmüştür.

LGS, OKS, SBS Derken TEOG Sınavı da kalktı.

Bugün beğenmediğimiz sistem olan TEOG'un kaldırılış sebebi, öğrencilerin üzerine binen sınav baskısı olarak gösteriliyor. Oysa bu ülkenin son 25 yılını incelediğimizde her seviye öğrencisi üzerinde sınav baskısı daima olmuştur. Bunların içinde öyle bir sınav grubu var ki, diğerlerinden ciddi oranda ayrılır. Bu da SBS sistemidir, öğrencilerimiz üzerinde olmasın dediğimiz sınav baskısını 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri tüm yoğunluğuyla üzerlerinde hissetmiştir.

Son dönemde uygulanan TEOG sınavlarının diğerlerinden ayrılan yanı ise, daha insani değerlere sahip olmasıdır. Diğer sınavlar, 120 dakika boyunca öğrenci salondan çıkmadan tamamlanmıştır. Oysa TEOG sınavında her ders tek başına sınav yapılmış ve her sınavın arasında 30 dakika mola verilmiştir.

Bu farklılıklar sınav sürelerinde de görülebilir, LGS, SBS, OKS ya da Özel Okullar Sınavı gibi sınavlarda 100 soru 120 dakika üzerinden soru başına süre 72 saniye iken, TEOG sınavında 20 soru 40 dakika olarak uygulanmış ve soru başına düşen süre 120 saniyeye çıkmıştır. Başka bir deyişle, TEOG'dan bir yıl öncesi SBS ile sınava giren bir öğrenci aynı karaköklü sayı sorusuna 72 saniye ayırırken, bir yıl sonra TEOG'a giren bir öğrenci 120 saniye ayırma şansına ulaşmıştır.

2006 OKS sınavında sadece iki Türkiye Birincisi varken, 2017 TEOG-2 sınavında 17.000 öğrenci 120 sorunun tamamına doğru yanıt verdi. Yani 2017

TEOG-2 sınavında 17.000 birinci çıktı. Bu iki sınavın ağırlık olarak birbirine eşit olması mümkün değildir.

TEOG Nasıl Kaldırıldı?

TEOG sınavları doğası gereği iki aşamalı bir sınavdı, birinci aşama olan TEOG-1 Kasım ayında görece daha az konu başlığı ile yapılıyordu. Doğal olarak öğrenciler yaz ortasından beri TEOG-1 sınavına kanalize oldular ve hazırlık yapmaya başladılar. Oysa 3 gün içinde alınan karar ile birdenbire sınav kaldırıldı.

DEĞİŞEN EĞİTİM SİSTEMİ

2006 OKS sınavında sadece iki Türkiye Birincisi varken, 2017 TEOG-2 sınavında 17.000 öğrenci 120 sorunun tamamına doğru yanıt verdi. Yani 2017 TEOG-2 sınavında 17.000 birinci çıktı. Bu iki sınavın ağırlık olarak birbirine eşit olması mümkün değildir.

Test değil, klasik soru olacak. / Açık uçlu sorular sorulacak.

Şimdiye kadar yapılan tüm sınavlar çoktan seçmeli olarak test soruları ile yapıldı. MEB kanalıyla iki yıl önce başlatılan ABİDE (Akademik Becerilerin İzlenmesi ve değerlendirilmesi) Projesi en başından beri açık uçlu sorular ile ilerliyordu. MEB seçtiği pilot okullarda ABİDE ile sınavlar yapıp bu sınavları değerlendirme simülasyonu ile sistemi denedi. Bu anlamda yeni getirdiği bu sınavı ABİDE kriterleri ile uygulayacaktır.

4 yılın başarı puanı birleştirilecek.

Öğrencilerin tüm ortaokul seviyesi boyunca elde ettiği ders başarılarının yanında diğer faaliyetlerini de değerlendirecek bir yapı oluşturuluyor. Spor, sanat, toplum hizmeti, yurt dışı yarışmalar, milli takım vs. öğrencinin mensubu olduğu tüm etkinlikler port folyosuna eklenecek ve 4 yılın sonunda tüm sınıflarda elde ettiği skorlar birleştirilerek yeni bir yerleştirme puanı elde edilecek.

Mezuniyet puanına göre liseye yerleştirilecek.

Öğrencinin portfolyosunda getirdiği aktiviteler ve ders ortalamaları ile 8. sınıfta yapılan merkezi sınavlar birleştirilerek bir mezuniyet puanı elde edilecek. Devlet okullarına bu puan dikkate alınarak yerleştirilecek.

Bu durumda devlet okullarına (isim yapmış okullar hariç) nasıl öğrenci yerleştirileceği yavaş yavaş netleşiyor. Henüz emin olmadığımız özellikle en üst seviyede öğrenci alan Galatasaray Lisesi, İstanbul Erkek Lisesi, Kadıköy Anadolu Lisesi gibi okullar mezuniyet puanına göre ayrı bir sınava yönlendirilecek. (Mezuniyet puanı belli bir seviyenin üzerinde olan öğrenciler bu sınava girebilecek, örneğin 100 üzerinden 98 ve üstü ortalama gibi) Bu sınavın sonuçları, üst segment okullar tarafından kabul edilecek.

GENEL ORTA ÖĞRETİM (Tablo 1:Genel Ortaöğretim ve Meslek Liseleri Yıllar /Okul Sayısı)			
YILLAR	2016-2017	2017-2018	2018-2019
OKUL SAYISI	5225	5717	6242
ÖĞRENCİ SAYISI	3.136.440	3.074.642	3.250.334
MESLEK LİSELERİ			
YILLAR	2016-2017	2017-2018	2018-2019
OKUL SAYISI	5851	6066	6264
ÖĞRENCİ SAYISI	2.713.530	2.614.785	2.399.260
Tablo 1: Genel Ortaöğretim ve Meslek Liseleri Yıllar /Okul Sayısı			

2019-2020 EĞİTİM ÖĞRETİM YILI EKİM 2019 ÇANKAYA'DAKİ ANADOLU LİSELERİ KONTENJAN DAĞILIMI					
SIRA NO	SINIF SEVİYESİ	9	10	11	12
1 6	KİRAMI REFİA ALEMDAROĞLU AL	SINAVSIZ	SINAVSIZ	375	30
	BOŞ KONTENJAN	0	18	22	26
1 7	KOCATEPE MİMAR KEMAL AL	SINAVSIZ	SINAVSIZ	456	24
	BOŞ KONTENJAN	0	5	11	28
1 8	KURTULUŞ AL	SINAVSIZ	SINAVSIZ	428	40
	BOŞ KONTENJAN	0	5	31	18
1 9	LEYLLA TURGUT AL	SINAVSIZ	SINAVSIZ	358	21
	BOŞ KONTENJAN	0	10	26	15
2 0	MEHMET EMİN RE-SULZADE AL	SINAVSIZ	395	486	48
	BOŞ KONTENJAN	0	8	6	5
2 1	MEHMET ZAKİE EKNİ AL	SINAVSIZ	SINAVSIZ	413	36
	BOŞ KONTENJAN	0	14	27	32
2 2	MUSA ERDEM AL	SINAVSIZ	SINAVSIZ	441	41
	BOŞ KONTENJAN	0	4	12	28
2 3	ÖĞRETMEN NEJLA K.AL	SINAVSIZ	SINAVSIZ	392	31
	BOŞ KONTENJAN	0	18	14	21
2 4	ÖMER SEYFETTİN AL	SINAVSIZ	SINAVSIZ	411	34
	BOŞ KONTENJAN	0	8	34	17
2 5	REHA A. AL	SINAVSIZ	SINAVSIZ	430	38
	BOŞ KONTENJAN	0	9	12	28
2 6	SOKULLU MEHMET PAŞA AL	SINAVSIZ	SINAVSIZ	371	31
	BOŞ KONTENJAN	0	11	12	20

27	ŞEHİT DOĞUKAN TAZEGÜL AL	SINAVSIZ	SINAVSIZ	358	243
	BOŞ KONTENJAN	0	23	31	6
28	ŞEHİT ERHAN DURAL AL	SINAVSIZ	SINAVSIZ	444	419
	BOŞ KONTENJAN	0	2	20	10
29	ŞEHİT FERAMİL FERHAT KAYA AL	SINAVSIZ	SINAVSIZ	364	294
	BOŞ KONTENJAN	0	31	13	32
30	75.YIL AL	SINAVSIZ	SINAVSIZ	471	460
	BOŞ KONTENJAN	0	6	21	2

Tablo 2: 2019-2020 Eğitim Öğretim Yılı Ekim 2019 Çankaya'daki Anadolu Liseleri Kontenjan Dağılımı

1-ALİ HASAN ÇOŞKUN MTAL					
9.Sınıf Kontenjan	10.Sınıf Kontenjan	11.Sınıf Kontenjan	11.Sınıf Puan	12.Sınıf Kontenjan	12.Sınıf Puanı
58	177	79	258	98	217
2-AZİZ ALTINPINAR MTAL					
76	38	42	195	18	174
3-AYRANCI MTAL					
47	128	33	305	41	225
4-BALGAT ALİYE YAHŞİ MTAL					
56	71	VELİ YOK	VERİ YOK	81	205
5-BAHÇELİEVLER 100.YIL MTAL					
95	42	18	217	29	196
6-BALGAT MTAL					
147	177	78	182	98	181
7-CUMHURİYET MTAL					
94	68	5	278	21	211
8-LOKMAN HEKİM MTAL					
0	1	5	360	8	334
9-DİKMEN MTAL					
160	12	92	197	24	183
10-DİKMEN NEVZAT AYAZ MTAL					
254	81	102	187	53	178
11-FATMA YAŞAR ÖNEN MTAL					
73	46	49	267	44	209
12-GAZİOSMANPAŞA MTAL					
33	36	4	277	7	238
13-MEHMET AKİF ERSOY MTAL					
140	105	47	235	23	251
14-KILIÇASLAN MTAL					
61	34	21	343	1	329

15-SERÇEV ENGELSİZ MTAL					
201	4	5	289	9	245
16-ŞEHİT UHUT KADİR IŞIK MTAL					
0	2	6	357	31	334
17-TAPU KADASTRO MTAL					
3	328	0	191	VERİ YOK	VERİ YOK
18-TÜRK TELEKOM MTAL					
46	50	11	332	40	247
Tablo 3: Çankaya'daki Meslek Liselerinin Kontenjan ve Puan Durumu					

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

a) Sonuçlar

Araştırmadan elde edilebilecek genel sonuçlar şunlardır:

1. 9. ve 10.sınıftaki öğrenci kontenjanları azalmıştır, sınıf mevcutları artmıştır.
2. 11. ve 12.sınıflardaki sınıf mevcutları azalmıştır, kontenjanları artmıştır.
3. 9. ve 10. sınıftaki öğrencilerin not ortalamaları düşmüştür. Sınıf tekrarları artmıştır. Önümüzdeki yıllarda da artmaya devam edecektir.
4. Önlem alınmazsa eğitimde kalite düşme eğilimini sürdürecektir.
5. Anadolu meslek liselerinde kontenjanlar azalmaya ve puanlar düşmeye devam etmektedir.
6. Anadolu liseleri okul sayıları sınırlı sayıda artarken öğrenci sayısı hızla artmaktadır.
7. Anadolu meslek liseleri okul sayıları sınırlı sayıda artarken öğrenci sayısı hızla düşmektedir.
8. TEOG'da sınav baskısı daha az ve sınav süresi daha fazladır.
9. LGS'de diploma ortalaması ve bölge veya komşu bölgeden okul tercihi yapılmaktadır
10. Anadolu liselerinde ders ortalamaları düşmektedir.
11. Devamsızlık ve sınıf tekrarları artmaktadır.

b) Öneriler

Araştırmamızdan çıkan başlıca öneriler şunlardır:

1. İlk ve ortaokullarda gerçekçi ve bilimsel kriterlere dayalı yöntemlerle yönlendirmeler yapılmalıdır.
2. Eğitim ortamı hazırlanmadan kontenjan belirlenmemelidir.
3. Popülist yaklaşımlardan uzak durulmalıdır.
4. Meslek Lisesi öğrencilerinin yükseköğrenime geçişi kolaylaştırılmalı, ek puanları artırılmalıdır. Öğrencilerin daha çok motive ve teşvik edilmesi sağlanmalıdır.
5. Ortaokullarda tanıtım yönlendirme dersi konulmalıdır.
6. Araştırmacılar tarafından nitelikli okul ve proje okulları ayrıca araştırma konusu yapılabilir.

KAYNAKÇA

- ✓ DAĞLI Zeki-KILIÇ, E.mine; Dokuzuncu ve Onuncu Kalkınma Planlarında Eğitimle İlgili Hedeflerin Değerlendirilmesi, EYFOR VIII. Kıbrıs 2016.
- ✓ <http://blog.ide.k12.tr/teog-ve-degisen-egitim-sistemi>
- ✓ <http://psikorehberim.net/index.php/8-egitim/24-soru-ve-cevaplar-yla-yeni-sbssistemi> 10.05.2014
- ✓ http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2013/bigb/tegitimdenoogreti-megecis/ME_B_SSS_20_09_2013.pdf 12.04.2014
- ✓ KOÇ, Nizamettin; 1978, Liselerde Öğrencilerin Akademik Başarılarının Değerlendirilmesi Uygulamalarının Etkinliğine İlişkin Bir Araştırma. Eğitim ve Bilim Dergisi, 3 (14)
- ✓ MART, Mehmet Tarık; Temel Eğitimden Orta Öğretime Geçiş Sistemi (TEOG) Sınavlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri, Zirve Üniversitesi ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüleri, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2014.

ANILAR/ ВОСПОМИНАНИЯ/MEMORIES:

**KASTAMONUŞİNAS, ŞAİR, ÂŞIK İHSAN OZANOĞLU
VE KONYA 10. TÜRKİYE ÂŞIKLAR BAYRAMI,
DİĞER ANILARIM**

**KASTAMONU'S SCHOLAR, POET, ÂŞIK İHSAN OZANOĞLU
(KASTAMONUŞİNAS) AND THE 10th TURKEY ÂŞIKS' FESTIVAL
IN KONYA, OTHER MEMORIES**

**ИССЛЕДОВАТЕЛЬ КАСТАМОНУ, ПОЭТ И АШЫК ИХСАН
ОЗАНОГЛУ И КОНЬЯ: 10-ЫЙ ФЕСТИВАЛЬ АШЫКОВ В
ТУРЦИИ И ДРУГИЕ ВОСПОМИНАНИЯ**

Nail TAN*

ÖZ

Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde önemli bir idari ve kültür merkezi konumundaki Kastamonu'da çok sayıda divan, halk şairi yetişmiş, Osmanlı coğrafyasında en çok şairi yetiştiren 6. şehir olarak tanınmıştır. Cumhuriyet döneminde çok sayıda il oluşturulunca şair sayısında büyük düşüş yaşanmıştır. Son dönemin en önemli şair, âşık ve Kastamonu kültürü araştırmacısı/Kastamonuşinas olarak İhsan Ozanoğlu (1907-1981) ön plana çıkmaktadır.

Divan, âşık ve yeni Türk şiiri olmak üzere üç tür ve vezinle şiirleri yayımlanan Ozanoğlu'nun Kastamonu genel kültürü, halk kültürü üzerine çok sayıda yayımlanmamış çalışması arşivlerde. İlkokul öğretmenliği, İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü yapıp 1963 yılında emekliye ayrılmıştır.

Önerim üzerine, Konya 10. Türkiye Âşıklar Bayramı'na katılmış ilginç olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Düzenleme Kurulu, Ön Jüri ve Büyük Jürisinde görev aldığım 10. Türkiye Âşıklar Bayramı'nda yaşananlarla ilgili bazı yanlış, eksik bilgilerin 2025 yılında yayımlanması üzerine bu gerçeği açıklayıcı makaleyi kaleme aldık.

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Em. Genel Müdürü, Halk Kültürü Uzmanı.

(nailtandk@gmail.com) ORCID-ID 0000-0001-7267-14181

Bu vesileyle kendisini 1953-1981 yılları arasında yakından tanıdığım, KB Folklor Arşivi için önemli derlemeler yaptığımız İhsan Ozanoğlu'yla ilgili bazı anı ve şahsiyet özelliklerini de yazmak fırsatını bulduk.

Anahtar Kelimeler: Halk şairi, Kastamonuşinas, İhsan Ozanoğlu, 10. Türkiye Âşıklar Bayramı, KB Folklor Arşivi, anılar.

ABSTRACT

Kastamonu, an important administrative and cultural center during the Beyliks and Ottoman periods, has produced a large number of divan and folk poets, ranking as the sixth city in the Ottoman lands in terms of the number of poets. Following the creation of many provinces during the Republican era, the number of poets declined significantly. One of the most prominent recent poets, minstrels (*âşık*), and researchers of Kastamonu culture is İhsan Ozanoğlu (1907–1981).

Ozanoğlu's poetry, published in three forms—divan, *âşık*, and modern Turkish poetry—follows traditional meter. He also left numerous unpublished works on Kastamonu's general and folk culture, preserved in archives. He served as an elementary school teacher and as Director of the Provincial Public Library, retiring in 1963.

Upon my recommendation, Ozanoğlu participated in the 10th Turkey Âşiks' Festival in Konya which led to some interesting events. Following the publication in 2025 of some incorrect or incomplete information about the festival, we prepared this article to clarify the facts.

Through this article, we also share some personal memories and character traits of İhsan Ozanoğlu, whom I knew closely between 1953 and 1981 and with whom we conducted important folklore collections for the KB Folklore Archive.

Key Words: Folk poet, Kastamonuşinas, İhsan Ozanoğlu, 10th Turkey Âşiks' Festival, KB Folklore Archive, memories.

a. Giriş

Editörlüğünü KÜ Öğr. Üyesi Doç. Dr. Zeki Gürel ile Arş. Gör. Mehmet Öztürk'ün yaptığı 2025 yılında yayımlanan *Kastamonu Dil ve Edebiyat Araştırmaları/I* adlı kitapta yer alan KÜ Öğr. Üyesi Prof. Dr. Gülten Küçükbasmacı'nın "Âşıklar Bayramı ve Âşık İhsan Ozanoğlu" başlıklı makalesini okuyunca kendisini tanımakla bahtiyar olduğum Kastamonu'nun bu çok değerli şahsiyetiyle ilgili anılarımı yazmanın zamanının geldiğini anladım. Bizim için artık zaman daraldı. T.C.

kültür tarihiyle ilgili çok önemli yaşanmışlıklarım var. Yazmadan mezara götürmek, devlet görevimizi eksik yapmak anlamına gelir. Onu ele alırken , asla hissi davranmam söz konusu olamaz. Ben âşık değilim ki! Alanında yeteri kadar tanınmış, çok başarılı önemli görevler, hizmetler yapmış biriyim. Aynı zamanda çok sayıda ansiklopedide yer almış bir yazarım. Bu nedenle, Türkiye'nin önde gelen bilim insanı ve sanatçıları, zanaatkarlarını, âşıklarını, Karagöz ve kuklacılarını, yakından tanımış biri olarak akıl, vicdan, adalet mürekkepli kalemimizi konuşurcağız.

Çok yönlü kültür insanı Ozanoğlu, bizce Kastamonu kültür araştırmalarının K harfidir. Her şeyden önce bir Kastamonuşinastır. Kastamonu'yla ilgili bir cümlelik yazı yazacakların dahi ilk önce "*Ozanoğlu, acaba bu konuda ne yazmış?*" sorusuyla işe başlamaları gerekir. Yayınlanmış, yayınlanmamış çalışmalarının listesine bakmak dahi insanı çok yorar. Çok şanslı bir insandı. Kültürel bir ortamda doğmuş, büyümüş, yaşadığı il ve zamana göre alabileceği eğitimin çoğunu almıştı. Kolay değil on çocuklu bir ailede bir kesere sap olmak. İlkokul öğretmeni olarak 30-45 yıl çalışıp emekliye ayrılabilirdi. Âşıklığı, Halkevlerinde kendisine özel bir yer sağlamıştı. Halkevi dergileri, mahallî gazeteler ona sayfalarına açtılar. 1947'de MEB'ye bağlı Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğüne atanmasında kitap, dergi, gazeteyi, yazma eseri tanınmasının, ayrıca Arap ve Latin harfleriyle okuyup yazmasının payı büyük olmuştur.

Halk kültürü/bilimiyle ilgili zanaatkarları, sanatçıları inceleyen, değerlendiren bilim insanları, uzmanlar metot, ilke olarak şu gerçeği gayet iyi bilmelidir. Halk zanaatkar, sanatçıların (biraz da çağdaş sanatçıların) genel özelliği; kendilerini anlatırken aşırı övmeleri, başarı ve meziyetlerini abartmalarıdır. Tahsillerinin azlığı, yetiştikleri kültürel çevre de bu durumu teşvik eder. Masal, efsane, menkıbe, destan, halk hikâyesi, fıkra, hurafe, büyü, sihir, fal her maddi manevi unsurla ilgili gelenek görenek ve inançlar söz konusu ortamın ürünü değil midir? Halk şairlerinin abartarak anlattıklarının bir bölümü halk hikâyesine dönüşmemiş midir? Bu yüzden özellikle halk şairlerinin anlattıklarında, bilim insanlarının sorgulayıcı olması gerekir. Bu çerçevede Ozanoğlu'nun dallarından meyve toplarken sağlam ve çürükleri iyi ayırt etmek gerekir. Dr. Şenel, halk müziği alanında bu elemeyi önemli ölçüde yapmıştır. Bir halk sanatçısının bizce iki hayat hikâyesi, kişiliği vardır: Tarihî, gerçek hayatı, kişiliği. 2. Folklorik, menkıbevi hayat hikâyesi, kişiliği.

Folklorik, menkıbevi kişilik deyince; hemen Yunus Emre, Karacaoğlan, Koroğlu, Kerem, Dadaloğlu, Pir Sultan Abdal, Hatayî, Kaygusuz Abdal vb. nice halk şairi geliyor değil mi? Âşık İhsan Ozanoğlu'nda söz konusu iki kişilik ayan beyan bellidir. Birçok halk sanatçısı gibi o da böbürlenmeyi çok severdi. Ne kadar övülse az gelirdi. Söylediklerine, yazdıklarına bakarak birçok halk kültürü derleyicisi onun hakkında inanılması mümkün olmayan, sözüm ona bilgi yazmışlardır. Bir bölümünü hatırlatalım: Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca, Ermenice bildiği İbranice, Süryaniceyle ilgilendiği [Bir dili bilmek deyince ne anlıyorsunuz?]; dört dilde [Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca] şiir yazdığı [Biz üç dilde divanı olan Fuzulî'yi bili-

riz]; Arap yazısının kufî, reyhanî, sülûs, nesih ve talik çeşitleriyle okuyup, yazabildiği (hattat denemez) , şiir yazma ve bağlama çalmaya 12 yaşında başladığı; 1800'den fazla dinî melodiyi ezberlediği, 12 telli divan sazı yanında ud, tambur, keman, mandolin ve gitar çaldığı [Tingirtma da çalma sayılıyor mu?]; gazete ve dergilerde İstiklal Savaşı'ndan itibaren 30.000 civarında yazı ve şiirinin yayımlandığı [Dergi ve gazeteler meydanda, meraklısı sayabilir. 3.000 daha inandırıcı.]; tarih, sözlük, ansiklopedi, biyografi, cönk, şiir mecmuası, divan, tefsir, dil ve halk kültürü derlemesi [yer adları, atasözü ve deyim, mâni, türkü, masal, destan, halk hikâyesi bilmece, fıkra, gelenek, görenek ve inançlar, sihir, büyü, halk hekimliği, dinî bayramlar, düğün v.b). Kastamonu ilçeleri folklor kitapları, turizm, dinî müzik, Atatürk anıları, Atatürk fıkraları, Kastamonu Yazmaları Kataloğu, Sepetçioğlu (etüt, roman), Kastamonu basın tarihi, askerlik tarihi, eğitim tarihi, veraset hukuku, evlenme hukuku, tasavvuf tarihi gibi her biri başlı başına derya olan konularda kitaplar, en çok kendi şiirlerinin yer aldığı kitaplar kaleme aldığı yazılmıştır. Kastamonu Valiliğinin 2025 yılında yayımladığı *A. Süheyl Ünver'in Kastamonu Defterleri* kitabında yer alan Ozanoğlu mektubuna göre de başka yazılması çok zor bazı kitaplar daha: Kastamonu tarihi, arkeolojisi, coğrafyası; Kastamonu'da tarım, sanat, ekonomi, maliye, tapu, sağlık, ulaştırma, kültür, adalet, eğitim; düş yorumu, fal, remil, Türkçe-Arapça-Sözlük, Farsça-Türkçe Sözlük, Ansiklopedik Etnografya Lügati, asrımızın fıkıh meseleleri, İslam'da müzik, raks, din ve spor eklenmiştir. 1976'ya kadar böyle 1045 eser hazırladığına dair lisans çalışması vardır (Yakupoğlu, 2009: 221). Öldüğü tarihe kadar biraz daha ekleme olmuştur.

Hâlen üniversitelerimizde görevli bilim insanlarının akıl ve zekâsına, vicdanına bırakıyorum değerlendirmeyi. Şayet Kastamonu'da böyle bir insan dehâ (değerli Şenel'i de inandırmıştı) yaşasaydı, onu derhâl Ankara'ya alırlardı. T. C. tarihinde hiç diploması olmayan, büyükelçilik, milletvekilliği yapan romancı ve hikâyeci Memduh Şevket Esendal'ın hayat hikâyesini lütfen okuyunuz.

Biz rahmetli Ozanoğlu'nu değerlendirirken aldığımız mesleki (İlköğretmen Okulu, Eğitim Enstitüsü, Üniversite TDEB) ve kamu yönetimi (TODAİE, Millî Güvenlik Akademisi) eğitimi dolayısıyla oldukça tarafsız davrandık. Aramızda bazı üzücü olaylar geçmesine rağmen (bir bölümünü yazacağım) kültürümüze hizmetlerini gözdardı etmeyip devlet hizmetlerinden azami yararlanmasını sağladık. Ağabeyim Özdemir Tan'la kaleme aldığımız *Gurur Kaynağımız Kastamonulular* kitabımızda yer alan şu değerlendirme (Ank. 2004, C III, s. 80) bunun en güzel ifadesidir:

“Ermenice ve Fransızca bilmezdi. Bazı Fransızca kitaplardan yaptığı alıntılara aldanmamak gerekir. Hele hele TDK Uzmanı Agop Dilaçar'ı Kurum Başkanı ve Ord. Prof. Dr. göstermesi hiç hoş olmamış. Manevi ağabeyim Kemal İlerici'den müzik dersi de almadı. Dostum İlerici, ondan Koroğlu havaları derledi o kadar. Bazı açıklamalarını demek ki ders olarak kabul etmiş. Bağlama dışındaki çalgıları da iyi çaldığını söyleyemeyiz. Tingirtatma çalmak değildir. (Rahmetli Savi Ablamızın müzik, Arapça, Farsça takdirleri kişiseldir.) Hafızasında 1800 dinî müzik

eseri bulunduğunu latife, böbürlenme kabilinden söylerdi. Tekrar ediyorum. Övülme-yi, övünmeyi çok severdi (Bütün halk sanatçıları ve diğerleri gibi). Rakamların önüne bazen sıfır eklerdi. [Ona göre folklor ürünlerinin önemli bir bölümü uydurma değil miydi?] Onun Türk halk kültürüne, edebiyatına hizmetleri zaten çok büyüktür. Olmadık şeyler ekleyerek (veya her söylediğine inanarak) kişiliğini zedelemeye kimsenin hakkı yoktur.” [Küçük eklemeler yapılmıştır.]

• **Âşık Ozanoğlu-10. Türkiye Âşıklar Bayramı**

Ozanoğlu’nu yakından tanımaktan; bilgisinden, meziyetlerinden halk biliminin ilkeleri çerçevesinde devlet arşivine yeteri kadar malzeme kazandırmaktan çok bahtiyarım. Onunla ilgili halk bilimcileri ilgilendiren anılarıma geçmeden önce, bu satırları yazmama sebep olan “Konya 10. Türkiye Âşıklar Bayramı-Âşık İhsan Ozanoğlu” olayını aydınlatmam gerekiyor. Çünkü Kastamonu Üniversitesinde görevli bazı akademisyen dostlar, üzerime bir yanlış bilgi vebali yüklemişler. Bu ağır yükten kurtulmam gerek. İkinci bölümde diğer anılarım tarih sırasına göre önünüze gelecektir.

“Âşıklar Bayramı ve Âşık İhsan Ozanoğlu” başlığıyla yazdığı makalede âşık edebiyatımızda bu tür bayramların yerini, önemini belirtip kısa tarihçesini veren Prof. Küçükbasmacı(2025: 103-123), makalesinin sonuç bölümünde bayramda Ozanoğlu’nun biri önceden yazılmış ikisi irticalen üç şiir okuduğunu, kendisine yarışmaya girmeden jürice bir büyük ödül verildiğini yazmıştır. Bayram’la ilgili bilgilerin çoğunu, *TFA* (Hınçer), ve *SF*’deki (Nasrattinoğlu) iki haber yazısı ile Afyonkarahisarlı Nasrattinoğlu’nun kendisinin isteği üzerine gönderdiği mektup ve belgelere dayalı olarak kaleme almıştır. Bu arada, bizim bayram ve Ozanoğlu’yla ilgimizi bir söyleşi (M.Özgür) ve yazılarımızdan alıntılarla belirtmiştir. Bayramın düzenlendiği sırada KB MİFAD Başkanıydım. Resmî görevle orada bulunuyordum. Bayram ve seminerin düzenleme kurulundaydım. Ön ve büyük jüri üyesiydim. İrfan Bey yerine önce bana telefon etseydi, makalesi daha zenginleşebilirdi. Bu yapılmayınca bazı yanlış ve eksik bilgi vermek zorunda kalmış. Kastamonu’yla ilgili kitap, makale yazacak tüm akademisyen ve kalem sahiplerinden rica ediyorum. Yazacakları konuda Kastamonulu yazarlar, herhangi bir şey yazmışlar mı? Önce ona baksınlar. Kendi yazılarım için söylüyorum .Dipnot göstermeden de yararlanabilirsiniz. Darılmam. Zamanında yayımlanıp kâğıt ve mürekkeple ebedileşmiş. Bu bana yeter. Şayet, kitap ve makalelerinizi yayımlamadan önce gönderirseniz, daha yararlı olur. Eksikler, yanlışlar azalır. Akademisyenler iyi bilirler. Kitap ve makaleleri iki bilim insanı tarafından mutlaka incelenir, rapor doğrultusunda düzeltme yapılır ve öyle basılır. Ayrıca editör gibi sağlam bir süzgeçten de geçerse ne şans! Söz konusu *Araştırmalar* kitabında Doç. Dr. M. Onur Hasdedeoğlu’nun Kastamonulu Hakkı Kâmil Beşe’yle ilgili makalesine bayıldım (Hasdedeoğlu 2025: 157-181). Editör süzgecinde de ıslanmış. Bizim ailesinden aldığımız bilgilerle yazdığımız kitabımızda yanlışlar bulunduğunu iddia etmemiş. Yok sayılmak, vebal almaktan daha güzel.

10. Yıl olması dolayısıyla Konya Âşıklar Bayramı'na (18-30 Ekim 1975) özel bir önem verilmiş, son üç gününde de (27-29 Ekim 1975) Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri düzenlenmişti. Bu tarihte KB Millî Folklor Araştırma Dairesi (MİFAD) Başkanıydım. Bayramlarla ilgilenmek resmî görevimdi. Düzenleme kurulları, ön jüri, büyük jüri hepsinde üye olarak görev yapıyordum.. İlk hazırlık toplantısında Konya Kültür ve Turizm Derneği Başkanı Feyzi Halıcı (1924-2017), “*Nail Bey, senin memleketinde halk şairi yok mu? Dokuz bayramda kimse yoktu. Varsa davet edelim.*” dedi. Ankara’da 1 Nisan -15 Mayıs 1975 tarihleri arasında kendisinden 325 ezgi derlemiştik. 68 yaşına rağmen, dinlene dinlene 30 saatlik bir kayıt yaptırmıştık. “*Bir âşık var, İhsan Ozanoğlu. Davet ederseniz gelir. Atışmaya çok heveslidir.*” cevabını verdim. Davet edildi. Cevabını vermeden önce beni telefonla aradı. Bütün masraflarının karşılanacağını, yarışmalarda her dalda ilk üçe girerse, ayrıca para ödülü alacağını söyledim. Para ödülünü duyunca katılacağımı belirtti. O zaman, “En güzel Yurt Şiiri” ve “En Güzel Yurt Türküsü” dalları için hazırlık yapmasını hatırlattım.

Konya’da ilk hafta bir ön jüri önünde ve halk huzurunda yarışır âşıklar. Konya’ya geldiklerinde bir form doldururlar. Hangi dallarda yarışacaklarını yazarlar. Yarışmayı, Bayram’ı düzenleyen Dernek, mümkün olduğu kadar çok âşığın altın madalya ve para ödülü almasını istediğinden ön jüri, ön eleme sistemi düşünülmüştür. Yoksa, usta iki üç âşık tüm dallarda altın madalyaları alıp gider. Ön jüri, birkaç tecrübeli asıl jüri üyesi ile Konya’daki âşık edebiyatıyla ilgili şahsiyetlerden oluşmaktadır. Feyzi Halıcı Bey, tabii her zaman jüri başkanı. Ön jüri bir hafta boyunca forma göre âşıkları yarıştırdı ve her dalda asıl jüri, büyük jüri önünde yarışacakları belirliyor. Son haftada asıl yarışmalar yapıp ödülleri alacakları belli oluyor. 10. Konya Âşıklar Bayramı’nda ön jüri şu şahıslardan oluşmuştu: Feyzi Halıcı (Başkan), Nail Tan, İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Ali Sert, Ahmet Petekçi, Ayşen Ülken.

Âşık Ozanoğlu, bir gün önce Konya’ya geldiğinde otelde âşıklarla tanışmış. 39 kişiler. Bayramın müdavimi âşıklar, tanımadıkları Ozanoğlu’nu merak edip soru yağmuruna tutmuşlar. Esmiş gürelemiş, Karslı Dursun Cevlanî ve Posoflu Müdamî’yi atışmada yendiğini, Âşık Veysel’i de perişan ettiğini anlatmış. Karslı, Erzurumlu âşıklar âşıkla karşılaşmak için ertesini günü bekler olmuşlar. Mâlum, Âşıklar Bayramı, gündüz Âşık Şem’î’nin mezarını ziyaretle başlar. Bu ziyarette Ozanoğlu’nun anlattığı, olaylar olmuş mudur, hatırlamıyorum. Ozanoğlu, anlatılanları Şem’î’nin kendini göstermek için yapmış olabilir.

Âşık Ozanoğlu, katılım formunda Atışma, En Güzel Yurt Şiiri, En Güzel Yurt Türküsü ve Hikâyeli Türkü dallarında yarışacağını belirtmiş. Şiirler, oteldeki dernek görevlisine teslim edilmiş. 18 Ekim 1975 akşam yemeğinden sonra Bayram’ın yapılacağı salona gidildi. Konyalılar, her yıl olduğu gibi bilet alarak salonu hıncahınc doldurmuştu. Daha gündüzden, birçok âşıktan kendisinin Ozanoğlu ile yarışıtırılması ricası gelmişti. Konyalılar da ilk defa gördükleri bu yaşlı âşığı merak ediyorlardı. Artvinli yaşlı Deryamî Baba, Konya’da çok başarılı olmuş, sevilmmişti.

Bu yıl gelememişti. Feyzi Bey, Bayram'ın açılış töreni konuşmalarının ardından ön jüriyi masasına davet edip yarışmaları başlattı. Bir türkü, bir şiirden sonra sıra atışmaya geldi. Âşık Çobanoğlu ve Taşlıova, aralarında anlaşmışlar, Feyzi Bey'e de söylemişler, Rahmetli, ilk atışma için Âşık Taşlıova'yı mikrofona çağırdı. Taşlıova, saziyla bir dörtlük söyleyerek Ozanoğlu'nu karşısına davet etti. Ozanoğlu, vakur bir şekilde ayağa kalkıp halkı selamladı. Merak daha da arttı. İkinci mikrofonun karşısında yerini aldı. Önünüzdeki listeye göre Feyzi Bey yarışma uyağı beyiti Âşık Ozanoğlu'nun karşısında yerini aldı. Âşık Ozanoğlu'na söyledi. Avantaj olsun diye. Ozanoğlu, şaşırды. Kastamonu'da böyle bir atışma, yarışma yok. Usta âşık, istediği ayakta atışmayı başlatıyor. Bağlamasında bir iki üç gezindi durdu. Şiir gelmiyor. Feyzi Bey'le göz göze geldik. Fısıltıyla "Veysel" dedim. Ben yoktum. Meğer, Feyzi Bey; gündüz Ozanoğlu'nu çalıp söyletmiş, bilgisini tartmış. Usta âşık olduğunu anlamış. Hemen mikrofonu eline alıp; "*Biz âşığı bugüne kadarki hizmetlerine bakarak jüriye almaya karar verdik. O Bayram'da âşıklara bilgi verecek.*" dedi. Âşık Taşlıova ellerini öptü. Ozanoğlu'nu jüri masasına getirdi. Biz de ayağa kalkıp oturmasına yardım ettik. Hafta boyunca aramızda oturdu. Not falan da vermedik. Çünkü, sembolik, onursal bir oturmadı.

Bayram'ın sonunda her dalın birincilerine büyük jüri kararıyla Selçuklu çift başlı altın, ikincilere gümüş, üçüncülere bronz madalya verilir. O yıl, 10. Yıl olması dolayısıyla dernek yönetimi altın madalya sayısını artırdı. Gümüş ve bronzların önemli bir bölümü altın oldu. Altın madalyaların yanında para olarak da önemli bir ödül vardı.

Ozanoğlu'nu hem jüriye oturtup hem de eli boş, parasız memleketine gönderemedik. Büyük Jüri, iki özel ödül ve altın madalya ihdas etti. Âşık İhsan Ozanoğlu'na "En Kültürlü Halk Ozanı Ödülü", altın madalya, yine Âşık Nuri Devrani'ye "En Genç ve Başarılı Âşık Ödülü", altın madalya verildi. Böylece Ozanoğlu yol parası da ödenerek iyi bir parayla Kastamonu'ya gönderildi. Kastamonu'ya dönünce böbürlenmesi, altın madalyasını gösterip beni birinci ilan edip jüri başkanı yaptılar demesine hiç şaşırmadım. Kulağıma geldi. Diğer âşıklar da zaman zaman bu yolda yürümüşlerdir. Sanatçı, farklı bir insandır. Övülmeyi ve övünmeyi çok sever. Ancak, bilim insanlarının makale ve kitaplarını yazarken, halk sanatçılarıyla ilgili bilgileri eleştiri süzgecinden geçirip gerçeklerle abartmaları birbirinden ayırmaları gerekir. Ozanoğlu'nun her yazdığını şüpheyle karşılayarak, birçok sorunu çözmeyi sağladığımı rahatlıkla söyleyebilirim: Çanakkale Türküsü gibi.

Bilimde ayıp, günah gerçeği yazmazsanız söz konusudur. "*Ölenin arkasından sadece iyilikleri, iyi yönleri konuşulur, kötü yönlerini yazmak, konuşmak ayıp, günah sayılır.*" anlayışı dinî hayat için geçerlidir. Bilim, bir insanı hatalarıyla sevaplarıyla değerlendirir. Bizim rahmetli İhsan Ozanoğlu'na bugüne kadar bakışımız, değerlendirmemiz hep bu yönde olmuştur. Meziyetleri, değerli hizmetleri yanında bazı hatalar yapması da normaldir. Her insan gibi. Önemli olan, ilk bölümün fazlalığıdır. O. Kastamonu kültür ve sanatının anıt şahsiyetlerinden biridir. Anlatacağım olay, sadece kültür tarihimizi doğru yazmak adına yazıya geçmiştir.

Anlattıklarımın iki tanığı hâlen sağdır: Yazar İrfan Ünver Nasrattinoğlu, Âşık Mürsel Sinan. Birinci olay, yukarda anlatıldı. Âşık Şeref Taşlıova ile atışamayıp ön jüri masasına oturtulması. İkinci olay, ilk veya ikinci gece meydana geldi.

10. Türkiye Âşıklar Bayramı için görevim gereği Konya'dayım. Konya dışından gelen halk bilimci, yazar İrfan Ünver Nasrattinoğlu ile ayrı odalarda Dergâh Otel'de kalıyoruz. Âşıkların oteli de 300-400 m. uzaklıkta. Gece saat 1-2 arası odamın kapısına sert sert vurulunca telaşla açtım. Resepsiyon görevlisi ve âşıkların otelinde kalıp onlarla ilgilenen Konya Kültür ve Turizm Derneği görevlisi çıktı karşıma. Dernek görevlisi; *“Hocam, Kastamonu'dan gelen yaşlı âşık hastalandı, sizi istiyor.”* dedi. Yıldırım gibi giyindim. Âşıkların oteline gittik görevliyle. Âşığın odası kalabalıktı. Ozanoğlu, gözleri kapalı, sapsarı yatıyor, inliyordu. Ciddi bir şeyinin olmadığını görüp âşıklara, *“Bizi, iki görevliyi âşıkla baş başa bırakın. Gerrekirse hastaneye kaldırırız.”* dedim. Odayı boşalttım. Rahmetli Ozanoğlu, sesimi duyunca gözlerini açtı: *“Geldiniz mi velinimetim? Öliyorum, beni Kastamonu'ya yetiştir. Ölmeden eşim ve dört oğlumla vedalaşıp öyle ruhumu teslim etmek istiyorum. Ne olur, bana son bir iyilik yap!”* dedi. *“O kolay! Sesin iyi, ateşin de yokmuş. Yoksa, ilaçsız mı kaldın aziz Ozanoğlu?”* deyince gözlerini kırdı. Görevli, *“Yarın doktora götürüp istediği ilaçları da Dernek olarak eczaneden alırsanız Başkanım! Sabaha üç saat kalmış.”* deyip sözde beni rahatlatmıştı. Oysa durum farklıydı. Kastamonu'daki yaşantısını ve yaklaşık 30 saatlik halk müziği derlemelerini aynı yıl nisan mayıs aylarında yaparken yaşadıklarımızı gayet iyi biliyordum. Ozanoğlu, ilk eşinden oğlu İlham Teoman Ozanoğlu'nu hâkim olarak yetiştirip kızını evlendirdikten sonra iki evlilik (1950, 1960) daha yapmıştı. 1963'te Kütüphane Müdürlüğünden emekliye ayrıldığında üç yıllık evliydi. Genç eşinden üç oğlu [Cihan Günay-1961, Can-1963, Ozan-1966] dünyaya geldi. Biraz Bektaşî meşrep yaşıyordu. (Sakin Bektaşî anlamı çıkarmayınız.) Âşıklar, sazende ve hanendelerin bir bölümü alkol içtiklerinde daha yüksek performansla sahip oluyorlardı her nedense. Halk müziği derlemeleri sırasında maaşımın ses ve saz ilacını aldım. Aynı olayı Konya halk müziği derlemelerini yaparken de yaşamıştık. Kaynak kişi Mazhar Sakman, ses ve saz ilacını almayınca çalıp söyleyemiyordu. Bazı sanatçıların bu özelliğini asla yargılamadım. İşin özünde zaman zaman bu da vardı çünkü. Konya'da derlemeyi yapan Yaşar Doruk (müzik öğretmeni), telefonla durumu bildirince ona da ilaç parası göndermiştik. Ozanoğlu, otelde âşıkları yoklamış. Kimse ilaç kullanılmıyor. Cadde ve sokaklarda Tekel Bayii aramış, bulamamış. Utanmış, durumunu anlatamamış. İlk gece atışmada Âşık Şeref Taşlıova'ya yenilmesinin asıl sebebi de buymuş meğer. Çok utanıp üzölmüş, Kastamonu'ya dönmeye karar vermiş. Hastalık numarasını bu sebeple yapmış. Ozanoğlu'na, *“Bana bir saat izin ver. Gidip sana ilaç getireceğim. Sabaha iyileşmezsen Kastamonu'ya da gönderirim.”* dedim. *“Yetiş, Hızır'ım!”* gibi bir şey duydum. Onu görevliye emanet edip hızla otelime döndüm.

Resepsiyon görevlisine; *“Ne yap yap, kaç liraya olursa olsun bana bir şişe rakı bul!”* dedim. Görevli, dernek başkanı, eski Konya Senatörü Feyzi Halıcı'nın

bana ne kadar önem verdiğini biliyordu. “*Bu saatte Konya’da hiçbir yerde içki satılmaz, içkili birkaç lokanta da zaten gece yarısı kapanmıştır. Evde babamın yarım şişesi olacak, onu getireyim!*” dedi. Üzüntüden dolayı içkiyi benim içeceğimi sanmıştı. Olsun. Yerine beni oturttu, koşarak gitti. Evi çok uzak değilmiş. 15 dakika kadar sonra geldi. Şişe, bir gazeteye sarılıydı. Bana uzattı, parasını da söyledi. Ödeyip hızla âşığın oteline gittim. İlacı, gazetenin ucundan gösterip görevliyi de odasına gönderdim. İlacını alır almaz, 30-40 dakika sonra kendine geldi. Bayramın sonuna kadar kalırsa para, altın madalya alma ihtimalinin yüksek olduğunu, Kastamonu’ya eli boş dönmesini doğru bulmadığımı söyleyip ikna ettim. Konya’daki itibarımı yakından görmüş, ön jüriye nasıl dâhil edildiğini de anlamıştı. Nitekim bayramın son gününe kadar kaldı. Diğer âşıklara hissettirmeden, geceleri odasında ilacını alıyordu. Günahı benim boynuma...

Kendisiyle Konya’ya gelmeden önce bir telefon görüşmesi yapıp, En güzel Yurt Şiiri ve En Güzel Yurt Türküsü dalları için bir şiir ve bir türkü hazırlamasını söylemiştim. *Karadeniz* başlıklı şiiri yazmış, Yanık Kerem makamında da bestelemişti. Anlattığım olay dolayısıyla ne yazık ki halka okuyamadı, türküsünü söyleyemedi. Konya’ya gelen âşıklar her vesileyle şiir üretirler. Ozanoğlu’nun da Âşık Şem’î ve Konya Âşıklar Bayramı için şiir söylemesi, yazması normaldir.

10. Türkiye Âşıklar Bayramı’nın en genç âşığı, Karşı Âşık Murat Çobanoğlu’nun çırağı Karşı Mürsel Sinan’dı (d. 1956). O yıl 19 yaşındaydı. Bütün âşıkların en büyük yardımcısıydı. Ozanoğlu’nun atışma olayı için kendisiyle 19 Ocak 2026 tarihinde telefonla görüştüm. “*Ozanoğlu Baba’yı çırak âşık olduğum için otelin merdivenlerinden ben indirip çıkarırdım. Eşyasını taşırdım. Bayram sonunda otele ayrıılırken bana katlanmış bir kâğıt verdi, teşekkür etti. İçinden bana yazdığı şiir çıktı. Hiç atmadım, sakladım. Kopyasını size göndereyim*” dedi. Gönderdi de. Aradan bir hafta geçince bu kez kendisinin ona yazdığı şiiri de bulmuş. Kentsel dönüşüme girdiği için İstanbul’daki dairesi Tekirdağ’a taşınmış. Bayram’dan Ozanoğlu hatırası bu iki şiiri de biz Prof. Küçükbasmacı’nın makalesine eklemiş oluyorum. (Bk. Resim 2).

Mürsel Sinan’a

Genç yaşında üstad olmuş
İçi dolu irfan Mürsel.
Sanat için bünyad olmuş
Şanı yüce Sinan Mürsel.

Atışmada yok menendi
Nice ustaları yendi
Kibar, zarif bir efendi
Herkes sana hayran Mürsel.

Ustaların Ustası İhsan Ozanoğlu

Özün sözün gönüllerde
Yüce İhsan Ozanoğlu
Ezbersin bütün dillerde
Koca İhsan Ozanoğlu.

Konya’mızı gezdin gördün
Gönüllere güller serdin
Bize hayat dersi verdin
Hoca İhsan Ozanoğlu.

Ozan , sanma vakit erdir
Mürsel Sinan gerçek erdir
Rabbim bunu ona erdir
Arzuladım İnan Mürsel.
İhsan Ozanoğlu

Edep erkân yol ehlinin
Sevgi saygı hâl ehlinin
Uyak redif dil ehlinin
Hâce İhsan Ozanoğlu

Dedem Korkut kıstasıdır
Alp Erenler postasıdır
Ustaların ustasıdır
Hâce İhsan Ozanoğlu.

Türkülere can verensin
Her canlıda Hakk görensın
Gönüllerde pir, erensin
Yüce İhsan Ozanoğlu.

Mürsel Sinan'ın gözdesi
Sazın sözün şah perdesi
Türkülerin can nefesi
Yüce İhsan Ozanoğlu.

Mürsel Sinan

Bayram'ın ikinci haftasında Ozanoğlu, salonun ön sırasında (protokol) oturdu. 30 Ekim 1975 gecesi protokol, halk huzurunda madalya ve para ödülleri dağıtıldı. En Güzel Yurt Şiiri, En Güzel Yurt Türküsü, Hikâyeli Türkü, Atışma, Doğmaca Şiir, Dudakdeğmez, Güzelleme, Muamma, dallarındaki madalya ve ödüllere ek olarak büyük jüri, iki özel ödül, altın madalya ihdas etti. Âşık Ozanoğlu'nu memleketine eli boş göndermeye hiçbir üye razı olmadı. Benim hiçbir etkim, yönlendirici konuşmam olmadı. Ozanoğlu'na "En Kültürlü Halk Ozanı" (altın madalya), Konyalı Âşık Nuri Devranî'ye de "En Genç ve Başarılı Âşık" (altın madalya) ödülleri verildi. Altın Madalyanın yanında iyi bir para ödülü vardı. 10. Yıl dolayısıyla düzenlenen Seminer'in açılışında Kültür Bakanı Rıfki Danişman, kapanışında da (Âşıklar Bayramı ile) Turizm ve Tanıtma Bakanı Lütfü Tokoğlu hazır bulunuyordu. Ozanoğlu ödülünü Turizm ve Tanıtma Bakanından aldı.

Rahmetli Ozanoğlu'nun hayatıyla ilgili dört yazımda 10. Türkiye Âşıklar Bayramı'na katıldığını yazmış, ödülден bile çok az söz etmiştik. Çünkü, ödül yarışarak alınmamıştı. Ancak, olayı hiçbir zaman yazmadık, başkaları da...Prof. Küçükbasmacı, yazımızın başında belirttiğimiz makalesinde; "Nail Tan'ın verdiği bilgiye göre Ozanoğlu Bayram'da, 'Âşıklar Babası' ve 'En Usta Halk Ozanı' seçilmiş, Jüri Başkanlığı yapmış ve çeşitli ödüller almıştır (Tan, 1985:104). Âşık İhsan Ozanoğlu'nun bir yıl Konya Âşıklar Bayramı'na katılmasını sağladığını belirtmiştir (Özgür; 2021). "Sayın Küçükbasmacı, daha sonra Bayram'la ilgili haber

yazılarına dayanarak, bu bilgileri çürütüp doğrusunu yazmış ve şu sonuca ulaşmıştır: “Söz konusu Bayram’a dair çıkan haberlere, yazılan yazılara, Bayramı düzenleyenler ve jürinin ifadelerine göre; Ozanoğlu’nun 10. Türkiye Âşıklar Bayramı’nda Âşıklar Babası, En Usta Halk Ozanı, En Kültürlü Halk Ozanı seçildiği, jürilik yaptığı ve yarışmalara dâhil olmadan kendisine ödül verildiği anlaşılmıştır (Küçükbasmacı , 2025: 115,119). “Söz konusu bilgiler, bizi hak etmediğimiz bir duruma (yalan bilgi üreten) düşürdüğü için gerçeği açıklamak zorunda kaldık.

Gerçek 1. Yazarın bizden alıntı yaptığını belirttiği makalede (Tan 1985: 104), sadece şu cümle vardır: “1975 yılında Konya 10. Türkiye Âşıklar Bayramı’na da katılmıştır. “Ozanoğlu’yla ilgili 3-4 biyografi yazımda da jüri başkanlığı ve ödüller yoktur. Prof. Dr. Cevdet Yakupoğlu çalışmalarını hayranlıkla izlediğim bir bilim insanıdır. 14 Şubat 2009 tarihinde Kastamonu Valiliğince düzenlenen İhsan Ozanoğlu Sempozyumu’nda sunduğu bildirisinde kaynak göstermeden, Nail Tan’a vebal yüklemeyen: “İhsan Ozanoğlu, 1975 yılında Konya’da düzenlenen 10. Türkiye Âşıklar Bayramı’na katılmış, burada bayrama katılan 42 halk ozanı tarafından Âşıklar Babası ve En Usta Halk Ozanı seçilmiş, Jüri Başkanlığı yapmış, ayrıca çeşitli ödüller de almıştır (Yakupoğlu 2009: 2017). Dikkat edilirse ifadelerde benzerlik var ama seçimle ünvan, ödül verme ilginç.

Gerçek 2. Prof. Dr. Küçükbasmacı, 10. Türkiye Âşıklar Bayramı’na Prof. Dr. Mehmet Kaplan’ı kaynak göstererek (Kaplan 1992: 660), 10. Bayram’a 100’e yakın âşık katıldığını da yazmıştır. İncelediği iki haber yazısında (*TFA Bora Hınçer, SF İrfan Ünver Nasrattınoğlu*) katılan âşıkların tam sayısı vardır. Ozanoğlu dâhil 39’u ancak buluyor. 70’li yıllar, Türkiye’nin terörle uğraştığı yıllar. Kendini solda gören âşıklar, ozanlar katılmıyordu.

Akademisyenler, haklı olarak kitap, makale, bildiri yazarken üniversitelerde yapılmış lisans, yüksek lisans ve doktora tezleriyle hakemli dergilerde yayımlanmış makalelerden yararlanırlar. Bizim gibi akademisyen olmayanları genellikle amatör, hevesli, meraklı olarak nitelerler. Amatör, bir işi para, menfaat karşılığı yapmayan demek. Ne kadar güzel. Biz kendimizi, Kastamonuşinas, kültür araştırmacısı, halk kültürü uzmanı olarak görüyoruz. Haddimizi hududumuzu iyi biliriz. Bilim insanlarının hatalarını bulmak amacıyla asla kalemimizi elimize almayız. Prof. Dr. Küçükbasmacı ve Prof. Dr. Yakupoğlu alanlarında kendilerini saygın bir yere getiren ne kadar çok bilimsel çalışma yapıp yayımlamışlardır. Biz zamanında çok gol yediğimiz için, yaşadıklarımızdan ibret alınması amacıyla söz ediyoruz. Öncelikle her bilim insanı kullandığı bilgileri mutlaka sorgulamalıdır. Hele hele konu Ozanoğlu ve âşıklar, halk sanatçıları olunca iki defa sorgulamalıdır. Çağımızda, bilimsel sorgulamada yapay zekâdan yararlandığını görüyoruz. Bilim insanlarından bir bölümünün, yazılarını güvendiği eğitim elemanlarına bilgisayar ortamına aktarttıkları görülmektedir. Bazı hataların kaynağı da budur. Koskoca Prof. Dr. F. Kadri Timurtaş’ı, bir asistanının “terzi Necip olayı”yla bir günde itibarsız hâle düşürdüğünü biliyoruz. Kastamonu Üniversitemizin diğer çok değerli bir tarihçisinin (Sempozyum bildirisinde); “23 Ağustos 1925 tarihinde Atatürk’ün

Kastamonu'yu ziyareti sırasında halk adına hoş geldiniz konuşması İhsan Ozanoğlu (o tarihte 18 yaşında) yapmıştır” yanlısına bir daha düşmemesi için yaşımızı, ak saçlarımızı konuşturuyoruz. Unumuzu eledik, ekmeğimizi yapıp yedik, eleğimizi astık.. Her türlü ödülü aldık, takdiri gördük. Hiç kimseyi ne kıskanıyor ne de rakip görüyoruz. Konya 10. Türkiye Âşıklar Bayramı, konusunu kapatıp diğer anılarımıza geçebiliriz artık....

• İhsan Ozanoğlu'yla ilgili bazı anılarım

a. İlk görüş, tanışma

Babam, Polis Remzi Tan, mesleğini memleketi Kastamonu'da tamamlamak istemiş. 1948 yılında Ankara Vali Polisliğini bırakıp Kastamonu Emniyet Müdürlüğüne sivil polis olarak atanmıştı. Emniyet Müdürlüğünün babamın çalıştığı bölümü, İl Halk Kütüphanesinin arkasındaki binadaydı. Babam, sürekli daktilo başındaydı. Suçlularla ilgili yazışmaları yapardı. Odasında, aynı işi yapan iki arkadaşı daha vardı. Bunların da biri komiser. Müdürlük yanındaki parkı geçince (100-200 m.) Hükûmet Konağı'na gelinirdi. İki kardeşimle veya yalnız, Göl İlköğretmen Okulunda okurken (1953-1959) babamın yanına giderdim. O yıllarda kâğıt, daktilo şeridi, tutkal, karton çok değerliydi. Bir zarf, üzerine adres etiketi yapıştırılarak 30-40 defa kullanılırdı. Babamın sarı zarflarına yapışık adres etiketlerini, zarfı yıpratmadan çıkartmak görevi bizimdi. Bayılırdık. Bir gün 17.00'de çalışma saati sonrası eve gitmek için kapiya çıkıp az yürüdüğümüzde kalın çerçeveli gözlüklü, babamın yaşlarında (45-50) bir kişiyle karşılaştık. Aslında o, babamı bekliyormuş. Babam; “*Oğlum, komşu binamızdaki kütüphanenin müdürü İhsan Ozanoğlu. Şair, yazardır. Ayaklı kütüphanedir.*” dedi. Ellerini uzatınca öptüm. Çantasını açtı. İnce kitaplarla doluydu. Bir kitap çıkarıp babama uzattı. “*Yeni kitabım, Remzi Bey ellerinden öper.*” dedi. Babam, cebinden bir 2,5 kuruş çıkarıp verdi. Kitabı evde karıştırdım. Kastamonu'nun yetiştirdiği meşhur adamlardan bir şairle ilgiliydi. Adını hiç duymamıştım. Onun için hatırımda kalmadı. Evde, başka kitapları da vardı. Memurlara, esnafa, öğretmenlere kitaplarını satar, hem yenilerini bastırır hem de aile bütçesine katkıda bulunmuş. Babam, oğlunu (İlham Teoman), Ankara'da okutup hâkim yaptığını da söylemişti.

b. İlk karşılıklı konuşma

1960 yılında Bursa Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü giriş sınavlarını kazanıp yükseköğrenime başladım. O yıllarda Türkiye'de iki üç üniversite var. Eğitim Enstitüsü sayısı da beş. Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa ve Balıkesir'de. Üniversitede okuyor gibiyiz. İtibarımız çok yüksek. Birinci sınıfta Şubattaki üç haftalık ara tatilinde TDK Üyesi Edebiyat Öğretmenimiz şair Mehmet Aydın, bir ödev verdi: “*Hepiniz, gittiğiniz yerde eski yeni halk şairlerini araştıracaksınız. Çok geniş olmasın. Şimdilik isimleri, hayat hikâyesini ve birkaç şiirini yazın. Yaz tatilinde genişletirsiniz. Ödev notu, yazılı sayılacaktır. Ona göre!*” dedi.

Kastamonu'ya gelince babama ödevimi söyledim. “*O konuyu en iyi İhsan Bey bilir. Kendisi de halk şairidir. Onu tanıyorsun zaten.*” dedi. Ertesi sabah elimde defter kalem, babam beni İhsan Bey'e götürüp teslim etti: “*Sizden öğrenecekleri var*” diyerek. Ellerinden öptüm. Haşmetli masasının üstü kitap ve kâğıtlarla dolu. Ne istediğimi sordu. Ben, kısaca ödevimi anlattım. Babamla odaya girdiğimizde gergindi. Halâ gerginliği geçmedi. Sert sert ; “*Evlât, biz halk şairlerinin tamamını yazdık. Sana bir şey kalmadı. Yazdıklarımı oku.*” deyiverdi. Zaten öyle yapacaktım, ancak öğretmenimiz yaşayanlarla görüşme yapmamızı da istemişti. Süklüm püklüm odasından çıkıp fiş dolabından okuyacağım kitapların numaralarını yazıp memura verdim. Okuyacağım kitap ve dergi yazıları içinde Nasuh Güngör (Çelenligil)'e ait olanlar da vardı. Memur, “*Bu kütüphanede çalışıyordu, emekli oldu. Sağ, yazıhanesinde çalışıyor.*” demez mi? Yazıhanenin yerini (Mahkemealtı semti) tarif etti. Elimle koymuş gibi buldum. Çok yardımcı oldu. Sayesinde güzel bir ödev teslim ettim. Babam, Ozanoğlu'nun tavrına önce kızdı, sonra da “*Genç bir kızla evlendi. Galiba kız hamileymiş. Masraf çoğalmıştır. Normal yaptığı.*” dedi. Nasih Bey'in iki üç ay sonra vefatını öğrenip fatiha okudum. Mekânı cennet olsun. Tabii Ozanoğlu'nun da.

c.1961 yaz tatilinde Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde

Bursa Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümünde birinci sınıfı birincilikle tamamladım. İkinci sınıfı da aynı başarıyla bitirip okul birincisi olabiliyordum. İki şube vardı çünkü. Temmuz, ağustos, eylül 15. İki buçuk ay tatilim var. Annem ve iki kardeşim (Özdemir, Nevzat). Araç Kavacık köyüne gittiler. Ev, tarla ve bahçelerimizle ilgilendiler. Ağabeyim köyden bir akrabamızın kızıyla evliydi. Babamla konuşup Kastamonu'da kaldım. İl Halk Kütüphanesinde yaz boyunca kitap okuyup arkadaşlarımdan daha önde olmalıydım. Kareli büyük boy (harita metot defteri denilen) bir defter ve kesik uçlu bir dolmakalem satın aldım. Okuduğum kitaplardan beğendiğim yerleri not etmek için. 1961 baharında deneme mahiyetinde Nail Kaya Tan imzasıyla şiir ve yazılarım yayımlanmıştı. Göl İlköğretmen Okulundaki Fransızca kurslarında bu dili çok sevmiştim. Defterin kapağına “büyük düşünceler” anlamında *La Grand Réflexions* yazdım. İlköğretmen Okulunun kütüphanesi çok zengindi. Özellikle 15-18 yaşlar arasında Türk yazarlarının roman, hikâye, tiyatro, şiir kitaplarıyla beyaz kaplı Dünya Klasikleri dizisinden birçok yabancı yazarın kitaplarını okumuştum. Felsefi eserlere hiç önem vermemişim. 2 Haziran 1961'den itibaren her sabah babamla evden çıkıp o odasına, ben de kütüphaneye gidiyoruz. Şubat tatilinde yaşadığım hayal kırıklığını unutmuş değilim. Müdür Ozanoğlu, genellikle benden sonra geliyor. Beni kitap, defter önümde çalışıyor görünce bir şey söylemeden sessizce odasına giriyor. Sonraki günlerde mahcup olmuş ki “günaydın” demeye başladı. Ancak, yaz boyunca hiç konuşmadık diyebilirim. Defterime içinden not aldığım bazı kitap ve yazıların adlarını sayayım (Resim 3,4); Montaigne; *Denemeler*, J.J. Rousseau; *Emil-Terbiyeye Dair*, André Maurois; *Öğrencilerime*, Alain; *İyi Öğretmen*, Aldous Huxley; *Bilgi*, Angelo Patri;

Muhabbetin Sesi, Alexis Carrel; *Bilinmeyen İnsan*, E. D. de Amicis; *Çocuk Kalbi*, Sophocles; *Kral Oidipus*, Molière; *Hastalık Hastası*, Molière; *Bilgiç Kadınlar*, Molière; *Kocalar Mektebi*, Molière; *Gülünç Kibarlar*, Voltaire; *Felsefe Sözlüğü*, La Rochefoucauld; *Özdeyişler*, J.J. Rousseau; *İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk*, Abdülbaki Gölpınarlı; *Mevlâna, Haydar Rifat; Eflâtun*, Ernest Jones; *Psikanaliz S.* Freud; *Froydizm*, Mustafa Ş. Tunç; *İnsan Ruhu Üzerinde Gezintiler*, Dale Carnegie; *Meşhur Adamların Meçhul Tarafları*, Bacon; *Denemeler*. Defterde bizim Montaigne'nin *Denemeler*'i üzerine "Denemeler Yapıtıyla Konuşma" başlıklı yazımız, yine bazı kitaplarla ilgili kısa değerlendirmelerimiz de bulunmakta. 1961 yaz tatili sonunda Kastamonu mahallî basınında ilk yazım yayımlandı: "Okullar Açılırken" *Doğrusöz*, 23 Eylül 1961, s. 1, Hem de başyazı yerinde. Tatil sonrası bu defteri edebiyat öğretmenim kendisinden çok yararlandığım, şair Mehmet Aydın'a da göstermişim. Bir sayfada parafı var. Beğendim anlamında.

ç.1965-1968 Kastamonu Kız İlköğretmen Okulu yılları

Van Alpaslan İlköğretmen Okulunda üç ders yılı Edebiyat Grubu Öğretmenliği yaptıktan sonra Kastamonu Kız İlköğretmen Okuluna atandım. Ozanoğlu, 1963 yılında, İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğünden emekliye ayrılmıştı. Kütüphanecilik bölümü mezunu kütüphanecilerle diğer yüksek öğrenim görmüş MEB çalışanlarının baskısıyla ayrıldığını sanıyorum. Arada sırada uzaktan görüyordum ama üç yıl boyunca hiç konuşmamız olmadı. Şehirde âşıklerle ilgili konferans, konser olsaydı giderdim. Aşık Ali İzzet Özkan, bir defa okulumuza geldi. Onu da ben tanıttım. Çalıp söyledi.

Kastamonu Kız İlköğretmen Okulu Mezunları Buluşmalarının birinde eski müdürlerden Nuri Çelik Yazıcıoğlu, "Bir yıl, tavsiye üzerine Din Bilgisi dersi verdik, ücretli. Ders kitabı yok. Müfredatı verdik, buna göre okut diye. Birkaç ay sonra öğrencilerden çok şikâyet geldi. Görevine son verdik" dedi.

d. 1971 MEB/KB Millî Folklor Enstitüsünde

Bursa Eğitim Enstitüsünden öğretmenim H. Avni Özbenli (1919-2007, Kastamonulu), 1970 yılı Mayıs ayında MEB Millî Folklor Enstitüsü Müdürlüğüne atanmış. Eski müdür ve yardımcısı soruşturma sonucu görevden ayrılmışlar. Benim Eğitim Enstitüsünü birincilikle bitirdiğimin canlı şahidi, öğretmenlikteki başarılarımı ve yazı hayatımı da biliyor. Onun yeni görevine başladığı günlerde ben de Bilecik'te yedek subaylığımın son aylarını yaşıyorum. Kendisine çalışkan, güvenilir, bir yardımcı aradığından aklına ben gelmişim. Ağabeyimle haber göndermiş. Ankara'da görüşelim diye. Son ay (Eylül 1970) izin alıp gittim. Bana yardımcılığına teklif etti. Enstitüyü gezdirdi. Dört oda, bir arşiv, bir depo, Müdür Avni Bey, 1 daktilo, 4 araştırmacı, 1 hizmetli, toplam 7 personel, kuruluş dört yılda tamamlanmamış. Yapılacak çok iş var, zevkle kabul ettim. Tayinim, göreve başlamam Aralık 1970 ayını buldu. Ozanoğlu, müdürümü hem Kastamonu merkezdeki ailesinden hem de Göl Köy Enstitüsündeki öğretmenliğinden (1945-46, 1950-52) tanıyor. Ona

Kastamonu türkülerini öğretmiş. Onun yeni görevini öğrenince Ankara'ya gidip görmüş. Hattâ Divan'ına bazı abartılarla yüklü bir şiir de yazmış. Altı beyitten oluşan bu şiirden bir beyit:

İlim ve estetiğin tâbı Avni Özbenli

Müzik bir âsitâne, bâbı Avni Özbenli

Hâdisi; Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi neye çevirdiğinin farkında değildi. Avni Bey çok kızmış ama yüzüne vurmamıştı. Hiçbir yerde yayımlamadı.

MEB Millî Folklor Enstitüsünde göreve başladıktan sonra ilk ele aldığımız işler MFE Kuruluş Kanunu Tasarısı ile Folklor Derlemelerini Satın Alma Yönetmelikleri oldu. Bakanlıklarda kanunuz ve yönetmelikleriniz olmadan hiçbir iş yapamazsınız. Kanun Tasarısı ben göreve başlamadan bakanlıklara görüş için gönderilmişti. Bakanlıkların bir bölümü, böyle bir kuruluşa itiraz ediyordu. Müdürümle ikna toplantılarına gidiyor, başarıyla dönüyorduk. Dört ay içinde yönetmeliği de çıkardık. Ozanoğlu, Avni Bey'e sık sık mektup yazıp çok borçlandığını (üç çocuk daha yetiştirmek kolay mı?) anlatıyordu. Yönetmelik hazır olunca bir çuval dolusu; elle, daktilo ile yazılmış Kastamonu halk kültürü derlemesi gönderdi. Haziran-Temmuz 1971 olmalı. Enstitüde bir değerlendirme kurulu oluşturuldu. Başkanı Müd. Yrd. Nail Tan. İki ay sürdü değerlendirme. Çünkü tek işimiz Kastamonu derlemeleri değil. Bu sırada, Temmuz 1971 ayında MEB Kültür Müsteşarlığı Kültür Bakanlığı oldu. Bakan Prof. Dr. Talât S. Halman ABD'den gelip göreve başladı. Türkiye bürokrasiyi ABD'deki gibi sanıyordu. Bu nedenle çok bocaladı. Kültür Bakanlığındaki üç yönetici (biri Avni Bey) dayanamayıp MEB'ye geçtiler. Galiba Eylül 1971 ayıydı. Ozanoğlu derlemelerinin parasını ödemek bizim müdür vekillliğimize rastladı. Aradan bir hafta geçince bir çuval dolusu daha derleme göndermez mi? Postaneden almayı geri gönderttim. Ekim 1971 başı olmalı. Bakan Halman, beni yanına çağırırdı. Öyle sınırlıydı ki! Bütün gece daktilo başında çalışır, adına gelen resmî yazıları yanlış olarak kendisi cevaplandırır. O gece, okuduğu bir mektuptu sınırlendiren. “*Ne bu rezalet?*” diye bana uzattı. İhsan Ozanoğlu'dandı. Kendisini iki sayfa anlattıktan sonra MFE'nin başındaki cahil gencin değerini bilmeyip büyük emek ürünü derlemelerini geri gönderdiğini yazmış. Tabii Avni Bey'in ayrıldığını biliyor. Bakan göreve başladığında, Türkiye bürokrasiyi derhâl geleneksel tepkisini göstermiş, eski yöneticiler hakkında imzalı imzasız iftiralar dolu mektuplar yağdırmıştı. Bakan hepsini gerçek sanmış. Bakanlık yıl ortasında kurulduğu için personel, teftiş, mali işlemler MEB'deki birimlerce yürütülüyor. Ne yapması gerektiğini araştırmış. Müfettiş iste, doğru mu soruştur, demişler. Benim için de “*Avni Bey'in akrabası, folklor öğrenimi yok, kayırma yönetici*” demişler. İnanmış. Mektup dolayısıyla ilk kez konuşma fırsatım oldu. “*Sayın Bakanım, bu şahıstan bir çuval dolusu derleme satın alıp parasını daha yeni ödedik. Kendisi Kastamonuludur. Ayrılan müdürüm de ben de. Hatta benim için size akraba olduğumuz bile söylenmiş. Eğitim Enstitüsünden öğretmenimdir. Keşke akrabam olsaydı. Benim birinciliğimi bildiği için yardımcılığını teklif etti. Ayrıca bu alandaki yazılarımı da size getireceğim. Ben devlet adamı gibi davrandım. Devletin parası-*

la 63 ile hizmet etmek zorundayım. Hatalıysam, cezama razıyım. İstedığınız an Bakanlıktan ayrılıp öğretmenliğe dönebilirim.” dedim. Çok şaşırıldı. “Bana o ödeme yazılarını getir. Ona ne cevap vereceğim, okursun. Aldığını söylemiyor. Bak sen!” deyip beni gönderdi: Hemen odama inip evrağı bir imza dosyasına koyup Özel Kalem Müdürüne verdim. O günden sonra! Prof. Dr. Halman’la öldüğü tarihe (5, 12, 2014) kadar sürecek saygılı bir ilişkimiz oldu diyebilirim. Ölümü üzerine *Türk Dili* dergisinde güzel bir yazı da yayımladım. Kurumda yalnız kaldığımız bir gün ona Kültür Bakanlığının niçin altı ay sürdüğünü, yıl sonunda Bakanlığın niçin lağ-vedildiğini sordum. Yazılmamak kaydıyla anlattı. Devletin yıpranmasını asla istemiyordu. Türkiye’nin şartlarını tanıyıp çok başarılı bir bilim insanı, sanatçı oldu.

e. 1975 halk müziği derlemeleri

Ozanoğlu’nun şikâyeti; KB Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı ve tekrar KB’de itibarımı yükseltmiş, çok sevdiğim halk kültürüne hizmete devam kararı almama sebep olmuştu. TODAİE Kamu Yönetimi Eğitimi (1972-1973) sonrası MİFAD Başkanlığına atandım. Dairemiz kuruluş aşamasını tamamlayıp alan araştırmalarına başladı. Halk müziği derleme çalışmaları çerçevesinde, önemli kaynak kişilerden ölmeden derleme yapmaya karar verdik. TRT THM Repertuarına en çok türkü kazandıran kaynak kişiler arasında İhsan Ozanoğlu da vardı. 1975 yılında sıra ona gelmişti. Devlet görevlisinin vatandaşa küsmeye hakkı yoktur. Görev, hizmet, şahsi hırs ve duygularla yapılmaz. Birincilikle tamamladığım TODAİE eğitimi bize bunu öğretmişti. 1975 başında oğlu Yargıtay Üyesi İlham T. Ozanoğlu vasıtasıyla haber gönderdim. Yıldırım gibi geldi. Bakanın mektubunu alınca çok utanmış ama yaşı gereği 32-34 yaşlarındaki benden özür dilemeye cesareti olmamış. Hiçbir şey olmamış gibi hareket ettim. Kendisinden Kastamonu halk ezgilerini derlemek istediğimizi, bir iki defter alıp çalıp söyleyeceği ezgilerin sözlerini, makamını, özelliklerini, kimden öğrendiğini yazmasını, mutlaka birkaç prova yapmasını, hazır olunca Ankara’ya gelmesini, çok iyi bir para ödeyeceğimizi söyledim. Çok sevindi. Mart 1975 sonu gibi geldi. Oğlu misafir ediyordu. 68 yaşındaydı. Defterlerine baktım. Ciddiyetimi bildiğinden iyi hazırlanmıştı. Nisan, biraz da Mayıs ayında dinlendire dinlendire Müzik Şb. Müdürü Yaşar Doruk, en gelişmiş teyp- le kendisinden 325 ezgi derledi. Derleme ücretini ödedik. Çok sevindi.

Yıllar sonra İTÜ TMDK Öğretim Üyesi Dr. Süleyman Şenel, söz konusu derlemeleri inceleyip pek çok ezgiyi notaya alıp TRT THM Repertuarına kazandırdı. İ. Ozanoğlu Sempozyumu’nda (2009) sunduğu bildiride şunları söylemişti: (Şenel, 2009: 106-107): “Söz konusu arşiv kayıtları halk kültürü külliyyatı konumundadır. Bu külliyyatın arşivlere kazandırılmasında çok kıymetli Nail Tan Bey’in MİFAD Başkanı sıfatıyla yapmış olduğu hizmetler ise gerçek bir kahramanlık türküsidür. Tamamını dinlemiş, gerekli notlarını ve sesli materyallerin kopyalarını arşivden almış birisi olarak Nail Tan Bey’in bu hizmetlerini okuyucu ile paylaşmaktan büyük gurur ve kıvanç duyuyoruz.”

MİFAD 1975 THM derlemesi sırasında Ozanoğlu'nun TRT'de THM Şefi Nida Tüfekçi'nin yanına gidip ona da birkaç bant doldurup ücret aldığı, Tüfekçi'ye yazdığı 19.6.1975 tarihli mektuptan anlaşılmaktadır (Şenel, 2009: 119). Hakkıdır. İyi yapmış. Mektuptaki bir bölüm, bilim insanlarını herhâlde uyarmıştır. Uydurmayaya, abartmaya lütfen dikkat! Ozanoğlu'nun, söylediğine pişman olduğu, mahkemeye düşeceğini bildiği ifadesini biz tekrarlamak istemiyoruz. Mektup ortada. Yalnız düzeltmek zorundayız. Âşıkların pirî Hz. Âdem değil, Hz. Davud'dur. Bu peygamber, her gün saz çalarmış (Tan, 1982:8).

f. Konya 10. Türkiye Âşıklar Bayramı'nda

Yazımızın girişinde geniş şekilde anlatılmıştır.

g. Ozanoğlu'yla ölümüne kadar

1975-1981 yılları arasında çok saygılı, ölçülü bir ilişkimiz oldu. Bana daima “Velinimetim” diye hitap eder, geçim sıkıntılarını dile getirirdi. Derlemelerini birçok kuruluşa satmış olması, beni zorluyordu. Çünkü, diğerleri de devlet kuruluşuydu. Aynı malzemeyi birden fazla devlet kuruluşuna satamazsınız. Bir ürünü, üç kuruşa satın almak da doğru olmazdı. Nispeten farklı derlemelerinden bir parti daha almış olabiliriz. Emin değilim. Arşiv, dijital ortama aktarıldı. Hizmete sunulunca anlaşılır.

Bu dönemde, bazı konularda bilgi isteğine hemen cevap vermiştir. “Üstat, Sayın Başkanım, velinimetim” hitaplı mektupları arşivimdedir. Parkinson dolayısıyla hareketlerim çok ağırlaşmıştır. Arşivde aramam çok zaman alabilir. Bulunca, ayrı bir yazı yazacağım. Söz.

ğ. Miyopluktan çıktikleri

Ozanoğlu'nun hayatını yazanlar, nedense vatan hizmetinden hiç söz etmiyorlar. Kendisi de anlatmamıştır diyebiliriz. Aramızın çok iyi olduğu 1975-1981 döneminde bir kere soracak oldum. Çok üzgün bir şekilde gözlüğünü çıkarıp masaya koydu. Siyah kalın çerçeveli gözlükte camların kalınlığı 1 cm.'ye yakın. “*İşte bunun yüzünden miyopluktan.*” Doğuştan iki gözü de miyop. Askerlik çağına gelince Ankara Cebeci'deki Askerî Hastaneye göndermişler. Hastane; “*Sakat, askerlik yapamaz.*” raporu vermiş (1927 yılında olmalı). Raporun bir örneği 2009 sempozyumu kitabında yıllar sonra yayımlandı (Eliaçık 2009: 144). Derleme ve mektuplarının neden iri harflerle yazıldığı anlaşıldı.

h. Adını bir okula verme

Kastamonu Valisi Mustafa Kara (2003-2007,2008-2010), 2008 sonlarında bir gün beni TDK'de çalışırken telefonla aradı. İl İdare Kuruluna Ozanoğlu'nun adının bir okula verilmesi konusu gelmiş. “*Bu şahsın adı bir okula verilecek kadar önemli mi?*” diye sordu. “*Kesinlikle evet. Geç bile kalınmıştır.*” dedim. Vali Bey, kamuoyunu aydınlatmayı da düşünmüş olacak ki, 14 Şubat 2009 tarihinde bir sem-

pozyum düzenlettirdi. Sempozyumda Ozanoğlu tüm yönleriyle ele alındı. Değeri, önemi anlaşıldı. 24 Mart 2009 tarihli Valilik onayıyla da adı Hisarardı İlköğretim Okuluna verildi. Çok sevindim. Telefonda Oğuz Atay'ı da söyledim. Orhan Şaik Gökyay, M. Behçet Necatigil, Rıfat Ilgaz zaten vardı. Aradan biraz zaman geçince, Ozanoğlu'nun adının öğrenci azlığından okulun kapatılması dolayısıyla (2014) kaldırıldığını öğrendim. Özel kardeşlerin *Kastamonu* gazetesindeki köşemde (12 Temmuz 2016 s.7) "Okullara Ad Verme Niçin Sorun Olur ki" başlıklı bir yazı yayımlayarak Ozanoğlu'nun adının kaldırılmasını doğru bulmadığımı belirtip beş sanatçının adını daha önerdim: Oğuz Atay, Osman Zeki Üngör, Erol Sayan, Sabahattin Engin, Şukûfe Nihal. Nitekim 2017 yılında da kapatılan okulun yerine açılan özel eğitim merkezine verildi. Merkezin adı bir yıl sonra İ. Ozanoğlu Özel Eğitim Meslek Okulu olmuş, 2019 yılında da İnönü Mahallesi'ndeki Ali Fuat Darendede İ. Okulu binasına taşınmıştır.

İ.İhsan Ozanoğlu, TDK ve Kütüphanesindeki yayımlanmamış eserleri

Ozanoğlu, Türkiye'nin önemli bilim, kültür kuruluşlarından TDK'ye 535 numaralı üye olarak (Res.5)1942 yılında kabul edilmiştir.

Ne yazık ki, parasızlık bu dönemde başlamış, üç yıl üyelik aidatını ödeyemediği için 16.12.1945 tarihinde yönetim kurulu kararıyla üyelikten çıkarılmıştır. Halkevleri, TDK'nin taşra kuruluşları kabul edilmişti. İle denetime gelen A. Dilaçar, Tecer kaydettirmiş olabilir.

TDK'nin yönetim kurulu üyelerinden kol başkanlarından dostum Hikmet Dizdaroğlu (A. Lisesinde de çalışmıştır) çok zor kitap beğenirdi. Ağır tenkitler yazardı. Ozanoğlu'nun *Aşık Edebiyatı Medhal* (1940) kitabını çok beğendiğini bana birkaç defa söylemişti. O, Ozanoğlu'ndan sonra üye olmuştur. 2012-18 yılları arasında TDK Başkanlığı yapan değerli dilci ve edebiyatçı Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın'ın eşi Kastamonulu'ydu. Başkanlığı döneminde Kastamonu'ya da bir hizmet yapmak istemiş, Ozanoğlu'nun kütüphanenin Etütler bölümünde rastladığı yayımlanmamış çalışmalarından ikisini yayımlamak için bilgisayar ortamına aktartmaya başlamıştı. Ayrıca ciltlettirmiştir. Yazım işi bitince, yönetmelik gereği iki bilim insanına incelemeye gönderilecekti. Yer adları ve deyimlerle ilgiliydi seçtikleri. "*Sen Ozanoğlu'nu yakından tanıyorsun. Bu iki çalışmasını inceleyip görüşünüzü bir ay içinde söyler misiniz?*" dedi. Bu beş çalışmadan haberim yoktu. Beşini de üzerime alıp inceledim. Hatta, yıllar sonra *Kastamonu* gazetesinde her biri için ayrı bir köşe yazısı yazıp hemşehrilerimize duyurdum: I/*Yer Adları*, 28 Mayıs 2019 s. 2 II/*Mecazlar, Kinayeler, İstiareler, Argo Tabirler ve Teşmiller*, 20 Ocak 2020, s. 2; III/*Kastamonu Atalar Sözü*, 28 Ocak 2020, s. 2; IV/*Mâniler*, 30 Ocak 2020, s. 2; IV/*Türküler*, 5 Şubat 2020, s.2. Ayrıca, basılmış kitap ve bazı yazdıklarıyla da ilgili köşe yazılarımız bulunmaktadır.

14 Şubat 2009 Ozanoğlu Sempozyumu'nda Prof. Dr. Saime İnal Savi'nin sunduğu bildiride; bu beş çalışmanın 1962-63 yılında (paraya çok ihtiyacı olduğu yıllar) kendisi TDK Başyazmanı iken geldiğini, basılmasını istediği, ancak Kurum

üyesi bilginlerin baskıya değer görmemesi üzerine kitaplığa bağışladığını söylemiştir. (Savi, 2009: 135). Bu yazıyı hazırlarken TDK Kütüphane Müdürüne telefon edip demirbaş defterine baktırdım, satın alma veya bağış kaydı yok. Bunca dil derlemesi bulunan Ozanoğlu'nun TDK'ye hiç derleme fişi göndermemesi ilginç değil mi?

Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın'ın isteği üzerine iki çalışmayı inceledim. Gerçekten de yayımlanması hâlinde TDK büyük eleştiriyi alırdı. Birçok derlemesi gibi metot, yazım, açıklama yönünden yanlışlarla doluydu. Ancak, arşiv malzemesi, olarak her zaman değerlendirmek mümkündü. Ozanoğlu, zaman zaman yine esp gürelemişti. Söz gelimi; mealen (TDK 17 km. uzaklığa taşındı. Tam sayfayı, ifadeyi yazmam için sağlığım elverişli değil.) *“Türkçe'nin en doğru ve en güzel ağızını Kastamonulular konuşur. İstanbul Türkçesini resmî konuşma ve yazma dili kabul etmek yanlış olmuştur.”* Bunun gibi birkaç paragraf daha okuttum. Bana sarıldı. Teşekkür etti. İki profesöre incelemeye gitseydi, sonuç daha ağır ortaya konulacaktı. Bir bakıma Ozanoğlu efsanesini korumuş olduk.

İ. 14 Şubat 2009 Sempozyumu ve İlham Teoman Ozanoğlu

Kastamonu Valiliğince 14 Şubat 2009 tarihinde düzenlenen İhsan Ozanoğlu Sempozyumu'nda (biz de Danışma Kurulu üyesiydik) sunulan iki bildiri (Doç. Dr. Ulvi Keser, Nail Tan), uzun yıllar TRT THM Repertuarında 1948 yılında Kastamonu'da Âşık İhsan Ozanoğlu'ndan derlenmiş gibi gözükten Çanakkale Türküsü'nün aslında Çanakkale Savaşları sırasında ortaya çıktığı belirtilmiş, Ozanoğlu'nun M. Sarısözen'i yanılttığını söylememiz salonda tepki toplamıştı. Tartışma bölümünde Müzikolog Süleyman Şenel 1928 yılında ABD'de doldurulan bir plak-taki Çanakkale Türküsü'nü cep telefonundan dinletince kimsede itiraz edecek yüz kalmadı. Dr. Şenel, bu konuda bir doktora tezi hazırlatarak son noktayı da koydu (Dr. Eray Cömert'in tezi 2015 yılında yayımlandı.)

Oturum arasında oğlu Yargıtay Onursal Üyeliğinden Emekli Hâkim İlham Teoman Bey yanıma geldi. Kendisiyle birkaç görüşmemiz olmuştu Ankara'da. Dedi ki: *“Nail Bey, çok utandım babam adına. Ankara Radyosuna Kastamonu türküsü diye dava açarken dilekçeyi ben yazdım. Baba, emin misin? Sonra gerçek ortaya çıkar, üzülürüz dediğimde; evlat folklor dediğin şeyler baştan başa masal, rivayet. Biz kaynak kişi olarak paramızı alalım yeter. Günün birinde başka sahibi çıkarsa, bizimkine Ozanoğlu rivayeti derler. Yine yok sayamazlar, cevabını verdi. (Mealen, birebir kimse hatırlayamaz)”*

j. İcazetnamesi

Ozanoğlu'nun öğrenim durumu ve yaptığı görevlerle ilgili yazılanlarla, kendi anlattıkları arasında çelişkiler vardır. Valilik Basın Bürosu sorumlusu, araştırmacı Hamdi Nalbant bu konuda aydınlatıcı bir yayın yaptı. (Nalbant 2023 ,20-28). Aslı Arapça olan Ozanoğlu'nun eldeki tek icazetnamesini Türkçe çevirisiyle yayımladı da biraz aydınlandık.

Önce belli başlı ansiklopedilerdeki icazetname maddelerini okuduk. Kastamonu Dârü'lhlife Medresesi hakkında Fazıl Çiftçi dostumuzdan bilgi aldık.

Ozanoğlu'nda öğrencinin kendi icazetnamesini yazması diye garip bir durumla karşılaştık. Sonunda söz konusu medrese emekli muallimi ve Topçuoğlu Camii İmam Karabacakzade Ahmed Asım Efendi'nin duası ve tasdiki var. Tarih: 8 Eylül 1929 Pazar. Erbabı bu konuyu incelemeli. Şehadetname ve gerçek icazetnameleri var mı araştırmalıdır.

Görev yerleri konusunda en doğru bilgi, Kastamonu Millî Eğitim Müdürlüğü arşivindedir. Ata Erdoğan orada Müd. Yrd. olarak görev yaparken ilgili yerlerin kopyasını alıp *Kastamonu Kültürü IV*. Cilt'te yayımlanmıştır (Erdoğan, 2018: IV/523). (Res. 6)

k. Ozanoğlu ve Kastamonulu halk şairleri

Ozanoğlu'nun yaşadığı dönemde Kastamonu'da Âşık Hasan (1856-1939), Yorgansız Hakkı Çavuş (1898-1964), Mümin Meydanî (1898-1953), Haykurî (1887-1953), gibi halk şairlerinin yaşadığı biliniyor. Âşık Veysel (1898-1973), 1944 yılında 4,5 ay Göl Köy Enstitüsünde usta öğretici kadrosunda bağlama dersi verip Ozanoğlu'nu çok kızdırmıştır. İntikamını Halkevi sahnesinde almış, gazetelerde de ağır tenkitler yayımlamıştır. Kendisine rakip tanımadığından sadece Yorgansız Hakkı Çavuş'u saygıyla anardı. O da Bektaşî meşrep yaşardı. Ozanoğlu'na sazda, sözde rakibi olma gibi bir iddiası yoktu.

Ozanoğlu ve 1980 öncesi ilde yaşayan önemli yazar ve yöneticiler Talât M. Yaman, Ahmet Gökoğlu, niçin eski ünlü halk şairleri Kemâlî (1827-1892), Meydanî (1815-1897), Fevzî (1857-1917)'yle Âşık Hasan'la ilgili mezarları başında anma törenleri düzenlememişler diye hep merak etmişimdir. Bu yapılmadığından olacak Kemalî ve Âşık Fevzî'nin Kastamonu'daki mezarları ile Meydanî'nin İstanbul'daki mezarı ne yazık ki kaybolmuştur. İşin tuhafı, yazılarımızda sık sık dile getirdiğimiz sembolik mezar teklifimiz de 21. yüzyılda bile ilgi görmemektedir.

l. Meziyetleri, kusurları

Çok zeki ve kendince çok akıllıydı. Kur'an'ın üçte birini annesi Hafize Emine Hanım'dan küçük yaşta ezberlemesi (icazetnamesinde yazmış) hayatı boyunca özellikle şiir, türkü ezberlemesini sağlamıştır. Evliya Çelebi, 17. yüzyılda Kastamonu'ya geldiğinde çok sayıda hafızla karşılaşınca Kastamonuluların çok zeki oldukları kanaatine varıp yeri geldiğinde övmüştür.

Arap harfleriyle ilk ve orta öğrenim görmesi, yeni Türk alfabesini hemen kavrayıp İstanbul Öğretmen Okulundaki kurslara katılıp öğretme yetki belgesi alması emsallerinden bir iki adım öne çıkmasını sağlamıştır. Bu sayede hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemi kültürüne aşina biri olarak tanınmıştır. Üzerine bir de aileden gelen şairlik, âşıklık yeteneği eklenmez mi? 12 yaşında Âşık Hasan'dan bağlama çalmayı öğrenmiş (Bu âşık Hasan'ı başka gören yok). İlkokullar-

daki öğretmenliklerinin son döneminde Kastamonu Halkevi çalışmalarına katılınca âşıklık yönüyle tanınmıştır.

Önceleri ağırlıklı olarak şiirlerini yayımlarken şehir merkezindeki Abdülhakhamit, İsfendiyarbey İlkokullarındaki sınıf öğretmenliklerinin (1938-1947) ardından Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğüne getirilmesi (*Doğrusöz* gazetesindeki haber tarihi : 9 Nisan 1947) yazı, kültürel hayatını derinden etkilemiştir. Çünkü, yazma ve basma eserler hazinesinin içine düşmüş, ayrıca gelen dergileri okuyarak edebiyat, kültür, folklor dünyasını tanımıştır. Raflardaki her kitap, gazete ve dergilerdeki her yazı, makale onda şiddetli bir yazma tutkusuna dönüşmüştür. Maaşı düşük. İdarecilere o dönem ek maaş yok. Kirada oturuyor, ilk kitaplarını daha önce çıkarıp satmıştır. Daha çok yazıp satma düşüncesi onun hatalar kapısını çalmasına sebep olmuştur. O dönem üniversite hocasını değil öğrencisini zor buluyorsunuz. Ortaokul mezunları PTT, banka şubesi müdürü oluyor. Aklını kullanıp bu cahil çevreden yararlanıyor. Kitaplıktaki kitaplara, yazmalara bakıp “Ben niye yazmayayım?” deyip onların dilini, düzenini, bilgi birikimini değiştirip geliştirip sayısı 1500’e yakın çoğu basılmamış kitap hazırlıyor. Folklor/halk kültürü/bilim ürünlerinin özelliğini çok iyi kavradığından en çok bu alanda kalem oynatıyor. Bizim günümüz halk bilimcileri, 1981 öncesi kitaplarla Ozanoğlu’nun yazdıklarını karşılaştırma zahmetine katlanmıyor; mesela *Karga ile Tilki*, *Ağustos Böceği* metinlerini Kastamonu’da derlenmiş masal, sayıyor. Nasreddin Hoca, Hacı Bektaşî fıkraları Kastamonu ağızına aktarılmış. Farkında değil. Kitaplardan okunarak elde edilen anlatılar sözlü kültür olamaz. Şiir mecmuası, cönk dahi düzenlenmiş. Zor mu? Kütüphanede çok var. İçlerinden istediğin şiiri al. Devlet malı nasıl olsa.

Ozanoğlu’nun yazdıkları içinde; şiir kitapları, *Âşık Edebiyatına Medhal* (Âşık Fevzi’nin yazmalarından çok yararlandığı anlaşıldı.) Kastamonulu meşhurlarla ilgili risaleleri, *Kastamonu Kütüğü*, *Turistik Kastamonu* kitapları , günlük olaylarla ilgili gazete yazıları, Dr. Süleyman Şenel’in işaret ettiği THM ezgileri adını ölümsüzleştirmeye yetmektedir. Derleme olarak sunduğu malzeme, bilimsel ayıklamadan sonra ancak kullanılabilir. Kastamonu’da şehirli âşık tipinin son temsilcisiydi.

Sözü sohbeti çok güzeldi. İnsanları güldürerek, ağlatarak saatlerce kendisini dinletebilirdi. Aldığı dinî eğitimle vaaz verebilmesi sayesinde hitabeti gelişmişti. Abartmayı çok severdi. Bilirdi ki halk kültürü ürünlerinin ruhunda abartma, olağanüstülük vardır. Övülmeyi çok sever, kendisinin Kastamonu’nun en büyük şairi, âlimi olduğunu sanırdı. Ben benci ve aşırı Kastamonucuydu (her şeyi iline mal eden). Kişileri överken menfaatine göre davranır, işi bozulduğu zaman çok ağır ifadelerle konuşur ve yazardı. Rakibi gördüğü şair ve yazarlara karşı tenkitte ölçü tanımazdı. Ben sadece yakın çalışma arkadaşı Nasuh (Güngör) Çelenligil ve Âşık Veysel’le ilgili yazdıklarını okudum. A. Süheyl Ünver’e de ağır yazmış dediler, araştıracağım. Bu konuda benden daha donanımlı şahsiyet Dr. Mustafa Eski’dir. Eski gazete ve dergileri, arşivleri taradığı için birçok bilgiye sahiptir.

Bir zamanlar Konya'nın önemli bir halk kültürü derlemecisinden söz ediliyordu. Kültür Bakanlığı Müsteşarı Mehmet Önder, yıllar sonra T. İş Bankası Kültür Müşaviri iken bana ve daha birkaç araştırmacıya dedi ki; “*Arkadaşlar, bundan böyle Konyalı.....'nın kitap ve makalelerini yazdıklarınızda kaynak olarak kullanmayın. Çünkü Arap harfleriyle okuyup yazmayı iyi bildiğinden oturup kendisi cönkler düzenlemiş. Şiirleriyle birlikte 15-20 halk şairi yaratmış. Her birine hayat hikâyesi uydurmuş. Dahası, Yunus Emre'nin hayatının bir bölümüne yer verdiği bir tarih bile yazmış. Laboratuvar incelemeleriyle gerçek ortaya çıktı.*” “Bu şahsı Konyalı halk bilimcilerden öğrenmeniz daha doğru olur. Ozanoğlu için aynı şeyi söyleyemiyorum. Onun Donkişotlukları çok farklı. Söz gelimi, Ozanoğlu günümüzde yaşasaydı coğrafi işaretli Kastamonu pastırmasına, ayrıca sucuğuna; “Yemeyin, çok zararlıdır.” diyebilecek miydi? İyi ki yazdıklarının kataloğunu kendisi yapıp kütüphaneye koymuş. 1976'ya kadar 1045. Kütüphane müdürü olmasaydı bu Don Kişotluğu yapabilir miydi? Çocuklarını iyi yetiştirmek için çabalamış, paraya duyduğu ihtiyaç, onu istemediği durumlara düşürmüştür. Hatta, 1967 yılında öğretmenliğe dönmek için MEB'ye dilekçe bile vermiştir. Bakanlık, olumlu cevap vermiş, ancak atama gerçekleşmemiştir.

m. Sepetçioğlu Zeybeği olayı

Verdiği bilgilerle insanları şaşırtmayı çok severdi. Her konuda konuşur ve yazardı. Kendisine “Ayaklı Kütüphane”, “Büyük Âlim” denmesine bayılırdı. Profesörlerin, akademisyenlerin ne tür bilgilere değer verdiğini çok iyi bilirdi. Don Kişotluk yapmaktan çok hoşlanırdı. Bir örnek daha *Kastamonu* gazetesindeki köşemde de yazdım: “Ata'nın Kastamonu'yu Ziyaretinde Çok Beğendiği Sepetçioğluyla İlgili Bir Rivayet Üzerine”, “*Kastamonu*, 22 Ağustos 2022, s. 2

TDK Kitaplığındaki İ. Ozanoğlu'na ait *Türküler* adlı yayımlanmamış çalışmanın Sepetçioğlu türküsünün yer aldığı 350-351. sayfalarındaki; Kastamonu'da Sepetçioğlu Zeybeği diye bir oyunun olmadığı, Atatürk'ün 23-31 Ağustos 1925 Kastamonu ziyareti sırasında Kastamonulu efeler ve sazcular tarafından Kastamonu Oyunu ile eski Sepetçioğlu türküsü sözlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulduğu anlatılmıştır. Ata'nın çok beğendiğini belirtmesi üzerine o günden sonra Sepetçioğlu Zeybeği adıyla tanınmıştır. İddiasını güçlendirmek için hayatta olmayan birçok kişiyi de şahit göstermiştir. Kastamonu Müzesindeki *Atatürk Kastamonu*'da dosyasında mutlaka yer alsaydı Prof. Dr. M. Serhat Yılmaz bildirisinde söz ederdi, ? birdi, ?? oldu.

Kastamonu'daki halk bilimci Akademisyenler 2022 yılından bu yana konuyu incelemediler. Bekliyoruz.

n. Şeyh Şabân-ı Velf'nin eseri olayı

Ozanoğlu, müdürken kütüphanedeki yazma eserleri kendi görüşü doğrultusunda tasnif etmişti. Bu tasnif sırasında yazarı belli olmayan bazı eserlerle ilgili teşhiste bulunup Arap alfabesi ile eklemeler yapmış. Kütüphanedeki OM 673/7

numarayla kayıtlı, kâtibî belli olmayan eser (H. 1193) bunlardan birisidir. Tecvid kitabıdır. Sülûs yazı ile kaleme alınmıştır.

Kitabın başına kırmızı mürekkeple “Hâzâ Kitâbü’t Tecvid-i Hazreti Şeyh Şa’bân Efendi (kaddesallâhü sırrahü ve nefeanallâhü Teâlâ biulûmihi ve esrâihi ve kitâbihi) yazılmıştır. Bu ifadeye dayanılarak uzun yıllar eserin Şeyh’in kaleminden çıktığını sananlar da olmuştur.

Hz. Pîr Şeyh Şa’bân-ı Velî Kültür Vakfı 2019 yılında eseri tıpkı basımı ve Türkçeye aktarılmış şekliyle E. Süleyman Yücel Bey’e baskıya hazırlatmış. Sayın Yücel, herhangi bir yanlış iş yapmamak için ilahiyatçılara başvurmuş. İtiraz edenler olmuş. Çalışmayı 2020 yılında bana da gönderdi. Görüşlerimi almak istedi. Çalışmayı bilğim çerçevesinde inceledikten sonra telefonla görüşümü söyledim: *“İlahiyatla ilgili eserler hakkında söz söylemek bana düşmez. Ancak, bir kültürel çalışmada Ozanoğlu’nun rolü varsa çok dikkatli olunmak gerekir. Kastamonu Ü. İlahiyat Fakültesinden iki öğretim üyesinin olumlu raporu olmadan sakın basmayın. Vebal altında kalmayın. Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi de olabilir. Ancak, bu görev bizim üniversitemizindir. Biliyorsunuz, güzel sempozyumlar da düzenliyorlar.”*

Kitap basılsaydı, Süleyman Bey mutlaka gönderirdi.

o. Hayatının bilinmeyen veya az bilinen yönleri

Ozanoğlu’nun tamamlamadığı belirtilen çalışmaları içinde hayat hikâyesi de vardır. Belgelere dayalı, doğru dürüst bir biyografisi yazılamamıştır. İcazetnamesinde anlattığı eğitimin belgeleri mutlaka vardı. Biz de yazdığımız biyografilerinde önemli yanlış ve eksiklikler yapmışız. Bu vesileyle bir bölümünü düzeltiyoruz.

Hayatını belgelere dayalı en iyi yazanlardan birinin Ata Erdoğan olduğunu söyleyebilirim. (Erdoğan, 2018). Kastamonu Millî Eğitim Müdür Yardımcılığı yapması dosyasını, sicil karnesini (Res. 6) görmesini sağlamıştır. Bu sayede memuriyet hayatını yıl yıl öğrenip hatalarımızı düzeltiyoruz. Bu belgeye göre;

1. Ozanoğlu, 1928 değil 1926’da ilkokul öğretmenliğine başlamıştır.
2. İstanbul Öğretmen Okulunu dışardan bitirdiği bilgisi incelenmelidir. O dönemde dışardan bitirme var mıydı?
3. İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğüne atandığı tarih 1946 değil 1947’dir.
4. Askerlik durumunu yukarıda açıkladım.
5. TDK’nin 535 numaralı üyesidir. 1945’te üyeliği sona ermiştir.
6. Hafız değildir (İcazetnâme göre).

7. Bini aşkın Kastamonu köyünün çoğuna derleme için gittiği yazılmıştır. 1940-1970 yılları arasında köylerin yolları yoktu. Araç’a 10 km. uzaklıktaki köyümüze yürüyerek giderdik. Elli köye gidebildiyse ne mutlu. Ancak, şehre gelen bazı köylülerle görüşmüş olabilir. Subay Fazıl Bayraktar’ı kaynak kişi göstermesini de çok doğru bulmuyoruz.

Sonuç

Âşık İhsan Ozanoğlu, 10. Türkiye Âşıklar Bayramı'na (1975) katılmış (68 yaşına rağmen); ilk denemede başarılı olmayınca yarıştırlmamış , ön jüri masasına oturtularak onuru, itibarı korunmuş, Bayram boyunca âşıklara bildiklerini aktarmış, Büyük Jüri tarafından özel bir ödül verilmiş, altın madalya ile Kastamonu'ya dönmüştür.

Birçok âşık, zanaatkâr gibi övmeyi, övülmeyi severdi. Benbenci ve aşırı Kastamonucuydu (her şeyi iline maletme). Mübalağa söz sanatıyla söyledikleri ve yazdıklarını gerçek sanmak yanlış olur.

Kütüphane müdürlüğü sayesinde, kitap ve dergileri kullanarak 1500'e yakın kitap, risale yazması önemli çalışmalarına , şairliğine gölge düşürmüştür denilebilir. Onun için çalışmalarını kaynak olarak kullanacakların bilimsel sorgulamadan geçirmeleri gerekir.

1953-1981 yılları arasında kendini tanımakla bahtiyar olduğum bu değerli şahsiyetle ilgili anılarımdan bir demet sunulmuştur. Mekânı cennet olsun!

Yararlanılan Kaynaklar

Akman, Eyüp (2024); Kastamonulu Âşık Kemalî ve Oğlu Âşık Hasan Hakkında Yeni Bilgiler, *Türkbitig*, C 4,5, 2024, s. 1-7

Aktaş, Hasan (2009); "İhsan Ozanoğlu Divanı ile Klasik Dönemden Bugüne Ne Taşır?", *İhsan Ozanoğlu Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 161-194. Kastamonu Valiliği Yayını.

Eliaçık, Mühittin (2009), "İ. Ozanoğlu'nun Yazdığı Mecmûâ-i Eş'arlar Üzerinde İncelemeler", *İhsan Ozanoğlu Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 141-151. Kastamonu Valiliği Yayını.

Gülensoy, Tuncer-İvgin, Hayrettin (2011); *Nail Tan'a Armağan*, Ankara, 560 s. Kültür Ajans Yayınları: 103

Erdoğan, Ata (2009); "Kastamonu Araştırma Anket ve Arşivleme Çalışmalarına Ozanoğlu Katkısı; *İhsan Ozanoğlu Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 257-267.

Erdoğan, Ata (2018); *Kastamonu Kültürü/4*, "Kastamonu'dan Beş Kültür Adamı", Kastamonu, s. 523. Kastamonu Valiliği Yayını.

Hasdedeoğlu, M. Onur (2025); "Hakkı Kâmil Beşe'nin Eserlerinde Kastamonu'da Gündelik Hayat", *Kastamonu Dil ve Edebiyat Araştırmaları/I*, Ankara, s. 157-181, Net Kitaplık Yayını.

Hinçer, Bora (1975); "10. Türkiye Âşıklar Bayramı", *TFA*, S 316, 12/1975, s. 7483-84

Kaplan, Mehmet (1992); "Yeni Türk Edebiyatının Üzerinde Halk Edebiyatının Tesiri", *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri*, Ankara, s. 657-660., AKM Yayını.

Küçükbasmacı, Gülten (2025); "Âşıklar Bayramı ve İ. Ozanoğlu", *Kastamonu Dil ve Edebiyat Araştırmaları I*, Ed. Z. Gürel-M. Öztürk, Ankara, s. 103-123. Net Kitaplık Yayıncılık.

Küçükbasmacı, Gülten (2009); “İ. Ozanoğlu’nun Masal Derlemeciliği”, *İhsan Ozanoğlu Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 233-256, Kastamonu Valiliği Yayını.

Keser, Ulvi (2009); “Kastamonu’nun Karakteristik Özellikleri Bağlamında İ. Ozanoğlu’nun Kişiliğine Yansıyan Kahramanlık Şiirleri ve Çanakkale Türküsü”, *İ. Ö. Semp. Bildirileri*, Ankara, s. 33-68.

Nalbant, Hamdi (2023); “İhsan Ozanoğlu’nun ilmî İcazetnamesi”, *Kastamonu Araştırmaları*, S I (1), s. 20-28.

Nasrattinoğlu, İ. Ünver (1975), “10. Geleneksel Konya Âşıklar Bayramı ve I. Konya Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri”, *SF*, S 35, s. 18-21.

Şenel, Süleyman (2009); “İhsan Ozanoğlu’ndan Yapılan Kastamonu ve Çevresi Müzik Derlemeleri”, *İhsan Ozanoğlu Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 97-134. Kastamonu Valiliği Yayını.

Tan, Nail (1982); “Esnaf ve Sanatkârların Pirleri”; *Size*, S 84, 11/1982, s. 7-9.

Tan, Nail (1985); “Kastamonu Halk Şairleri”, *Halk Kültürü 1985/1*, V. Kitap, İstanbul, s. 93-106.

Tan, Nail (2003); *Kastamonulu İki Şair, Araştırmacı, Hikâyeci ve Oyun Yazarı: Hakkı Kâmil Beşe, Halil Erdoğan Cengiz*, Ankara, 48 s. KASVETÇAK Yayınları:4

Tan, Nail (2008), “İ. Ozanoğlu’nun TRT THM Repertuvarına kazandırdığı Çanakkale Türküsü Üzerine Yeni Bilgiler, Yeni İddialar”, *İ.O. Semp. Bildirileri*, Ankara, s. 69-96. Kastamonu Valiliği Yayınları.

Tan-Nail-Tan, Özdemir (2004); *Gurur Kaynağımız Kastamonular, “İhsan Ozanoğlu”*, Ankara C III, s. 87-90.

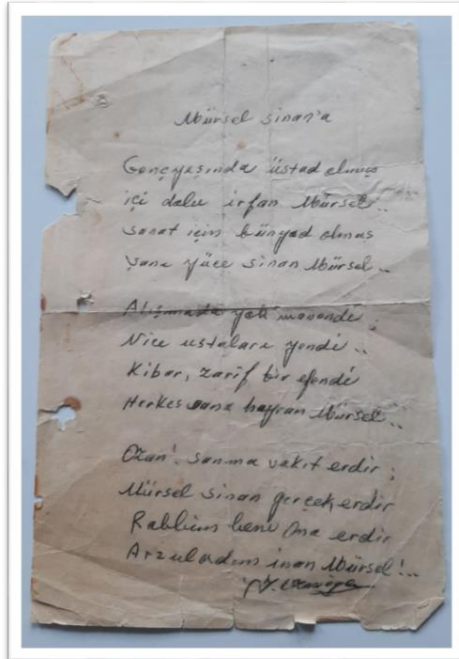
Yakupoglu, Cevdet (2009); “Âşık İ. Ozanoğlu ve Eserleri Üzerine Yapılmış Çalışmalar”. *İ.Ö. Sempozyum Bildirileri*, Ankara, s. 217-232, Kastamonu Valiliği Yayınları.

Yılmaz, M. Serhat (2009); “İ. Ozanoğlu’nun Türk İnkılabına Bakışı”, *İ.O. Sempozyum Bildirileri*, Ankara, s. 200-208, Kastamonu Valiliği Yayını.

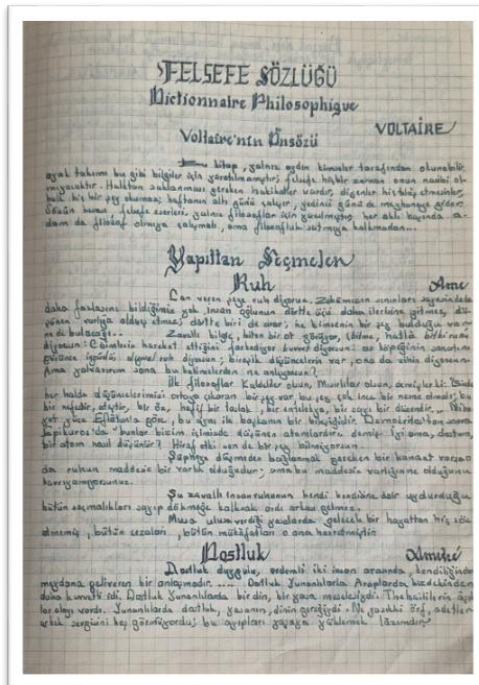
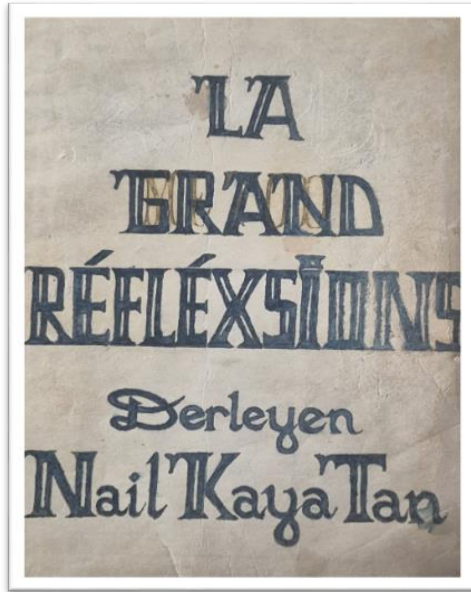
GÖRSELLER

(Res.1) 11. Türkiye Âşıklar Bayramı jürisi: Soldan sağa; Kerim Aydın Erdem, Gültekin Samanoğlu, Osman Attilâ, Ahmet Kabaklı, Nail Tan (1976)

(Res. 2) Âşık Mürsel Sinan'a şiir

(Res. 3-4)

ÜYE DEFTERİ								
Sıra No	Adı ve Soyadı	Medeni	Medeni İsmi	İsmi	Yaş	İstediği Tarih	ÖZGE	Fotoğraf
116	Südüke Kutlarkası	İstanbul	İstanbul	Yayılcı Kandilli sok. N: 11 İstanbul		1952		
115	İhsan Ozanoğlu		Kastamonu	İhsan N: 10 Kastamonu		1951	İstediği tarih: 1951 Kastamonu Göl Nahiyesi Aksinir Köyü Muallimliğine 1926 Kastamonu Gölün Kasaba Köyü Muallimliğine 1927 Kastamonu Çavundur Köyü Muallimliğine 1935 Kastamonu Devrekani Çayırık Köyü Öğretmenliğine 1936 Kastamonu Gömeç Köyü Okulu Öğretmenliğine 1937 Kastamonu İsfendiyarbay İlkokulu Öğretmenliğine 1938 Kastamonu Abdülhakhamit İlkokulu Öğretmenliğine 1939 Kastamonu İsfendiyarbay İlkokulu Öğretmenliğine 1940 Kastamonu Kitaplık Müdürü 1947 Kastamonu Akkaya Yaka İlkokulu Öğretmeni olup Kitaplık Müdürlüğünde görevli 1954 İsteği ile emekliliği uygun görülmüştür. (1 Haziran 1963) ⁴	
114	Aladdin İhsan					1946	1946 19-12-1963	

(Res.5) TDK üye defteri

SİCİL KARNESİ

SİCİL No
357

Adı ve Soyadı: İhsan Ozanoğlu
 Medeni adı ve medeni: Akdoğan Mustafa İhsan
 Medeni adı: İhsan Ozanoğlu
 Medeni adı: Esme N
 Medeni adı: Kastamonu Honselak Mustafa
 Medeni adı: 1923
 Medeni adı: Kastamonu
 Medeni adı: 1926

1926 Kastamonu Göl Nahiyesi Aksinir Köyü Muallimliğine
 1927 Kastamonu Gölün Kasaba Köyü Muallimliğine
 1935 Kastamonu Çavundur Köyü Muallimliğine
 1936 Kastamonu Devrekani Çayırık Köyü Öğretmenliğine
 1937 Kastamonu Gömeç Köyü Okulu Öğretmenliğine
 1938 Kastamonu İsfendiyarbay İlkokulu Öğretmenliğine
 1939 Kastamonu Abdülhakhamit İlkokulu Öğretmenliğine
 1940 Kastamonu İsfendiyarbay İlkokulu Öğretmenliğine
 1947 Kastamonu Kitaplık Müdürü
 1954 Kastamonu Akkaya Yaka İlkokulu Öğretmeni olup Kitaplık
 Müdürlüğünde görevli
 1963 İsteği ile emekliliği uygun görülmüştür. (1 Haziran 1963)⁴

İhsan Ozanoğlu- Sicil Defteri Kapağı, Görev yerleri- Milli Eğitim Müdürlüğü

523

(Res. 6) Ata Erdoğan; *Kastamonu Kültürü* 4 s. 523

KÜLTÜR EVRENİ DERGİSİ

ISSN: 1308-6197

Yayın İlkeleri

1) Kültür Evreni Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2) Kültür Evreni Dergisinde [halk bilimi, dil bilimi, müzik, edebiyat, Türklük bilimi, mitoloji] alanında makalelerin yanısıra; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.

3) Kültür Evreni Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.

4) Kültür Evreni Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.

5) Kültür Evreni Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elifbası ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.

6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle özet ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça özet ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

10) Özetler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özetler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özetler de kabul edilmeyecektir.

11) Özetler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özetini içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duyup duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.

12) Özetlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan problem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. "Çok, az, büyük, biraz" vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların genellenebilir olup olmadığı, potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma

bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özetle; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gömü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim ögesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a) Yazının Başlığı

-Türkçe başlık

-İngilizce başlık

-Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özetler

-Türkçe özet ve anahtar kelimeler

-İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki özet ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

c) Makale Metni

d) Kaynakça

e) Ekler (varsa)

f) Geniş özet (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft Word) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlükte gönderilmelidir.

18) Yazılar (makaleler), başlıklar, özetler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minimum 2000 kelimedenden az olmamalıdır. Yani, Kültür Evreni dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; “KAYNAKÇA” başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. “KAYNAKÇA” yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat(2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Makale ve bildirimler için;

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar; e-posta (e-mail) olarak (kulturevreni@gmail.com) mail adresine gönderilecektir. Arzu edilirse yazılar; derginin (www.kulturevreni.com) sitesinde “makale gönder” menüsüne tıklanılarak ve ilgili alanlar doldurularak da gönderilebilir.

23) Dergi Temsilcilerine aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka (kulturevreni@gmail.com) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu’nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

25) Dergimize gönderilen yazılara yayımlandığında herhangi bir telif ücreti ödenmeyecektir.

UNIVERSE CULTURE JOURNAL

ISSN: 1308-6197

Publication Principles

1) *Universe Culture* published four times a year is an international peer reviewed journal.

2) *Universe Culture* journal includes scientific articles about [folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology]. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are available for publishing in this journal.

3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Universe Culture* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.

4) The languages of the *Universe Culture* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Turkmen, Crimean Tatars etc.), English and Russian.

5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writing) should be include abstract, and key words Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.

6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and key words.

7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and key words in Turkish, English and language of main text abstract and key words.

8) The article in English should be include English and Turkish abstract and key words.

9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and key words.

10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top of less than 100 words or 250 words will not be accepted.

11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts should also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts should be comprehensible enough for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract should enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.

2) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as “So, little, big, little” etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a particular situation. Information is usually

given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Key words also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Key words should be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they should also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and should reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

- Turkish abstracts and key words
- English abstracts (summary) and key words

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and key words in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS World program. Text, in Turkish or English should be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they should be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Universe Culture* journal, writings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of "**Bibliography**". Those are listed in alphabetical order in that the surname of the author mainly located. "**Bibliography**" will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [Köprülü, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). "Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacı-larda Musahiplik", *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal's website of (**www.kulturevreni.com**) by clicking "article Send" in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail (**kulturevreni@gmail.com**) to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel. (**kulturevreni@gmail.com**)

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blinding principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes should be made.

25) There will be no royalty payment after the publication of these articles.

ЖУРНАЛ “МИР КУЛЬТУРЫ”

ISSN: 1308-6197

Требования по изданию

1) Журнал “Мир культуры” является реферированным журналом и выходит в год четыре раза.

2) В журнале “Мир культуры”, наряду со статьями из области [фольклора, языковедения, музыки, литературы, тюркологии, мифологии] будут издаваться статьи из сферы (разговорной речи, репортажей), критики, презентации и информирования.

3) Статьи, которые будут печататься в журнале “Мир культуры”, не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи, в журнале “Мир культуры”, будут печататься на современном турецком языке, английском, русском языках и на разных диалектах турецкого языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский, Крымский и т.п.).

5) Во всех статьях, издаваемых в журнале “Мир культуры” в указанном в 4-ой статье языках, можно использовать латинский, арабский шрифт письменности и кириллицу. Однако, аннотации (abstract) и ключевые слова (keywords) должны быть латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на современном турецком языке, с аннотацией и ключевыми словами, обязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова на английском языке.

7) Кроме статей на современном турецком языке, все статьи издаваемые на диалектах турецкого языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на современном турецком, английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова на турецком и английском языках.

10) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны состояться из 100-250 слов без абзаца. Категорически не будут приниматься аннотации с одним предложением и менее 100 или более 250 слов.

11) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны содержать краткий смысл самой статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новинки, методов исследования, диспута, предложений и р10заинтересовать читателя. По нему читатель должен определить, стоит ли ему дочитывать до конца всю статью и связана ли она с его специальностью.

12) В аннотациях правильно должна быть поставлена проблема и указана путь его решения, чётко должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнены разницы между выдвинутой проблемой и похожими ему, указаны самые значительные итоги, открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные как “много, мало, большой, немножко” не должны приниматься, отчётливо должны определены

значительные итоги и их вклад в науке. Информация должна быть уложена в одном предложении, а новинка и итог можно сформулировать в нескольких предложениях. Предложения должны быть чёткими и ясными. В них должна приниматься форма прошедшего времени. В аннотациях не принимаются картины, рисунки, ссылки и рекомендации.

13) Ключевые слова помогают членам редколлегии и научному совету в процессе издания, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны определены строго из числа применяемых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должна быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти. В статьях из сферы литературы следует соблюдать доступность к заглавию и автору произведения.

14) Заглавие статьи не должна превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идеи и обсуждение статьи.

15) Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, английском и русском языках.

16) Правила писания статьи

g) Заглавие статьи

-Заглавие на турецком языке

-Заглавие на английском языке

-Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишется заглавие на том языке, на котором написана статья

h) Аннотации

-Аннотация на турецком языке и ключевые слова

-Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишется аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья

i) Текст статьи

j) Источники

к) Приложения (если имеются)

l) Обширная аннотация (по требованию)

17) Статья должна высылаться по программе (Microsoft Word). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылаться фонты. Рисунки, ноты и т.п. из статьи должны высылаться соответственно с высокой растворимостью.

18) Статья, включая заглавие, аннотация, текст, сноски, источники и т.п. должна состояться не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Мир культуры” не менее 5 страниц.

19) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20) Сноски должны приниматься только для разъяснений. Они пишутся малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место заимствований и препровождений в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишутся в конце статьи, перед примечаниями.

а) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

б) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Статьи должны отправляться по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице (**www.kulturevreni.com**) кликая над “**makale gönder**” надписью и заполняя форму “**Makale Gönder Formu**”. Готовая статья, вместе с заполненной формой исключительно должна отправляться по адресу (**kulturevreni@gmail.com**)

23) Представителям журнала статьи должны отправляться тоже исключительно по адресу (**kulturevreni@gmail.com**)

24) Каждая статья, принятая для публикации, будут отправляться двум специалистам, членам совета редколлегии для рассмотрения и она будет печататься на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылаться к авторам. Члены совета редколлегии не будут осведомлены по именам и фамилиям авторов статей, информация будет конфиденциальным. Принцип двусторонней конфиденциальности (*double blind referee*) будет сохранён. Заключение специалистов будут переданы членам редколлегии. Окончательное решение о публикации статьи будет приниматься редколлегией.

25) Авторы статей не будут вознаграждаться.

